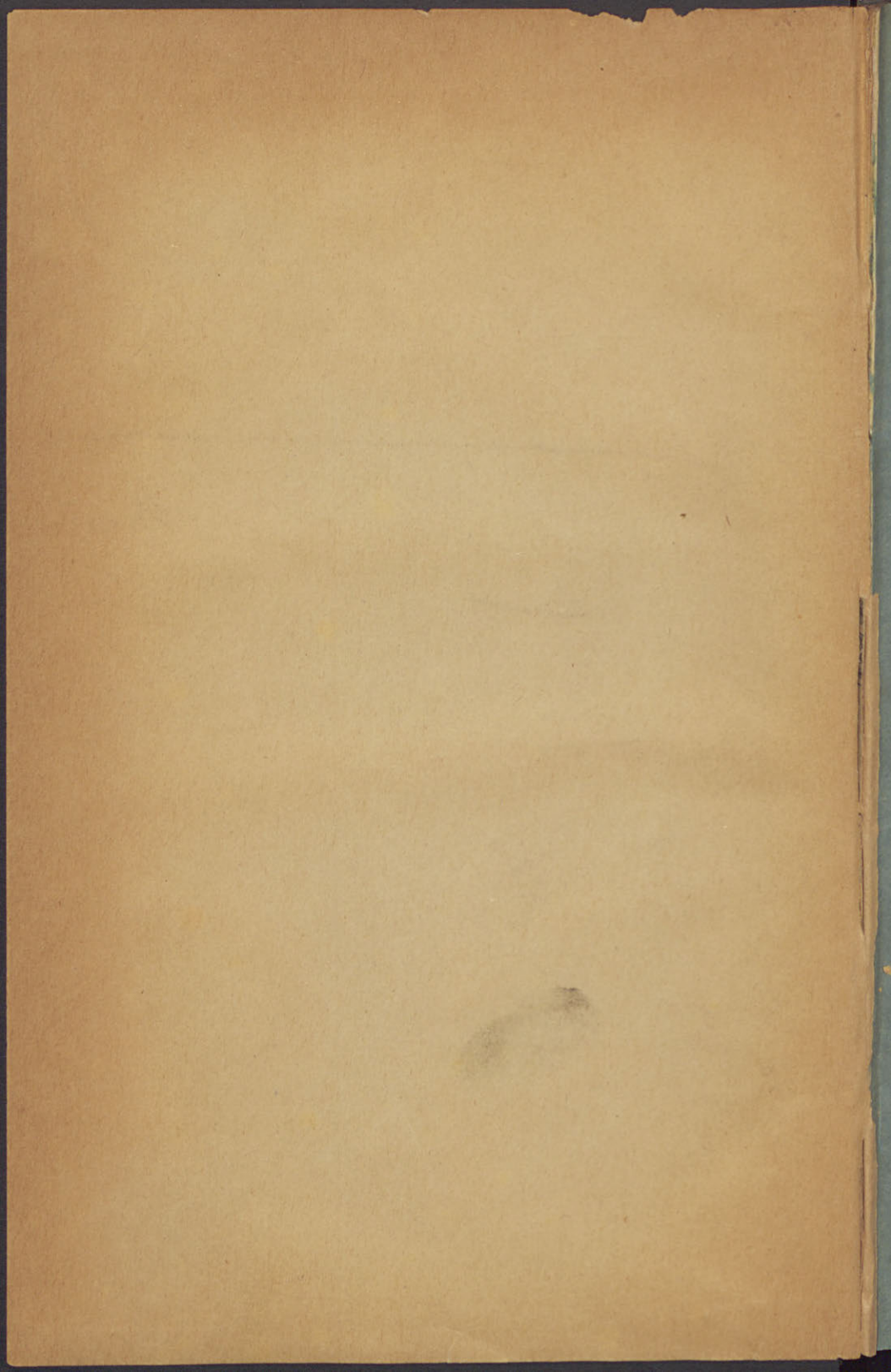

Orgz. Pedagógiai Könyvtár
KÖNYVTÁRI PÉLDANY.
E könyv ki nem adható.

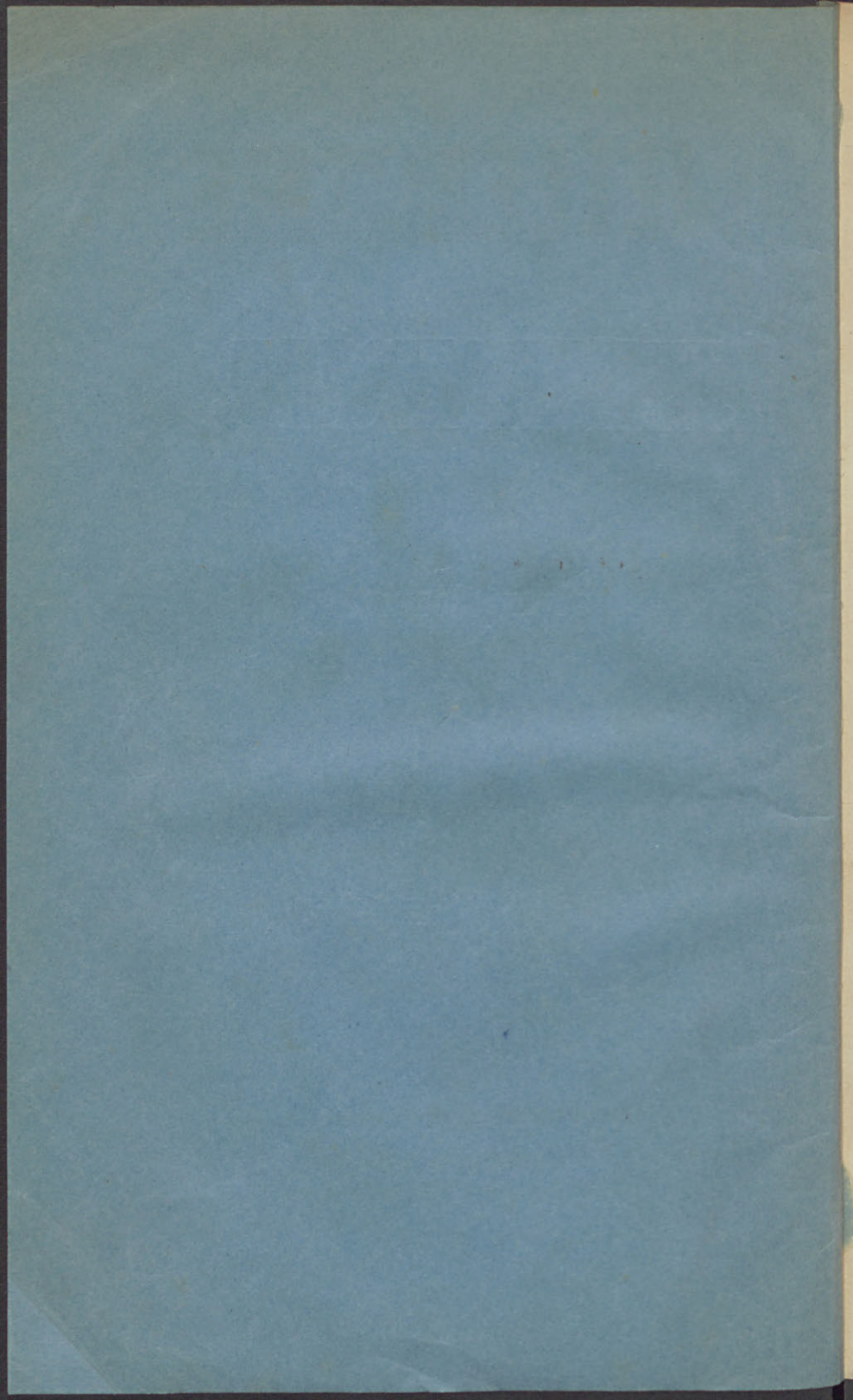
JELLEMISME.

IRTA

Rev.

RÓRAY JÁCZINT.

Ára füzve 1 ft. 20 kr. ezüst pénzben.

JELLEMISME

VAGY

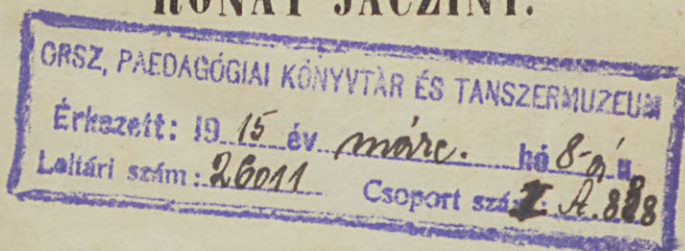
AZ ANGOL, FRANCZIA, MAGYAR, NÉMET, OLASZ,
OROSZ, SPANYOL NEMZET, NŐ, FÉRFIU ÉS
ÉLETKOROK

JELLEMZÉSE

LÉLEKTANI SZEMPONTBÓL.

IRTA

RÓNAY JÁCZINT.

GYÖRÖTT, 1847.

ÖZVEGY STREIBIG KLÁRA BETŪIVEL.

IA

Jellem, erkölcstanilag meggyöződésszülte, elv- és észszerinti ingatlan cselekvést jelent; kizárólag érzéki-eszes lénynek tulajdona, s csak ott gondolható, hol a cselekvés felett nem indulat, nem szenvedély, sem körülmények, hanem elvek határoznak; hol a multból a jelenre, s ebből a jövőre lehet következtetni, hol nyugodt szívvel mondhatjuk: ez embert ismerem, bizom benne.

A jellemes ember nem utánzó, de azért nem különöz; állhatatos, de nem konok; ki, elveit nem változtatja ugyan, de szükség esetén javítja, céljaitól sem áll el, mert észszerintiek; de megismerve tévedését, változtatja az irányt, a célra vezető eszközöket. — A jellem, csak erényes emberek közt lehető; mert elvből erénytelennek lenni annyi, mint a' rosszat ingatlan következetességgel gyakorolni pusztán azért, mivel rossz; illy tévedést, emberről nem akarunk hinni. — A jellem lelki erőt és akarat szilárdságot feltételez, melly magát soha túl nem becsüli, s mások érdemeit elismeri; mellynek célja: igazság, s törekvése igazságosnak lenni maga és mások iránt. Minél ritkább tulajdonok ezek, annál bizonyosabb, hogy a valódi jellem nem mindennapi tünemény az életben. Az önfejűséget, konok dacolást, önzésszülte állhatatosságot — — — sokszor elég hibásan jellemnek mondjuk.

A gyermek, ifju, jellemnélküli, mert a jellem hosszú küzdés és nagylelküleg kivívott győzelem eredménye, mire csak érettebb kor tarthat számot. Ritkán

találjuk fel eredeti tisztaságában a jellemet azoknál, kiket alárendeltség, érlelmi gondok, mostoha körülmények lebilincselve tartanak, kik játéka a nagyok-, vagy sors szeszélyének: az ember minél többet vár mástól, jelleme annál ingatagabb. — Végre ne keressünk jellemet a hivatal — hir — kegyvadászoknál és sima kérgű hizelgőknél; kiknek hegyes nyelvén mindig igen, és arczonkon mindig nyájas, megelőző mosoly ül, kik, valamint általában a jellemtelenek mind, hasonlók a szélvitorlához, melly vigan lebeg, de csak akkor, ha a lég meg-lendíti, melly mindig szélmentének fordul, mindig nyomul előre, és még sem halad.

Jellem, lélektanilag azon ismérvek összegét foglalja magában, mellyeken az embernembeni különbség alapszik. Végetlen tér, mellyen legkönnyebb és legtöbb a tévedés. Mit, ha az emberi természet ingatagságát meggondoljuk, csodálni épen nem lehet; mert bár mint osztályozzuk, rendszerezzük elméleteinkben az életet, végre még is csak igaz: annyiféle az ember, a hány!

Jelen munkámban a jellemet lélektanilag veszem, s Europa miveltebb nemzetei, a nő, férfiú és életkorok jellemzésére szorítkozom. Célom: a tapasztalati lélektanának ismét egy ágát a magyar irodalom barátainak nyújtani olly alakban, melly véleményem szerint nem-tudósok kezében is helyén leend; s ennek kérem tulajdonítani ha kelletinél részletesb lennék, vagy olly adatokat érintenék, mellyeknek rendszeres lélektani jellemzésben különben tán helyök sincs. Célomat, a szigorú, iskolai rendszernek nem akarám feláldozni.

Nemzetjellemezés.

Kifárad a lélek, midőn az emberi lét sokszerűségét, a zajgó, ezer színben hullámzó életet itt a földön figyelemmel kíséri. Az élet, haladás, nemzetek sorsa, minden változó az ég alatt: Azsiából Afrikába, innét Európába és Amerikába költözött a mivelttség; s ha a szakadatlanul változó idő folyamában merültek is el egyesek, vagy nemzetek, ha az emberiség szelid nemtője ellebbent is időre körükből, csak hamar visszatért, s az elpusztult nemzetek romjain, új nemzedék sarjadott, új élet virult fel. Nemünk fővonásaiban mindig ugyanaz boldogtalanabb soha nem lesz, halad örök pályáján; mert haladnia kell!

Vagynak tehát a mindig változó nemzetek életében is bizonyos álláspontok, mellyekből a lélekjellemző kiindulhat; de azért rendszerünket ne higyjük csálhatatlannak. Nem azt keressük itt, a természet mivé alkotá az embert, millyennek kellene lenni; hanem millyen, mivé tevő őt a társadalmi élet, a nevelés, éghajlat, tápszerek, és mind az minek az ember kiképezésére olly nagy befolyása van. Mérhetlen Oceán hullámaint kell itt rendszerezni, a szövevényes élet ezernyi szálait egygyé szőni, s minden törekvéseink mellett is ki vagyunk téve mindig az egyoldalúság és részrehajlás veszélyének.

Nemzetjellemzésben ne várjon senki állandó tulajdonokat, s ezekből következő maradandó jellemvonásokat, csak kevésbé változókat, s nem egyesek, vagy az egész nemzetnek, hanem a nagyobb résznek jellemét, annélkül azonban, hogy egyesek vagy külön néposztályok tévedéseit, szokásait, szenvedélyeit, és miveltségét figyelem nélkül hagynám, mert végre még is csak egyesekből keletkezik a nemzet, s egyesek lelkülete egygyé olvadva képezi a nemzet szellemét, jellemét.

Nemzeti miveltség.

A nemzetek jellemét leginkább izlési, értelmi és akarati miveltségekéből lehet megismerni. Az élet külön korait, nemzeteknél is feltaláljuk. Szilaj, korlátokat nem tűrő, kicsapongó az ifju sarjadék, és ilyenek lehetének a népek ¹⁾ nemzeti életök első korszakában: indulataik kitörését, szenvedélyeik rohamát, csak félelem fékezheté. A társadalmi élet határai között miveletlen, és még is szabad nemzet, nem gondolható.

A nemzeti élet első korszakát nevelésinek mondom, tulnyomó itt az érzékiség, uralg a' képzelet; illy népek mivelődését csak azzal lehet eszközölni, mi érzékeikre és képzelmeikre hat: zenével, énekkel, költészettel.

Nemünket ismerék ama elhírvült néptanítók, kik varázsénekeikkel, a sziklát meglágyíták, a rohanó partak folyamát megállíták, a farkast és bárányt kibékíték.

¹⁾ Nép és nemzet között olly különbséget teszek, millyen „populus“ és „natio“ közt van. Valamelly országban lehet több nép, de nemzet csak egy. Hazánkban van német, tót — — nép, nemzet csak egy van, s ez a magyar; mert csak neki van saját politicalai álladalma.

*Carmine dum tali sylvas animosque ferarum
Threicius vates, et saxa sequentia duxit.*

Igy magasztalá a költő, Orpheus hatalmas énekét;
s halljuk Ovidiust Arionról (Lib. II. Fast.)

Quod mare non novit, quae nescit Ariona tellus?

Carmine currentes, ille tenebat aquas.

Saepe sequens agnam lupus est hac voce retentus,

Saepe avidum fugiens restitit agna lupum. —

A mesés aranykor boldogságát dallá el népének a költő, népe figyelt, megindult, szívében a boldogabb és kényelmesebb élet vágya feléledt, tisztelé az énekest, s hódolt tanításának; és az énekes varázs-lantjával meglágyítá a miveletlen ember sziklakemény szívét, fékezé a rohanó indulatokat s megszünteté, vagy korlátozó a szenvedélyek véres csatáit.

Hol az első törvényhozók, illy szelid uton eszköz-lék a fejledező emberi természet mivélését, ott csak hamar dús virágzásra kelt a nemzeti élet.

Tekintsük Hellasz népét, a miveltség első korszaka költői volt itt, költészet lengi által e nemzet minden törekvéseit végenyészteig, és mik lönek a hellenek?

A hajdankorra rendkívüli befolyásunak mondják történetiróink a trójai háborút, nem akarom a történet valóságát kétségbe vonni, költő után ismerjük, mindenki megítélheti. Véleményem szerint nem Trója eleste, hanem Homer Iliása és Odysseája volt a görögökre, és az emberi mivélődésre nagy hatása. Homer, az utánoszhatlan élt minden hellennek ajkain, nem volt Hellaszban, ki magasztos énekeit ne ismerte volna: ezek lelkesíték az ifjut családi körében, tanodában, harezban, mindenütt. Trója elpusztult térein, Achilles és Patroclus sirján, ezek facsartak ki könyüket nagy Sándor szeméből, a lelkesedett hős letörlé könyűit, előre nyo-

mult, Granicus folyamnál megküzdött Dáriussal, s egy világrész sorsa el vala döntve.

Tűnnek fel fájdalom a világ történetében ellenkező példák is, voltak népszelidítők, kik szerencsétlen körülményektől vagy szenvedélyeiktől tévutra vezetve, népeiket ostorral nevelék; és voltak nemzetek, kiket elaggott korukban is, tehetetlen gyávaságuk miatt, gyermekként pórázon kelle vezetni.

A nevelési korszak minden nemzetnél költői, tán nem olly szép, mint Göröghonban, s nem olly regényes vagy eszményi, miként a költők éneklék; de kezdetben érzelem és képzelet uralg minden embernél: ének, zene, és költészet eszközli minden nemzetnek első miveltségét, s ettől kölcsönzi a színt utóbbi miveltisége.

A világ szépsége és nagyszerűsége mindenek előtt a képzeletet lobbantja fel, az ember képzeli magának a látottakat, s utánozza a hallott hangokat; szíve tágul örömeiben, vagy szorul bámultában, s a hang, ének, zene, ömledező szívének kitörése.

A millyen kedélye és felfogása, olyan éneke és zenéje; s a millyen képzelete és jelleme, olyan minden nemzetnek költészete. A zene és ének szívből fakad, s arra vissza is hat, olly erővel, mellynek a legkeményebb szű sem állhat ellen: a síró gyermek elcsendesül, az ifju kedélye felhevül, a férfiu gondjait és nyomorait feledi. ¹⁾

Akarjuk ismerni a nemzeteket, figyeljünk zenéjükre, ²⁾ keressük fel költőit; de ne azokat, kik az idegent

¹⁾ „Die Tonkunst, wie einfach und roh sie sei, sie spricht zu allen menschlichen Herzen, — die Musik einer Nation, auch in ihren unvollkommensten Gängen und Lieblingstönen, zeigt den innern Character derselben.“ Herder. Ideen zur Gesch. der Menschheit.

²⁾ Nemzetünkre vonatkozólag egy francia utazó Gerando így nyilat-

túlbecsülve eltorzítják a nemzeti sajátságokat. A népköltőt, magát a dalló népet keressük, ¹⁾ s a nemzet jellemét századok után is feltalálандjuk. Nemzeti zenékben, s legujabban összegyűjtött népdalainkban, ki nem ismer kelet népére?

Tudom, vagynak népek, kiknél az élet nem olly költői miként leíráм, vagy tán épen nem költői; de ne feledjük, e népek jobbadán miveletlenek, s ha nem lennének is azok, az élet itt sem olly örömtelen, milyennek első pillanatra hiszszük: mert a természet még mostohaságában sem szűnik meg gondos anyaként örködni nemünk felett. A grönlandi, hideg mint jéghegyei; mogorva, mint az őt környező szomorú természet; de azért elégült. Kedélye heves lánggra sohasem gyúl, de hiu vágyak sem gyötrik; szíve lassan dobog, de soká; a gyermekek- és szülők közti viszony sehol sem tart olly soká, mint épen itt.

Hol a természet zordon éghajlat miatt bizonyos érző létszert, vagy szellemi tehetséget ki nem elégíthet, nem ingerli, hanem századokon keresztül, kifejeletlenségében szunnyadni hagyja azt; ellenben az érzékek gyors kifejlettsége, s a lélek kora ébredése tűnik fel ott, hol az embert mintegy előzőnlé áldásaival.

Nem csak az ének-, zene- és költészetből, hanem általában a szép művészetek hajdani és jelen állásából néha biztosan lehet következtetni a nemzetek jellemére.

Az aegyptomiak jellemét, műveik évezredes romjaiban is feltaláljuk. Nem a szépet, könnyüt, kedélyde-

kozik: „nevezetes hogy Magyarországbán a nagy gondolatok, a nép mély érzelmei, nem költészet, hanem nemzeti zenében vannak kinyomva, megszentelve.“

¹⁾ „A valódi nemzeti pocsis eredeti szikráját a köznépi dalokban kell nyomozni.“ Kőlcsey.

rítőt, hanem a nagyszerűt, utánozhatlant, az erő és hatalom hirdetőt tüzte ki czélul művészetök. Nem gyönyörködni, vagy gyönyörködtetni, hanem bámulni és bámultatni akartak ők. A fellengő képzelet szabad szüleményeit, az értelem könnyűségét s a vidor élet kitöréseit hiába keressük itt; érzelem és észmélység, kitartás, vastürelem, örömtelenség és gyáva szolgaság jellemzi Aegyptom népeit. Az idegenek gyűlölete, az ősinék és honinak vakbuzgó pártolása, s az önzés tán sehol sem lépett fel olly határozottan, mint e nemzetnél; mit műveik eredetisége, melly leginkább abban állott, hogy szolgálilag utánozván a természetet, végtelenül eltért mindentől, mit a művészet valaha létre hozott; különösen pedig titokteli, homályos hieroglypháik tanusítanak, mellyek nem csak idegennek, hanem maguk közt is különfelekezetű castáknak, lehetlenné tevék titkaik felfedezését.

A hellenek egyesíték művészetökben a szépet és nagyszerűt, ioniai műveikben a szép, dóriakban a nagyszerű, s a corinthiakban mindkettő együtt bámulatosan remekelt. A szép és nagyszerű, a természet és lángképzelet, olly egyszerű és még is remek, olly eredeti és még is összhangzó egységgé sehol sem olvadt, mint Hellasz művészetében. Nem utánozák ők, mint az aegyptomiak, szolgálilag a természetet; de el sem torzíták: műveikben az eredeti lángész remekelt utánozhatlanul.

Aegyptomban egyesek pártolák a művészetet, és egyesek szeszélyének és ábrándainak lön áldozata. Göröghonban a művészet értelmes, felvilágosodott nemzet tulajdona volt. Az Aegyptomiak művészete nagyszerű ugyan, de holt, kecstelen, szomorú; a görögök művészetéről lelkesedés, földöntúli élet sugárzik; mert anya-

gát költői vallásából, hős életéből s a szép természetből, szellemét diadalaiból kölcsönzé. Ki nem ismer itt a szabad, hős, honaért és hireért mindent feláldozó görög jellemére?

Nem vagyok a réginek vakbuzgó imádója, tudom az újabb idők haladását méltányolni, de a hellenek művészete, melly ifjuzöldben mosolyog felénk a hajdan-korból, a hellenek politikája, melly csak romlatlan, erős természetfiak közt, s csak olly áldott éghajlat alatt volt lehető, mindenkorra utánozhatlan maradand.

A költészeti korszakból minden nemzet, öntudatlanul is az értelmibe megy által; a képzelet, érzemények és indulatok tüze lelohad, s a fejledező értelemmel és észszel, kezd a rendszeres ismértek, a tudományok szüksége és szeretete feléledni. És ha az ingatag képzelet műveiből lehetett a nemzetek jellemére némi következtetést vonni, mennyivel inkább fogjuk azt tehetni, a sokkal rendszeresben működő értelem és ész szüleményeiből.

A nemzeti élet második korszakában a képzelet és indulatok heve meghül ugyan, de a szenvedélyek még fel-fellázadnak, a nagyravágyás-, uralgás- és hódításkór még el-elragadja a nemzeteket, s ha könnyelműek, csak hamar lesodorja őket az értelmi műveltség pályájáról. Illy nemzet mindent tűr, csak korlátokat nem, mindenre kész, csak visszavonulásra nem; azon pillanatban, mellyben megszűnt előre nyomulni, enyészetnek indul. Ha a szerencse kedvez, hirtelen nagygyá lesz, de nagysága mulékony; mert olly nemzet, mellynek hatalma szerencsén alapszik, minél magasabba emelkedik, annál közelebb áll sirjához.

Minden ember, s végre nemzetek is kitombolják magukat. A szenvedélyek hatalma végkép so-

hasem szűnik ugyan meg; de szilárdul az értelmi műveltség, az ész mindig túlnyomóbb, elhatározóbb lesz, s hol ész uralg a lélek, az ember minden tehetségei felett, hol körültekintő következetesség, ész intézi a nemzeti élet kifejlését, ott a művészet és tudomány, az élet és philosophia egyiránt haladva, a nemzetben rejlő anyagi és szellemi erőket a tökéletesedés pályáján mindig magasabbra emeli. Illy nemzet, ismervén emberi és nemzeti méltóságát, örökdik jogai felett, de tiszteli az idegen jogot is, hódítás- vagy uralgáskór kelletenél túl soha nem ragadja.

A nemzeti élet további fejlődésében, az önzés mindinkább háttérbe szorul; a czél immár nem egyesek, hanem az egésznek boldogsága. Az elmélet észrevétlenül gyakorlatba, a philosophia a tanodából életbe, s a nemzet értelmi és ész műveltségéből, az akarattökély, a haladás harmadik korszakába megy által. Hol a politica és tudományok mezején, a béke csendében és csaták zajában, nem szavak hangzanak, hanem tettek szólnak, s hirdetik a nemzet gyakorlati műveltségét, szellemi túlnyomóságát, és anyagi hatalmát.

Azonban ne higgyük, hogy minden nép a nemzeti élet e korszakait keresztül éli, vagy csak úgy is éli, miként a bölcsek elméleti tervezeteikben ohajtanák.

Az élet igen sokszor megczáfolja az elméletet, mert az okoskodók terveikből az éghajlatot, az emberi természet sokszerűségét és ingatagságát többnyire ki feledik.

Vagynak, kik elaggnak annélkül, hogy éltek volna; mások élnek, annélkül hogy valaha elaggnának; ismét mások, kik bizonyos fokozatát a műveltségnek elérve mintha „plus ultrájoknál“ állnának, százados pangásban tespednek. Mindennek van ideje, és vannak

bizonyos okok, mellyekhez bizonyos következmények csatolvák, s legyen az idő közel, vagy távol, mindegy; a következmények nem maradnak el, mert minek meg kell történni, az meg is történik.

Maga a nemzetek közt lehető akarattökély, vagy tényszerű műveltség sem ment minden hibától, mi egyéb-iránt véges természetünktől nem is várható. Nemünk ritkán marad meg a közép uton, egyik túlságból, közönségesen a másikba hanyatlik. A tényszerű műveltség észmélységet feltételez, ez pedig könnyen ábrándozóvá teszi a nemzetet, s ha kedélye annélkül is mélaságra hajlandó, az életből az elméletek homályos tömkelegébe viszi vissza; ellenben, hol a nemzet jelleme önállóbb, ott tényszerű törekvése, hamar haszonleséssé fajul, s a nemzet, cosmopolitica fényköréből öntudatlanul is az önzés mindennapi salakjába hull. Nemünk e tévedéseit Europa két legműveltebb nemzetében megtaláljuk.

Nemzeti nyelv.

Első lépés, mellyet az ember önnemesítésére tőn, a hangok és szavak képzése, a nyelv teremtése volt, e diadala az emberi észnek. Nyelv nélkül nemünk művelődése, haladása nem is gondolható. ¹⁾ Ellebben a gondolat, a legremekebb elme szüleménye elenyészik, ha nincsenek maradandó jelek, — szók — mellyek a vilámgyorsan keletkező képleteket mintegy lekötve tartják.

¹⁾ Wem also die Sprache fehlt, dem fehlt nicht nur das Hülfsmittel aller geistigen Geselligkeit, sondern auch noch der Hebel, der ihn über Geistesunbeholfenheit des Kindes und des Wilden zu erheben vermag. (Fries P. Anth. II. 200.)

Fogalmakat képezni, itélni és következtetni szemlélődés és figyelem nélkül nem lehet, ez pedig csak ott gondolható, hol a tárgyakat, a lélek és világ mulékony tüneményeit, a szakadatlanul szülemelő gondolatokat, és mindig hullámzó érzeményeket képesek vagyunk elnevezni, szók által korlátok közé szorítani. 1) Quintilianként sokat találunk az állatokban, mi némi értelemre mutat, de nyelvök nincs, azért némáknak és oktalanoknak (muta atque irrationalia) nevezzük őket. 2)

A nemzeti nyelv hévmérője a nemzeti műveltségnek. Roma, a műveltség és hatalom legmagasb fokán Caesar és Augustus korában állott, s ez időben élt Ciceró, Virgilius, Horatius, Ovidius, Catullus, Tibullus, Livius, Salustius, Cornelius Nepos — — ugyanannyi csillag a tudományok egén, képviselői az — aranykornak — ! „Honi műveltség, honi művelt nyelvvel együtt jár.“ 3)

Minden nép, kezdetben csak a legszükségeseb tárgyak megnevezésére gondolt ki szókat, s vagy utánzá a hallott hangokat, vagy ösztönszerűleg fejezé ki gondolatait, érzeményeit. Ugy látszik, maga a természet tanítá az embert bizonyos érzemények kifejezésére, 4)

1) Mit schwebenden, mit schwindenden Gedanken kann der Geist weiter nichts machen. Nur mit bleibenden, mit stehenden Gedanken kann er etwas anfangen (Niethammer: Phil. Journal III. 155.) — Sprache ist der Character unsrer Vernunft, durch welchen sie allein Gestalt gewinnt, und sich fortpflanzet. (Herder IV. 204.) Innét van, hogy némelly nemzeteknél, ész és nyelv felváltva használtatnak: λογος — ratio — oratio — il discorso; illy rokonság látszik az entendre és entendement között is.

2) Instit. orator II., 16.

3) Fogarasi M. Magyar nyelvtan.

4) Innét van, hogy nem csak minden szónak, hanem minden hangnak is van külön értelme. Egyes hangok értelmezését már többen megkísérték, ajánlható e részben Hurltel (Grundlehren der deutschen Sprache.) Lindemann (Lehre vom Menschen.)

s ez utóbbiakra nézve, meglepő hasonlatosságot találunk néha a legkülönszerűbb nyelvekben is. „Omni in re consensio omnium gentium, lex naturae putanda est.“¹⁾

A népekből nemzetek lőnek, művelődtek, szükségük, vélok ismérteik szaporodtak, s a nyelv mindinkább dúsabb lőn. Mire a nemzetnek szója nincs, arról fogalma sincs; az alföldi közmagyar, nem tudja mi legyen a székelyes — alabor —; minek is tudná, szüksége nincs reá, hiszen rónáin nem kell kereket kötnie.²⁾

Misem tükrözi vissza elevenebb színekben valamelly nemzetnek jellemét, mint annak nyelve; mit és miként szeret vagy gyűlöl, miként hódol vagy daczol, miként büszkélkedik vagy hunnyázkodik, megismerhetni nyelvéből. A szók elrendezéséből, kiejtéséből s a beszéd folyamából, az érzemények kitörésére, s a gondolatok folyamára, ezekből pedig a nemzet lelkületére bizony lehet következtetni.³⁾

Olly nemzet, melly nyelvét lomhán ejti ki, tunya; melly sokkal, keveset mond, szokott ugyan zajt ütni, de az élet küzdhomokán ritkán lép fel erélyesen; ellenben a beszéd szabatossága és rövidsége, különösen az ige-hajlítási módok sokszerűsége, szorgalmas, cselekvő népre mutat.

A zengzetes görög nyelv, a költészet nyelve; a határozott latin, a törvényhozás; az érzelő olasz, a szerelem; a gazdag angol és német, az ész és tudományok; a sima, udvarias franczia, a társalgás nyelve;

1) Cicero. Quaest. tusc.

2) „A nyelv művelése a nemzet mindennemű egyéb pallérozásával annyira egybe vagyon kötötte, hogy amazt e nélkül hiában kívánja az ember előmozdítani.“ Gr. Teleki László.

3) Noch immer aber also, das sich der Genius eines Volks nirgends besser, als in der Physiognomie seiner Rede offenbart.“ Herder. IV. 211.

és a magyar? — erről utóbb szólandok. A görög és latin nyelv, melly az urat, szolgát egyiránt tegezi: szabad, büszke nemzetet árul el; a német, melly harmadik személyt használ, illedelmes, korlátokat tűrő, a nagyok ellenében alázatos nemzetre mutat. Vagynak némelly keleti nyelvek, sőt Európában az orosz ¹⁾ is, hol az urnak különös nyelve, vagy legalább saját szói vagynak. — V. Károly német császár egykor azt mondá: Istennel, spanyolul; férfiakkal, francziául; nőkkel, olaszul; lovával németül szeretne beszélni.

A nyelv nem csak kifolyása a nemzeti mivelttségnek, hanem erre hatalmasan vissza is hat, hány nemzet maradt már el a pályán, mivelte nyelv hiánya miatt? s hány jeles elme tűnt már el ez okból, hatás nélkül? Mennyit tehetett volna a philosophia körében apáczaí Csere János, ha nyelvünket csak úgy is bírta volna, mint az jelenleg van. Nyelvünk óriási lépésekkel haladott újabb időkben, s még is midőn magyarul bölcselkedünk, mennyi nehézséggel kell küzdenünk, s mi könnyen fogja ezt csak néhány évtized után is tehetni az utókor!

A nemzeti élet és nemzeti nyelv olly szoros összeköttetésben van, hogy egyik a másik nélkül nem gondolható; a nemzetek mindenről le tudtak mondani, mit apáiktól nyertek, de nyelvöket a szolgaság bilincsei közt is hiven őrzék; mert erről lemondani annyi, mint nemzetiségét mással felcserélni; ezt pedig csak romlottság, végképeni elaljasodás teheti, mit egyesekről igen, de nemzetekről nehéz feltenni. Egyetlen egy eszköz van valamelly nemzet semmisítésére, s ez, nyelvének

1) A gazdag: nyugszik — eszik; (Potchivat — spat.) a szegény: alszik — rág, harap. (Jest — kouchit.)

kiirtása. Vidd a magyart az eszkimok honába, míg magyarul tud, vissza fog sovárogni hazájába; de feledje nyelvét s nem tudja többé hogy magyar. 1)

Roma ismerte a nyelv hatalmát, czélja viláгурalgás volt; nem semmisíteni, hódítani akart ő nemzeteket; azért ha mindentől megfosztá is őket, nemzeti nyelvöket érintlen hagyá. És Roma hódításaiban, minden lépéssel hatalmasb lön; mint a folyam, melly futtában magával viszi a patakok hullámaid. A nemzeti nyelvet írtó hódító ellenben, minden lépéssel gyengébb lesz, mert a nyelvöktől megfosztott nemzeteket még enyészökben is maga ellen zúdítja. A nyelvnek hatalma mérhetlen 2), Hellasz dicsősége és népe eltűnt, de nyelve Ciceroként fogva tartá győzőjét Romát. Romaiak nem voltak, s a latin nyelv évezreden keresztül uralgott a mívelt világ felett.

Éghajlat.

A különféle tehetségű embernek, különféle éghajlat jutott, hogy így minden lehető téren működjék és felvirágozzék az emberi ész, s végre is összhangzó egységé olvadjon minden a világon.

1) A nemzetiség és nemzeti nyelv viszonyait jelesen fejtegeti Szontagh G. Propylaeumok a társasági philosophiához. 166. l.

2) Ein Hauch unsers Mundes wird das Gemälde der Welt, der Typus unsrer Gedanken und Gefühle in des andern Seele. — — Keine Zauberrüthe hat Wüsten in Gärten verwandelt; die Sprache hat es gethan, sie, die grosse Gesellerin der Menschen. Herder IV. 201. — Ein Wort der Liebe und des Trostes, des Versprechens vermag den Furchtsamen, Verzagten, Schwachen, den physisch Kranken aufzurichten; hingegen Worte des Drohens, des Hasses, des Tadels, der Feindschaft; wie senken sich dabei die Wetterfahnen des Muthes, des Selbstvertrauens, und der bloss eigenen Zuversicht. Ennemoser. I. Lindemann. Lehre vom Menschen. 452.

Légtengerbe elmerülve él az ember a földön, változik szünet nélkül, mint a lég melly környezi és éteti. A vizek minőségétől és mennyiségétől, a hegyek és völgyek alkatásától, az éj- és nappal közti viszonyoktól, az év koronkénti változásaitól, a földnek forgásától, s az elemek szünetnélküli harcától függ minden változás az anyagi világban, és az anyagi világ olly szoros összekötésben van a szellemivel, hogy ennek tüneményeit ama nélkül megmagyarázni, egyáltalában lehetlen.

Már Polybius, ama elhíresedett politicalai látnok éghajlatból magyarázá a nemzetek jellemét. Montesquieu a politicalai álladalmak különféleségét, az emberi miveltség sokszerűségét, sőt a különböző vallásokat is éghajlati befolyásokból következteté. Nem akarok ugyan mindent éghajlatból magyarázni, de ha az emberiség emelkedését és sülyedését, ha az események örök lánczát figyelemmel kíséjük, az éghajlatnak rendkívüli befolyását nemünk mívelődésére lehetlen el nem ismerni.

Éghajlati befolyásoktól, a föld alkatásától függ az éltető lég és tápszert minősége és mennyisége; s vajjon nem ezek határoznak-e az egészség, a test épsége, sőt idoma felett is? A prevorsti látnoknöt hegyek aljában kimondhatlan görcsök gyötrék, midőn magasabbra haladott, fájdalma enyhült, a hegyek tetején megszűnt, s állatdelejessége a legmagasb fokra szállott. És a különféle emberfajokat honnét magyarázzuk? Éghajlati befolyások miatt a koponya, agy és idegzet alkatása kissé eltér a szokottól, s egy világrésznek sorsa el van határozva.

Nem csak testre, hanem lélekre is hat az éghajlat. A bőr és tapintás finomsága, valamint általában érző létszereink élénksége és érzékenysége, jobbadán éghaj-

lati befolyásoktól függ; s ki nem tudja, mi nagy hatása van érzékiségünknek a lelki tehetségek kifejtésére?

Az emberi lélek mindenütt ugyanaz, de nincs mindenütt, mi a szunnyadó tehetségeket felébreszse, s ha volna is, nincs mi azokat elfoglalja, kiképezze. A természet tanodája az embernek, s a test, műszere a léleknek; haladás csak ott lehető, hol e kettő összhangzólag segíti törekvéseinket.

A képzelet fontosságáról senki sem kételkedik. Az emberek nagyobb része felett képzelet uralg, mellynek játékaitól, még a rendszeres tudós sem ment. A képzelet rokon a földdel, melly alattunk elterül; a természettel, melly virul vagy szomorog körülünk; a hegyekkel, mellyek körülvesznek; rokon az éggel, melly bennünket bétakar. És a millyen a képzelet, olyan a nemzet szelleme — jelleme. Mit az apák gyermeki műveltségökben képzeltek, valónak hívék, s unokáik hiven örözék; az apai hagyomány összeforrott a nemzetiséggel s a nemzet jobb meggyözödése mellett sem távozott ősi szokásaitól.

A félelmet képzelet szüli, s a félelem valamint egyeseknél, úgy nemzeteknél is jellemző; ki mitől fél, olyan; a nemzetek félelméből bizton következtethetünk azok jellemére. Mig az ember veszélyt nem ismert, nem is félt; de megdördült felette az ég, s szíve megdöb-bent, látá maga előtt a villámsujtotta tölgyet elterülni, s kezdett félni, s az olta a félelem nemüktől nem távozott. Attól félünk, mi veszélyes, és minden csak akkor és akként veszélyes, miként képzeljük.

Az ember különös lény, ha nincs mitől félnie, képzelet magának a rémeket, s azoktól borzad vissza, mintha csak azért félné, hogy biztos helyzete örömeit, annál nagyobb mértékben élvezhesse. Az abipóniak kimond-

hatlanul félnek bizonyos emberektől, kiktől azt hiszik, hogy képesek magukat tigrisekké varázsolni.¹⁾ Bizonyos utazó félelmök balgaságát akarván nekik kimutatni, ekként szólt hozzájuk: a rengetegben naponta legvadabb tigrisek ellen csatáztok, mért félték annyira a képzelt tigrisektől? mert ezeket nem látjuk! lön a válasz.

Közönségesen annyi szorgalmat, ipart, a művészetben és tudományokban annyi haladást találunk a nemzetek közt, mennyire őket szükségük vagy kényelmeik kényszeríték; pedig ezeket éghajlat, a föld termékenysége vagy mostohasága szüli.

Hol a föld munka nélkül nem termé meg gyümölcseit, ott földművelésre; hol az életet állatok ragadozása veszélyezteté, ott a természet vadászatra kényteté az embert. Ezeket harczzsomy, vadság jellemzé; amazokat békesség, ipar, és szorgalom; s mivel a vadászat tápszert is nyújtott, s nem olly terhes, fárasztó mint a földművelés, nem csoda, ha a vadászat kezdelben tulnyomó, kedvencz foglalkozása lön az embernek.

Általában az érzemények élénksége, a képzelet heve, az értelem és ész kifejlése, minden attól függ, miként hat érzékeinkre a természet. A nevelés sokat tehet ugyan, de volt idő, midön természet nevelé az embert, midön magára és tehetségeire volt hagyatva; s ki nem tudja, mi nagy hatása van magára a nevelésre is az anyagi világnak, de leginkább a szokásoknak, s az apáktól öröklött előitéleteknek? pedig ez utóbbiak jobbadán azon korból maradtak reánk, mellyben a természet anyáskodott nemünk körül.

Mennyit tanult már az ember a természettől, s mennyit tanuland ezentúl! A Nil évenkénti kiöntése

¹⁾ Dobritzhoffer. Gesch. d. Abiponier.

összezavará a határokat, s kényszeríté Aegyptom lakóit, a földmérés mesterségének kitalálására. — Első lakóit Aegyptom Aethiopiából nyeré, kik a Nil mentét követvén, azon sziklaüregekben kerestek menedéket, mellyek e folyam partjain elszórvák; utóbb népesedtek, el kelle hagyniok a kedves tanyát, s mi történt? későbbi építményeikben mindenütt feltaláljuk a nilparti nagyszerű szirtek, a regényes és titokteli szikla-üregek szolgálai utánzását. Mert mit e nemzet egyszer jónak talált, attól többé el nem tért; voltak óriási építményeik, mellyek bevégzésére századok kivántattak, s még sem lehet rajtok haladást észrevenni, úgy álltak, mintha a pillanat idézte volna elé őket s egy kéznek művei lennének. A szép művészet valamint mindenütt, úgy itt is a természetet utánozá, s idomait jobbára az állati-és növényországból kölcsönzé.

Phoenicia termékellensége munkára, szorgalomra kényszeríté népét, s mivel a föld e mellett is mostoha volt irántok, vizen kerestek kárpótlást; a tenger kincseivel, a Libanon cedrusaival kínálkozott, s az ügyes phoenici nem soká késett, megkísérté a hajó készitést, hullámokra szállt, s mi lön Phoenicia!

A vizek közelléte általában fontosan szerepelt az emberi miveltségben, parti lakosoknál a miveltség mindig elébb jelentkezett, mint hegyi, vagy földközi népeknél, s minél több érintkezési pontja volt valamely országnak a tengerrel, a nemzeti élet annál élénkebb, a haladás annál gyorsabb volt.

Tekintsük Görögországot, melly elszórt szigeteivel természetes kikötőivel, aránylag több helyen érinti a tengert, mint a világ bár melly más tartománya. Maga a természet is elárasztá e hont áldásaival, a szép és fenséges tán sehol sem tűnik fel olly költői sokszerü-

ségben, mint itt, a hegyek, és völgyek regényes változatossága, a hideg és meleg mérséke, tán sehol sem hat olly jótékonyan a testi és lelki tehetségek kifejtésére, mint épen itt; már Hippocrates Görögország éghajlatát a legszerencésbnek mondá. Illy körülmények közt a szabad, lelkes hellennek elmaradnia lehetlen volt. És ha meggondoljuk, hogy e nemzet classicaí földével három világrész között állt, megfogjuk némileg magyarázhatni hirtelen haladását, bámulandó nagyságát.

Szerfeletti hideg vagy meleg egyiránt akadályozza nemünk kifejlését; itt lomha munkátlanság bélyegzi az embert, amott elfásulnak az érzékek, s a lélek szabad működéseiben gátolva, magasra sohasem emelkedik. A sarkkörök közelében, és a naptérítők közt, még nem született nagy férfiú.

Kelet népei a természet áldásai közt, mindinkább ellomhulnak, s ha nyomulnának is előre, hiányzik náluk az önállás és kitartás, csak hamar kifáradnak, s a haladást gyáva kéjelgés váltja fel. Ez oka a keleti zsarnokságnak, mellyet Ázsiának rónái hihetlenül elősegítének; százezrek küzdhetének itt népeketölő harczokat, s miként Sahara homoktengerén a hegyek és örvények, ugy keletkeztek s enyésztek Ázsia sivatagain egy szélvésztlől felemelve vagy elsodratva a legnagyobb birodalmak. ¹⁾

Mérsékelt éghajlat alatt, a hideg ellomholástól, s a jótékonyan változó meleg elfásulástól óvja meg az embert; munkás rajként sűrögnek itt a nemzetek, törekvéseik, politicájok, minden a mérséklet színét viseli,

¹⁾ Emlékezzünk Babilóniára, Assyriára, Mediára, Perzsiára, s újabb időkben a mogul és török óriási birodalmaikra. Mi hirtelen keletkeztek, s mi gyorsan enyésztek.

s hahogy az ingatag korszellem elragadná is őket, tulajdonságaikból hamar kiábrándulva, ismét a közép utra térnek. Mit az ember nem bír, azt magasztalt lelkesedésben felkarolja ugyan, de messze nem viszi; a tufeszített erő kifárad, s a meghült szű, nyugalom után sovárogo.

Száraz és tiszta lég felderíti a kedélyt, az életerő felmagasztaltatik, s a lélek működése könnyű, szabad; nedves léghen a betegségitiránti fogékonyaság igen nagy, a kedély mogorva, csüggeteg, s a lélek működése lassu.

Hol a tél szeliden vagy épen nem mutatkozik, hol a természet ugy szólva örök zöldben, mindig ifju erőben diszlik, ott az anyagi és szellemit világban egyiránt kifejelettebb, erélyesebb az élet; a képzelet rajngó, buja, mint a virágzó természet, s közönségesen uralg az értelem és ész felett. Illy népeknél az elaggott testtel, igen sokszor meglepő ellentétben tűnik fel a vido-
ran kicsapngó lélek.

Tekintsük a természet szépségeiben és áldásaiban olly dús Kaschmir tartományt, mi eredeti, szép és fogékony emberfaj lakik e téjjel és mézzel folyó földi paradicsomban, miként Bernier nevezi. Némelly utazók szerint Brasiliában nem öszül meg soha a haj, s az ember vidám mindig, s lélekhben viruló mindig, mint a természet melly környezi.

Forró éghajlat, leperzseli a természet virányait, az élet kiég, s a szerfeletti kipárolgás következtében ellomhul a test, s a legszebb lelki tehetségek szunynyadnak.

Hol örök hó von halotti lepelt a természetre, ott kihal a növényélet, s az ember testileg és lelkileg eltörpül; a grönlandi nagysága öt lábot nem halad meg, s minél közelebb lakik az éjszaki sarkakhoz, annál ki-

sebb. A test kipárolgása csaknem végkép megszűnik, az életerő szünetlen a természet mostohasága ellen küzd, s így rendkívüli kitartást tanúsít ugyan, de nemesebb foglalkozásról szó sem lehet itt, hol minden csak az élet fentartására van irányozva. Az érzékiség elfásul, a lélek visszavonul, s ha az élet nem lenne is olly örömtelen, millyennek képzeljük, a kedélyen még is mogorvaság ömlik el, s a szű csüggeteg. Szomorú tapasztalásból tudjuk, hogy télen, és hideg tartományokban legtöbb az öngyilkos.²⁾

A mondottak után láthatni, mennyire ismerik az embert azok, kik nemünk haladását mindenütt ugyanazon elvek szerint, s ugyanazon eszközökkel akarják előmozdítani. Volt idő, s az egész világon európai műveltséget ohajtának sokan eléidézni, embert, körülményt, viszonyt, éghajlatot nem tekintve; jelenleg ellenkezőleg sokan a fiatal America műveltségét akarnák az agg Európába hozni.

Szomorú elbizottság, mintha európai, vagy amerikai műveltség nélkül boldog nemzetet vagy világrészt nem is lehetne gondolni. Keletből nyugat, Ázsiából Európa sohasem lesz; maga a tudomány ipar — — minden mi haladásunkat eszközli, csak úgy, és ott üdvös, hol a nemzet természetével, jellemével s az éghajlattal összefér. Mi az ember erejét felülmulja, legyen bár mi üdvös, szükségkép nyomasztó s elébb utóbb elriasztja szívéből a béke angyalát.

Szívünk elérzékenyül, midőn kelet népeit vasbilincsek közt látjuk, s túlbecsült műveltségünkben szenvedélyeinket, s a mindenható arany bilincseit feledjük. Az

1) Oroszokban évenként körülbelül másfél ezerre megy az öngyilkosok száma.

europai visszaborzad a chinai bambus kormánytól, s ezek a mivelt európaiban eltévedt, nyomoru emberfajt látnak.

Hazájokból sokan indultak már ki szilárd akarattal, ingatlan elvekkel, s midőn idegen földre léptek, ingadozott a meggyőződés, az elvek, minden megváltozott; az emberi természet, és éghajlat különféleségét számításaikból kifeledeék. Ha nagy Sándor Babylonból kormányozhatta volna a világot, miként ohajtá, az emberi miveltség más szint öltött volna magára, mintha ezt Atheneből teszi vala.

Általában megszokott éghajlathól hirtelen másba költözni veszélyes, többször nemzetek romlását okozá már. Igaz, az ember uralg eszével a természet felett, de mit tehet parányi erejével ott, hol a természet nem akar; százezrek százados műveit egy pillanat alatt hány-szor semmisíté már! Ész, ipar sokat megváltoztatott már a föld színén, a természet hat az emberre, s az ember visszahat a természetre, miként s mindig üdvösen-e? részint már is tapasztaljuk, ¹⁾ de leginkább a jövő tanusítandja. ²⁾

Tápszer. — Szokás.

Lég és tápszer élteti az embert, az elsőnek hatását érintém már, lassuk most ez utóbbi. Nemünk na-

¹⁾ Legujabb tudósítások szerint Americában némelly betegségek, p. o. a sárga láz, csak azért hatalmasodnak el napjainkban; mert az európaiak elég gondatlanul bizonyos növényeket kiirtának. A természet soha boszúlatlanul nem hagyja, az ellene elkövetett vétkeket.

²⁾ „Das folgende Jahrtausend mag es entscheiden, was unser Genius andern Klimaten, was andre Klimate unserm Genius genuzt oder geschadet haben.“ Herder IV. 112.

gyobb részét élelmi gondok foglalják el; minél igazabb ez állítás, annál fontosabb az életben. Mivé lehetett volna sok ember, ha a mindennapi kenyérkereset lekötvé nem tartja? Nem egyesek, nemzetek maradtak már el a pályán, azon egyszerű okból, mert élelmi szükség környezé öket, mert mindig és mindig csak a nyomoru élet fentartásáról kelle aggódniok. De nem csak erkölcsi, hanem rendkívüli nagy anyagi hatása is van a tápszernek nemünkre, mi igen természetes, hiszen ez táplálja, miként elnevezése is mutatja, testünket, az idegzetet, e fő, mondhatni egyetlen létszerét az emberi léleknek, szinte csak lég és tápszer élteti.

Nem czélom arról vitatkozni, két vagy négy lábú, növény — vagy husevő állat-e az ember? miként Moscatti, Linné, Camper és mások tevék. Az ember mindenütt és mindenben feltalálja élelmét. E helyt a tápszer és jellemközti viszonyra szorítkozom.

Olly nép, melly főleg hussal él, eleven, bátor, munkás, kitartó; melly tápszerét a növények országából veszi, szelid, tunya, félénk a gyávaságig. Borivóknál ingerlékeny az idegzet, az érzemény élénk, a képzelet heves, az értelem könnyü felfogású, a szenvedélyeknek ész feletti uralgásuk gyakori. Vizivóknál higadtabb a vér, a kedély mélaságra hajlandó, az értelem világos, az ítélés és következtetés óvakodó. Sörivóknál szerfelett elhízik a test, az érzékiség ellomhul, a szellemi működéseket lassuság, közönyösség bélyegzi. Szeszies italok vagy mákony használata elsorvasztja a testet, az érzékiség elfásul, a tulfeszített idegek és izmok rugékonyságukat elvesztik, mi tagreszketést szokott eléidézni, az értelem eltompul, s a szomorú ésszavartság sőt örülés is sűrűn mutatkozik.

Nemzetjellemezésben a mondottak után, legtöbb fi-

gyelmet igényelnek a szokások. Mit az ősapák gyakoroltak, s az unokák több századon keresztül, szent ereklyeként hiven őriztek, annak meg kell egyezni a nemzet természetével, s mi ezzel megegyez, az jellemzi a nemzetet, s végre is összeforr életével.

Ez oka, hogy a nemzetek olly hiven ragaszkodnak szokásaikhoz, még akkor is, midőn azok káros hatása bizonyos; hogy kockáztatva boldogságukat, olly hevesen küzdenek mellettök, ha bár külsőségekre vonatkoznak is. Tanuságos példáit olvashatjuk ennek, saját történetünk több helyein.¹⁾

A szokások ekként szentesítve törvényekké lőnek, s a törvények összege képezi a politikai álladalmakat. Láthatni innét, mért veszélyes, legalább fontos a politikai álladalmak változtatása, kivált ott, hol hosszú gyakorlaton alapulnak; mert mit valamely nemzet több századon keresztül jónak vélt, az lehet ugyan rossz, de természetével nem ellenkezik.²⁾

A millyen a nemzet jelleme, ollyanok szokásai, törvényei, álladalma, s a millyen ez, ollyan jövője. Az emberek csak hamar átlátták, miként minden egyesnek kell valamit jogaiból és szabadságából engedni, hogy az egésznek jogai, és szabadsága biztosítva legyen. Minden attól függ, mennyit engedének a nemzetek jogaikból, s kinek engedék azokat.

Ez ama nagy fejtvény, mellynek megoldása milliók vérébe és boldogságába került már annélkül, hogy évezredes törekvéseink daczára minden egyes nemzetnek csalhatlanul kimutathatnók a legtökéletesb politicalai rend-

1) Fessler. Gesch. d. Ungern. III. 605.

2) „Die Abweichung von alten Staatsmaximen — seyen sie auch il-liberal und an sich selber tadelnswerth — bleibt meistens gefährlich, wenn auf ihnen einmal das politische Gebäude ruht.“ Rotteck. Allg. Gesch. I. 129.

szert. Annyi bizonyos, hogy a nemzetek sorsa felett leginkább az határozott: mit tudtak megszokni, s mitől tudtak elszokni.

Sparta polgárai elszoktak a kényelemtől, s míg Likurgus szokásai és törvényei divatoztak Lakóniában, Sparta győzhetlen volt a csatatéren. Szokásokra alapítá rendszerét egyike a legbölcsebb törvényhozóknak, Solon; ezekből sarjadott fel Athene — Hellasz dicsősége, ezekből Roma nagysága. Szokások ásták meg sirját újabb időkben egy nagy nemzetnek, és hány vésszes felleget torlasztának már saját hazánk egére!

Minelőtte egyes nemzetek jellemzéséhez fognék, nem leend tán felesleges azon kérdés: valljon hol, melylyik néposztálynál kell leginkább keresni a nemzetjellem fővonásait? A hatalmasoknál? ezek kevés kivétellel mindenütt ugyanazok. A magasabb miveltségüeknél? ezek, kivált olly nemzetnél, hol a nagyobb rész még mindig hátra van, idegen miveltséget utánoznak, idegen szokásokat követnek, idegen nyelven szólnak. Fővárosokban? ezek ütereit ugyan a nemzeti életnek, de nem tiszta forrásai a nemzet jellemének; az egyszerűséget fényűzés, az erélyességet és akarattökélyt, kéjelgés rontá meg itt, s a kereskedői, üzérkedési szellem, melly az ipart és divatot körülengi, a fősvénység és kicsapongás szörnyeivel torzítja el a népet.

A nemzetek jellemét nem kell ugyan egyeseknél, vagy kizárólag bizonyos néposztályoknál keresni; annyi azonban kétségtelen, hogy legtisztább forrását a nép-nél találandjuk: hol az élelmi gondok nem hagytak időt elkorcsosodásra, hol kéjelgés a nemzet külső eredeti típusát nem emészté fel, hol ferde miveltség, s az idegennek vak utánzása nem oltá ki a nemzeti érzeményeket és szokásokat.

A nép egyszerű fiai után keressük fel a közép osztályt. Végre, ha vagynak a nemzetnek nyilvános helyei, hol gondolatait és érzeményeit szabadon kifejezheti, siessünk ide, s látni fogjuk, miként süllyed szenvedélyeinek terhe alatt, vagy fejlődik, s felvirágozik magas, tiszta lelkesedésében a nemzeti élet.

Angol.

Angolhonnak éghajlata felett nem annyira a hegyek és rónák alkatása, mint az oceán határoz, melly e hont körülkarolja; maga a száraz föld nagyobb részint a víz fölepéhez hasonlít,¹⁾ hol a dombok és völgyek ugy emelkednek és süllyednek, mint a tenger hullámai.

Az ég borús, felleget itt mindig, az angolnak, honában, olasz égről fogalma sincs; a lég gőzös, mi ha nem egyedüli, bizonyosan fő oka e nemzet epés — méla nedvkatának. Az idegen visszaborzad ha e ködtengerbe lép, alig hiheti, hogy itt boldog lények lakhassanak; miből azután könnyű megmagyarázni sok utazónak és nemzet jellemzőnek elfogultságát.

Második Károly utazásaiból visszatérvén, azon kérdésre: mellyikének adna a tapasztalt éghajlatok közül elsőseget? azt felelé az angolnak; mert itt legtöbb időt tölthetni szabad ég alatt. — Az időjárás itt szünet nélkül változik, télen nincs hideg, nyáron nincs meleg, egész éven által legfőlebb husz hideg napot számlálnak,²⁾ s az év minden szakaiban láthatni zöld, viruló mezőket; „de mind e mellett tiz nyár sem volna egyfoltában elégseges becsületes szőlő művelésre.“³⁾ Azonban az idő

1) Berghaus: Allgemeine Länder- und Völkerkunde. 1837. V. 266.

2) Neueste Länder- und Völkerkunde. VI. 44.

3) Irinyi uti jegyzetek. II. 146.

minden szeszélyessége mellett is, a hideg és meleg mérséke az életre, egészségre jótékony hatásu, Oroszhont kivéve, tán sehol sincs olly sok hosszú életü ember, mint Angliában.

Az angol erős, munkabíró. Ép testalkatát, erejének kifejltségét, s munkaközti ügyességét, leginkább testgyakorló intézeteinek, s erre vonatkozó szokásainak köszönheti.¹⁾

Jelleme leginkább eredetisége, és tisztasága miatt tűnik fel; mit önállásának, büszkeségének, és elszigeteltségének kell tulajdonítani. Ámbár vagynak, kik még a jellemet is el akarják tőlök vitatni.²⁾

E nemzetet általában higgadt férfiaság jellemzi. Indulatai kitörését ritka hidegvérúséggel mérsékli, de szenvedélyei annál féktelenebbek; kitüzött céljától könnyen el nem áll, bátorsága félelmet, akarata lehetlent nem ismer.

A hajdani britek nélkülöztek, türtek mindent, s daczoltak az idő minden viszontagságaival,³⁾ ingatlan vad bátorságuk a romai legiókat is megrettenté.⁴⁾ Néhány szál fa, összekötve vesszővel, és bőrökkel fődve, elég volt nekik hogy tengerre szálljanak s megküzdjenek az oceánnal:

Cui pelle salum sulcare Britannum

Ludus, et assuto glaucum mare findere lembo. (Apol. V. 370.)

¹⁾ Olvashatni ezekről: N. Länder- und Völkerkunde. VI. 207. És: Löhr. Die Bewohner der Erde. 58.

²⁾ „So hat es (das englische Volk) einen Character, den es sich selbst anschaffte, wenn es gleich von Natur eigentlich keinen hat.“ Kant. Anthropologie. 321. „Einen Nationalcharacter der Britten gibt es nicht.“ N. Länder- und Völkerkunde. VI. 82.

³⁾ Julius Caesar. V. 14.

⁴⁾ Mela. III. 264.

És az angol még mindig a régi brit, nem fél a víztől, uralg a víz felett.

Minden mi nagy, fenséges és eredeti, hatalmas vonzerővel ragadja meg szívét. A javítás, haladás és kereset szelleme uralg mindenütt e nemzetnél; innét indulnak ki, s itt központosulnak törekvései; ez oka, hogy néha nagyszerű törekvéseiben is aljas. Nem merném ugyan állítani, mit legujabban egy magyar utazó mond: „mindenütt számok, sehol élet, zsebének él mindenki.“ de annyi bizonyos, hogy az angolnak nehéz kivetkezni a kereskedőből; még áldozataiban is, ha nem is közel, a távolban kedves — éne dereng.

Az angol történetirók legjelesbire azt mondja: őseink munkátlanak és ragadozók valának; mit erőszakkal szerezhettek, azt munka által keresni lealáznak, szabad férfit méltóságával meg nem egyezőnek tarták.¹⁾ Jelenleg az angol szorgalmatos, tevékeny, de minden munkássága mellett a nyugalomnak és kényelmes házi életnek szenvedélyes barátja. Mit pénzzel vagy hatalmas közbenjárásával megkerithet, azt munkával sohasem keresi.

Sokan fősvénynek mondják, Mirabeauként; minden angolnak két balkeze van.²⁾ Igaz, kincseit néha fukar kézzel halmozza; de abban különbözik a mindennapi fősvényektől, hogy magától és hazájától mitsem tagad meg soha. Az angol, kereskedői önzését, hazafiuságával és cosmopolitica nézeteivel ritka összhangzásba tudja hozni. Sehol sem találандunk olly nagyszerű áldozatokat és alapítványokat mint itt, honaért s az emberiségért aligha nem tett az angol is annyit, mint némelly fenhéjazó szomszédai, kik kizárólag „nagylelkű nemzetnek“ szeretik magukat nevezgetni.

1) Lingard. Gesch. v. England. I. 76.

2) Mások ez elménczséget Heinének tulajdonítják.

Vagynak, kik a roppant statusadósságban ¹⁾ e nemzetnek sírját látják, de ne feledjük, Anglia nagyobb részint tulajdon fiainak tartozik, kik nemzetiségüket az elhatározó perczben bizonyosan megmentendik. Az angol, nagylelkűségében sem feledi ugyan magát, de ez végre is csak azt tanúsítja, hogy ők is emberek, s hogy jobban tudnak számítani mint mások.

A közjót, ön és nemzeti dicsőségét, emelkedését szívén hordozza; de e mellett is, kiszabja szolgálata éveit, s élteinek egy részét nyugalomnak szenteli, melly után sóvárgva eped, haladási pályájának legfényesebb korszakában is. Ritka egyén, ki a nyilvános élet pályáján, a fáradalmak viselésére mind végzetig elhatározná magát; ha csak határtalan hiúság, vagy mostoha körülmények nem kényszerítik.

A kereskedői szellem e nemzetnek éltevel és létével annyira összeforrott, hogy egyik a másik nélkül nem is gondolható. A kormánytól kezdve az utolsó gyártulajdonosig, mindenkinek boldogsága, léte, a pénz örök forgásától függ, nem szabad ennek itt soha megszűnni; mert ez romlását okozná a nemzetnek. Százezerekre megy azok száma, kiket az angol ipar elfoglal, s milly emberek ezek? a legalsóbb néposztály sehol sem olly vad, aljasan kicsapongó és állati, mint itt; mi lenne Angliából, ha e durva néptömeget nem lenne képes elfoglalni.

A spanyol, mindent kicsinlő gögből magasztalja honát; a francia, honszeretetből; az olasz, hajdani fénykorának emlékéből; mások tudatlanságból; az angol, meggyőződésből. Nincs nemzet, melly honával és nemzetiségével annyira meg lenne elégedve, mint az an-

1) 11,250 millió p. f.

gol: „E nemzet büszke álladalmára, gazdagságára, de leginkább arra hogy angol, s hogy Angliában született. 1) A nemes nemzeti büszkeség, leghivebb öre a nemzetiségnek; de az angolnál e büszkeség, sokszor nevetséges-, néha sértő elbizottsággá fajul.

Ha körülményei engedik, az egész világot békalandozza, s ha itt ott a természet szépségei, vagy az emberi ész remekei meglepnék is, sohasem hámulja azokat, annál kevesbbé dicséri; mert honában minden szebb, nagyobb szerű, a legrosszabb esetben eredetibb.

Az idegenek kicsinlése, széltében divatozik e nemzetnél; a legdurvább gyári munkás, ha idegennel összevész, mindenek előtt nemzetiségét lobbantja szemére. 2) Legtöbbrre becsüli komoly tudományossága miatt német rokonát; legkevésbbé barátja a francziának, kit könnyelműsége miatt, de leginkább féltékeny vetélkedésből gyűlöl. Mi nagy az ellenszenv e két nemzet között, százados harcaikban eléggé tanusíták; mit egyébként szöges ellentétben álló jellemeikből és országaik helyzetéből könnyű megmagyarázni.

A mivel nemzetek sorában első helyért küzd e két nemzet, s ez az, mi szünetnélküli feszült állapotban tartja őket, még akkor is, hahogy politicalai téren közelednének egymáshoz. Surlódásaikban feltűnő, hogy a könnyelműségében különben hamar túlzó franczia méltányosb, mint az angol, kinek gyűlölsége minden philosophiája és higgadtvérűsége mellett, sokszor aljas megvetéssé fajul. 3)

1) N. Länder- und Völkerkunde. VI. 82.

2) Zimmermann. V. Nationalstolz. 47.

3) „Der ernste Engländer urtheilt strenger über den Franzosen; dieser aber leichter über jenen; ja der Franzose achtet sogar die englische

Az angolnak társalgása, komor hallgatagsága miatt unalmas, kihívó kicsinylése miatt sértő, hideg egykedvűsége miatt terhes. A német, tudósnak; a francia, szeretetre méltónak; a spanyol, hatalmasnak; az olasz, művésznek; az orosz, urnak; a magyar, gazdagnak; az angol eredetinek akar látszani.

Egyebek szeretetére nem sokat ad, nem is bánja ha nem szeretik; elég önálló, azért szeretetre számot nem tart; elég okos, azért nem hizeleg; elég becsületes, azért kegyért nem rimánkodik. De annál többet tart eredetiségére, különczködésére, sőt még nevetséges oldalára is; mert ez, ha mást nem, végre még is csak figyelmet gerjeszt, pedig ez egyike uralgó szenvedélyeinek.

Az angol kész nyugalmát, szerencsáját feláldozni, csak utánzóknak ne mondják. Volt idő, midőn maga a ministerium kockáztatá a nemzet boldogságát, csakhogy Chatham utánozni ne látszassék. Az összes világban nincs annyi eredeti ember és különcz, mint magában Angliában.

Ha nincs mivel kivívnia az eredetiséget, a legtúlzóbb különcz szerepében lép fel: komor, midőn mások jó kedvökben zajlanak, hideg, ha felhevülnek, ha csodálnak, közönyös, ha dicsérnek néma; általában az eredetiség kivívására leghatalmasabb eszköze a hallgatagság, mire, mogorva természeténél fogva, különben is hajlandó.

Idegen divatot nem utánoz, de annál nagyobb rabja a honi divatnak. A legalsóbb néposztályt kivéve, mindenki egyformán öltözködik, társalog, mulat itt; az urat

Nation, indess der stolze Engländer den Franzosen — verachtet.“ Carus Psychologie. II. 142.

szolgájától, a kereskedőt ministertől, magától a királytól, külsőleg nehéz volna megkülönböztetni. S mi legsajátságosabb, még idegentől is megkívánják hogy az angol divathoz és szokásokhoz alkalmazza magát.

Az angol vállalkozó, bátor, ha kívántatik nagy-lelkű is; nincs olly nagy, mit kivihetlennek tartana, s olly kicsiny, mit figyelemre ne méltatna; s ezen alapszik kereskedői nagysága. Sokan szívtelenségről vádolják, mert céljának kész mindent alárendelni, elérésére minden eszközt használni.

Idegen nemzetek ügyeibe legnagyobb készséggel avatkozik, ¹⁾ hatalmas közbenjárását ajánlja, járandóságát lefizeti, s miként némellyek állítják, ²⁾ mig törekvéseiből hasznot remélhet, folytatja azokat, ha mindjárt egy nemzet boldogságába kerülne is. Legyen bár mint, annyi bizonyos, hogy a kereskedői szellem mindig önző, s némileg szeretetlen. ³⁾

Az angol, egyike Európa legszabadabb nemzeteinek, s még is ő az, ki a törvények iránt, tán minden európai nemzet közt, legnagyobb tisztelettel viseltetik; mert tiszta fogalma van a szabadságról, s tudja hogy nemzeti nagysága, szabadsága, álladalma s innét kifolyó törvényei szentségén alapszik.

Leginkább gyűlöli a katonai erőszakot; olvasám valahol, hogy Angolhonban, ha a zszibongó nép fékezé-

¹⁾ „Egész Európában sehoh sem czivódhatik két kutya annélkül, hogy Anglia elmulasztaná egyiknek, vagy másíknak pártját fogni.“ O’Connell a waterfordi lakomában. (Pesti hírlap. 1844. 417. sz.)

²⁾ N. Länder- und Völkerekunde. VI. 84.

³⁾ Halljuk csak mit mond legújában az írlandi szívrázó inséghez a megtestesült „John Bull“ a „Times:“ „Csak írlandi kiáltozás a szükségéről, éhségi mesékkel köldülnak, hogy inség nevében pénzt szerezzenek.“ Pest hírlap. 1847. 810. sz.

sére katonai erő szükséges, a parancsnokot törvénytörési hivatalnok előzi meg, ki tudtára adja a népnek, hogy a katonai hatalomkart törvények rendelék.

A nemzetiség-, álladalom- és közügyekiránti lelkesedés sehol sem olly nagy, mint e nemzetnél; ez lengi által a nevelési rendszert, s keresztül szövődik az élet minden helyzetein. Az álladalom mibenlétét, s a nemzet kül- és béli viszonyait sehol sem ismerik olly sokan mint Angolhonban.

Politikai lelkesedésének és miveltségének legfényesebb tanujelét népgyűléseiben adja e nemzet. Ur és szolga, kézmives és művész, földbirtokos és földmivelő, szegény és gazdag együtt áll itt tarka vegyületben, s ritka türelemmel. Szónok lép fel, százezeren némulnak el, s figyelnek, mert felfogják szavai értelményét; a szónok néha túlbuzdult lelkesedéssel izgatja a népet, a tömeg mint tenger zúdul fel, — egy engesztelő szó, a vihar elnémul, s a nép ismét figyel, — ismét fellázad, de végre még is csendesen tér vissza az ekeszarvához, műhelyébe, vagy ragyogó csarnokába.

Valóban sajtóságos nép. Ha a tüzes francia, a szenvedélyes spanyol, az ingerlékeny olasz, vagy mi magyarok, illy roppant tömegben együtt állnánk, valljon ugy térnénk-e vissza lakainkba, mint Albion komoly fiai?

A nyilvánosság és fesztelen szabadság, eleme az angolnak; szerencsétlen ha nem szólhat ugy mint gondol, s nem tehet ugy miként akar. Nyilvános fellépte bátor, elszánt, mondhatni elbizott; mert tudja, hogy ügyei megvesztegethellen ítélőszék elé kerülendnek. A bírói megvesztegetés hallatlan esemény itt; de annál sürűbben használtatnak a parlamenti tagok választásánál a rábeszélés és megvesztegetés minden nemei.

Egy nagy hírű görög hadvezér, fiacskáját barátai körében egykor világ urává tevő; mert ugymond: a kis fiu anyjának parancsol, az anya nekem, én Görögországnak, ez pedig az egész világnak. Hasonlólag okoskodnak sokan Angolhonban, s elkábítva nemzeti nagyságuktól, kezőkben képzelik tartani a világ kormány gyepelőjét. Innét van, hogy az angol alkotmányos jogai közt legtöbbször becsüli a szólás- és tökéletes véleményessabadságot.

E kettőt megkülönböztetem, mert szólássabadság véleményessabadság nélkül gondolható. Angolhonban véleményét mindenki szabadon elmondhatja, nincsenek itt a közvéleménytől szabadelműekké felkent eszmék, mellyeket érinteni sem szabad. Minden állítás vitalkozás tárgya itt, felléphet bár ki, mondhat bár mit annélkül, hogy a szabadelműség ellen, mint mondani szokták, eretnekséget követne el.

Nincs itt párt, melly tiszteletben ne tartatnék, s ez legnagyobb dicsősége e nemzetnek. A pártok küzdenek itt is, mint mindenütt, kifakadnak itt is néha a legnagyobb ingerültséggel; de a pártok bár mellyikén lenni nem gyalázat, s a parlamenti teremből, a pártszellem soha a család békés körébe által nem megy. Ki hinné, hogy azon két férfiu, kik karöltve s nyájasan beszélgetve hagyják el a tanácsteremet, csak néhány pillanat előtt hevesen küzdött egymás ellen, különféle oldalokon!

Angolhonban csak nobility és commonalty, nemes és közönséges néposztály van; de e két osztályban a születési és gazdagsági fokozatok végetlenségig elágoznak. Van azonban valami, mi e tarka vegyületet egygyé olvasztja, a nemzeti lelkesedés és álladalom; minden ember lehet itt minden, számot tarthat mindenre, csak — gentleman — azaz olly ember legyen, kinck

szíve, feje, helyén van. E névre, mellyre az angol büszke, minden tudós, erényes vagy legalább erélyes és szorgalmatos polgár szert tehet.

A rangkülönbségi elemek egyesítésére sokat tesz Angolhonban a nevelési rendszer is. Nyolcz éves korában nevelő intézetbe küldetik a figyermek, közép tehetségű és gazdag, nemes és nemtelen együtt áll itt, ugyanazon nevelésben részesül, ugyanazon elveket viszi magával az életbe.

Megjegyzendő e helyt, hogy az angol nevelő-intézetek, nem lélekképző és testsorvasztó intézetek, miként másutt. A gyakorlati szellemű angol, midőn a lelket miveli, a testi erő kifejlését sem feledi; a nevelésnek egyik lényeges részét mindig testgyakorlás teszi. Innét van, hogy az angol ifju, különösen az aristocratia minden hatalma és pénze mellett nincs ugy elkényeztetve, mint más nemzeteknél.

Adott szavát sohasem szegi meg, becsületességre sokat tart, ez szülé hitelét, s ezen alapszik nagysága. Megszégyenítést, gúnyt, kivált nemzetiségére vonatkozót nem tűr soha. A becsületességről, valamint a francziának, ugy az angolnak is saját szerű nézete van; azért sehol sem olly mindennapi a párviadal mint e nemzeteknél, és sehol sem küzdetnek olly hideg kegyetlenséggel, mint Angolhonban. A gazdag fegyverrel, a szegény öklével küzdi párbajait; tapsoló és fogadó nézők illy alkalommal sohasem hiányzanak. — Az idegen, sokszor vérengző gládiátorok honában gondolja magát.

Nem kérkedik az angol azzal mit tett vagy teend, mint a franczia; ő a bevégzett munkát, műveit hagyja maga helyett szólni; de azért méltánylást, elismerést követel. Jaj az idegennek, ha Angolhonban az angolt

fitymálni bátorkodik, azaz, ha ugy cselekszik, miként az angol idegen nemzeteknél rendesen cselekedni szokott.

Az angol szabad, és még is rabja szokásainak és előítéleteinek. A külsőségek sehol sem tartanak olly nagy becsben mint itt, s a törvények magyarázata, Magyarhont tán kivéve, sehol sem ad olly sok betűszerinti és ügyvédi szörszálhasogató vitára alkalmat, mint itt. Álladalma, törvényei, minden mi angol, szükségkép jó és változhatlan; azért egy könnyen el nem tér a már megalapított társasági és társalgási rendtől.¹⁾

Különös becsben áll e nemzetnél a csendes háziélet boldogsága. Családát hön szereti az angol, háza küszöbén túl mulatságot nem igen hajhász, épen ellenkezőleg a francziával. Lakában nem fényt, hanem tisztaságot, rendet és kényelmet keres. Hazáját és politicalai kandiségát, melly minden angolnak tulajdona, kivéve, csak házi körének, családnak él. — Három van, mit különösen szívén hordoz: nemzeti jólét, túlnyomó befolyás a világ ügyeiben, s nyugalom a házi élet csendes körében.

Az angol, különösen a közép és alsó néposztály, vallásos, ábrándra és vakbuzgóságra hajlandó, s valamint mindenben, ugy itt is sokat tart a külső szertartásokra. A vasárnapot sehol sem ülik meg olly lelkiismeretesen mint itt. Mig Párisban vasárnap utczát köveznek, s a kövezők vidor szeszélyökben a Marseillaise-t danolják; addig Londonban, e zajgó világban, melly-

¹⁾ „Kein Volk der civilisirten Erde genießt, in staatsbürgerlicher Beziehung, einer grösseren Freiheit, als das britische, aber auch kein Volk ist ein ärgerer Slave der gesellschaftlichen Verhältnisse, als gerade dieses freie, kräftige, hochgebildete Volk.“ Berghaus. u. o. V. 319.

nek magának annyi lakosa van mint Erdélynek, egy zenehangot sem hallhatni.

Árnyoldalai közt áll a játékkór, melly mindenütt, s a szerencsejáték minden nemein keresztül, különösen fogadásokban gyakoroltatik. Az angolok egyenként elsőségért vetélkednek maguk közt, s az összes nemzet elsőségért küzd az egész világgal. Sűrűn jelentkezik az éh- és ihkór is, vagynak itt hatalmas ivók, kik bátran kilépnek a sikra a leghiresebb magyar bor-, bajor sör-, és orosz pálinkahössel.

Ertelmét lassuság, ítéletét józanság, eszét mélység, jellemzi; képzelete nem gyúl könnyen lángra, de ha fellobban, fellengő röpteiben merész, kitarító. Sehol sincs oly sok eredeti lángész, mint Angolhonban. ¹⁾ Sehol sem olvasnak annyit, mint itt; sehol sincs annyi elv-szerinti és következetes ember, mint itt; és még is sehol sem küzdenek és tesznek életelvek ellen annyit, mint itt. Legfeltünőbb az, hogy dolgához ért mindenki, s a maga körében alaposan ítél mindenki.

Az angol nem oly sokoldalú mint a francia, de alapos, saját meggyőződését és hajlamát követi itt mindenki, s ha művészi, vagy tudományos pályáját egyszer kitűzte, a czéltől el nem áll; hanem minden gátot legyőzve, bámulatos türelemmel nyomul mint végezetig előre. Ez szülé az angol miveltség alaposságát, s a művészet és tudományok ama remekeit, mellyek nem

¹⁾ Egy magyar utazó legujabban az angolokat többi között ekként jellemzi: „semmit jelentő juh-kép, melly némelykor oly sajátágos vegyülete a savó-színnek és sápadtságának, mint egy darab szappan.“ Ez egyik faja az angolnak; a másik „lelketlen veres kép, melly a nem szappan képű angol férfi-arczok jelleme, melly semmiben sem látszik különbözni a sületlen roast-beef-től.“

egyszer képezének már korszakot az emberi műveltségben.

A kereskedői, gyakorlati szellem, melly e nemzetnek politicáját, tudományát, szóval a műveltség minden fokozatait keresztül lengi, megóvá philosophiáját az elméleti túlságoktól, mellyre különben, valamint a német, természeti komolyságánál fogva igen hajlandó. Eredeti philosophiai rendszert hiába keresünk ugyan az angolnál, mert a metaphysicát soha annyira nem kedvelé mint a német; de nem is hanyatlott soha olly túlzó, érthetlen philosophiai ábrándba, mint a német.

A németek közt Thomasius kezdett legelőször német nyelven bölcsekedni, s ez által számüzé a scholasticát, melly elválaszthatlanul összeforrott a latin nyelvvel; de ez még nem volt elég a philosophiának ismétli felélesztésére, a tapasztalást is vissza kelle jogaiba állítani.

Ezt az angolok közt Baco tevé meg, ki az életből meríté, s az életre alkalmazá philosophiáját. Kár hogy a philosophiának másik alkotó részét, a szemlélődést, kissé háttérbe szorítá. Baco utmutatását követte Anglia s utána a világ a természettanban, s mi óriási léptekkel haladott az olta e tudomány.

Macaulay kitünő alsóházi szónok, Edinburghban November 4-én 1846 poharat emelvén, ekként köszöntött a brit irodalomra: „Éljen ezen irodalom, hazánk minden dicsőségének legbüszkébb, legtisztább, legtartósabb dicsősége, ezen irodalom, melly az igazság és műveltség minden kincseivel gazdagon bir; ezen irodalom, melly a minden költők és minden philosophok fejedelmével dicseszkiz; (?) ezen irodalom, melly az emberiségre hatalmasabb befolyással volt, mint maga kereskedésünk és fegyvereink; ezen irodalom, melly Franciaországot a szabadság elveire tanítá, Németországnak példánya lön;

ezen irodalom, melly minket a nagy köztársasághoz a Mississippi völgyben közelebb fűz, mint a vérnek minden kötelékei tehetik; ezen irodalom, melly előtt a bűnös és kegyetlen babona a Ganges partján gyorsan eltűnik; ezen irodalom, melly a jövő századokban tanítani és vidítani fog, még nem született milliókat, kik egykor városaikkal és kertjeikkel Ausztralia és a Jóreményfok pusztáit fogják ellepni; igen, éljen Britannia irodalma! és hová a brit irodalom kiterjed, brit erény és szabadság járjon kíséretében!“ Az angol irodalomról így csak angol szólhat. Akaratlanul is eszembe jut e helyt Báró Kerekes, ki maga felől azt állítá: hogy ő első haladá meg nem csak minden lehető világbölcséségnek, hanem minden örök igazságnak határait. — — ¹⁾

De mondjanak irodalmukról és érdemeikről maguk az angolok bár mit, annyi bizonyos, hogy érdemeik a művészet és tudományok minden ágaiban elvitathatlanok, vagynak mindenütt lángeszű férfiak, kik az emberi műveltség történetében halhatlan nevet vívtak ki maguknak.

Lekgevesebbet tőnek a zenészetben; ²⁾ mert a zenét nem annyira művészi, mint kedvtöltési szempontból gyakorolják. A festészetben sem sok remeket tud előállítani; festői, kivált újabb időkben, jobbadán arczképekkel foglalkoznak. Az angol örömmel látja arczképét családa és barátai körében. A színészet úgy látszik Garickkal elérte tetőpontját. Vagynak, kik a színészetre káros hatásúnak mondják a parlament esti üléseit. ³⁾

¹⁾ Zwei Abhandlungen über Metaphysik und Naturlehre, geschöpft aus Principien der reinen Vernunft. Von Karl des heil. röm. Reichs Freih. von Kerekes, Magnaten des Königreichs Ungarn. Tyrnau. 1806.

²⁾ Propedeutik der Geschichte. Wien. 1821. II. 285.

³⁾ Irinyi. Utijegyzetek. II. 153.

A szónoklat fényes diadalt ül Angolhonban, s visszaemlékeztet a classicus hajdankorra, Demosthenes és Cicero aranykorára; mit álladalmának, s political állásának kell tulajdonítani, melly szerint világügyeket intéz, nem pedig nyelvének, mellynek darabosságát Bulver is elismeri, s mellyről egy hires angol író ekként nyilatkozik: „a mi durva, éjszaki füttyülő, rőfögő, torokhang nyelvünket, köpdösve és fecskendezve kell kimondani.“¹⁾

Az angol aristocratia eddig kevés védőre talált. Gögről²⁾ és henyeségről vádoltatik leginkább; pedig az angol henyelő veszélyes, mert unalmában kész mindenre, még föbe is lövi magát. A hatalmasok, kevés kivétellel hasonlók ugyan mindenütt a világon, de az angol, ha-hogy szerét teheti, eltér itt is a mindennapitól, hiszen ő még kicsapongásaiban is rendszeres.

Olaszhon, mulató nyári kertje, Páris társalgási tereme, — — az egész világ sajáta az angol főnemesnek, ki akarva, nem akarva békalandozza a föld minden részeit: ezt magas állása kívánja, s elpazarlott pénzét kivéve, épen úgy tér vissza honába, miként azt elhagyá. Mit is tanulna az angol dicső hona határain túl? Van angol utazó, ki a legregényesb tájéket pillanatra sem méltatja, mert épen akkor van elmerülve a regényes tájék leírásának olvasásába.

Említendő még, hogy a czímerek és czímek iránt különös rokonszenvvel viseltetik. Legujabban, sajátosság példánya halt meg az angol aristocratiának: Athol herczeg, ki ezen kívül egyszersmind ötször earl, (gróf)

¹⁾ Byron. Beppo. — Országgyűlési Almanach 1843.

²⁾ Die Armuth startt flehend zu dem müssigen Lord, der wie ein satter Gott, auf hohem Ross einherreitet, und auf das Menschengewühl unter ihm, dann und wann einen gleichgültigen vornehmen Blick wirft, als wären es winzige Ameisen. — — (Heine, 4. 167.)

hatszor viscount, (vicegróf) és kétszer báró volt!') Az angol főnemességnek becsületére válik, hogy a legnagyobb áldozatokra kész, midőn hazája és nemzeti dicsősége jö kérdésbe.

A középosztály miveltebb, mint bár hol is a világon. Független politikai állás, házi béke, jólét, ipar és haladás azon czélok, mellyekre itt mindenki törekszik, s így azon az uton jár, melly szükségkép boldogítandja.

Minél több gond fordítatik Angolhonban a földmivelésre, annál kevesebb éri a földmivelőt, kinek sorsát ura ellen még törvény sem biztosítja.³⁾ Nincsenek oskolái hol kiképezhetné magát; nincsenek földei mellyek áldásából jólétre vergődhetnék; mert a telek, birtokosok vagy haszonbérlok tulajdona. Szorgalma daczára nyomorú itt a földmivelő, szoros értelemben napszámos, ki ma nem tudja, holnap mivel táplálандja magát és családját.

Hiába keressük Angolhonban ama jólétet, megelégedést, és sajátságos pásztori életet, melly másutt, különösen Némethonban olly kellemesen lepi meg az utazót. Csak igaz maradand: bizonyos emberek boldogsága, többnyire mások nyomorúságán, alapszik. Magában a dicső Görögországban, a szabadság legfényesebb korszakaiban is, mindig több szolga volt, mint szabad férfiu.

Van Angolhonban egy néposztály, mellyet nem alsonak, hanem legalsóbbnak, sepredéknek lehetne mondani — —. Az idegen visszaborzad, midőn a mivelt Angliában uton utfélen e durva, szilaj, kicsapongó, verkedő néppel találkozik; melly véres fővel barangol a

1) Pesti hírlap. 1846. 753. sz.

2) Irinyi. Utijegyzetek. II. 160.

városok zúgaiban, mellynek arczáról bizonyos változó színű bélyegek soha sem tűnnek el.

Az angol nőt sudár természetéről, nemes arczvonalaival s finom arczbőréről, de leginkább erkölcsi szelid és szemérmes magaviseletéről dicsérik. Az angolnak különben is hideg és feszes társalgása, leginkább nők közelében tapasztalható; a férfiú ritkán feledi itt az illedék szabályait, beszéde, társalgása soha kétértelműségek nem fajul. A női és anyai kötelességek teljesítése, szent az angol házas nőnél, sehol sem ragyog a női erény olly tisztán, sehol sem tartatik olly nagy becsben mint itt.

A lány házias, visszavonúlt, igénytelen, s a férfiakali társalgástól sokkal inkább elvan zárva, mint Német- vagy Franciaországban. Az angol ismeri a csendes házi élet boldogságát, azért becsüli azt, s gondosan örökődik felette.¹⁾

Mi honára vagy nyilvános éltére vonatkozik, azt családi körébe sohasem viszi, hanem közhelyeken végzi; ez oka, hogy minél csendesebb itt a házi, annál zajgóbb a nyilvános élet. Fiát a hazának, leányát a házi életnek neveli; azért a fiu már zsenge korában elhagyja az apai házat, s nevelő intézetbe költözik, a lány mig férjhez nem megy, anyja melől nem távozik.

¹⁾ Megjegyzendő, hogy az angolnak valamint sok másról, ugy a házi boldogságról is saját szerű nézetei vagynak; ő boldog, legalább nyugodt akkor, midőn más tán végnélkül szerencsétlen volna: neje hűtlen, házsártos, tékozló, a gyermekek kicsapongók — — —, s az angol háziboldogságát emlegeti. Különös nép, melly boldogságát és boldogtalanságát többnyire eredeti hidegségének és közönyösségének köszönheti.

Franciaia.

Franciaország, mivel nemzetek szomszédságában, nagyrészt tengertől, a nemzeti jólét és hatalom e nagy tényezőjétől körülvéve, kedvező éghajlattal megáldva, ¹⁾ magától a természettől nagy, hatalmas nemzet hazájává szenteltetett.

És ha meggondoljuk, hogy e hazában harminczhárom millió ember lakik, ²⁾ kik egy nyelven beszélnek, egy nemzetnek hiszik és vallják magukat; nem csodáljuk többé e nemzetnek nagyságát, s az elhatározó perczben erélyes felléptét, melly nem egyszer reszketetést már meg a világot.

Anglia balkeze, Franciaország jobbkeze, Németország feje Európának; azonban értsük meg egymást. Az angolnál pénz, a francziánál kormányzói és hadi dicsőség, a németnél tudomány a jelszó. A német gondolkodik, az angol cselekszik, a francia ingerült hevében ennek bevégzett tényeit, amannak elveit forgatja fel.

A francia közép, ³⁾ erős, kitartó, de e mellett hajlékony, ⁴⁾ kellemes testalkatu; arcvonalzata nyájas, széme igéző. Sohasem hallgat, mert hahogy nyelve elnémulna is, mi ritkán történik, szíve, lelke sokat jelentő szemében ül; olvashatod ezekből mit gondol, mit érez, akar, s mit mondand a jövő pillanatban.

Uralgó nedvalkata a vérmes — epés, jellemző is-

1) Youny, utazásaiban: Franciaországot a világ legszebb tartományai egyikének mondja.

2) Aránylag több, mint Európa bár melly tartományában.

3) A szálás férfiú sem épen ritka tünemény, első Vilmos poroszki-rály óriási ezredében sok volt a francia; s a „Grenadier de la garde“ példánya a szép katonának.

4) Hogarthként a francia született táncmester. Carus Psych. II. 136.

mérvei közt első helyen könnyelműség áll; ilyeneknek mondá a hajdani gallusokat Caesar, Dio Cassius, Livius — —; ilyeneknek festik a gallusok utódait ujabbkori írónk is; ¹⁾ s a francia, könnyűségét az érzelmek és cselekvés honában egyiránt maga is bebizonyítja.

Kedélye hasonló a viz színéhez, mellyet minden bényomás megingat. Érzeményei, indulatai hévvel lobbannak fel; de hamar el is lebbennek. Kedélye nem mély, ez oka derűtségének, melly mostoha körülmények közt sem hagyja el. Öröm, szomor, remény — — felváltva villannak keresztül szívéen, s mi szívében van, azt nyelvén hordozza: érzeményei kifejezése élénk, indulatai kitörése zajgó.

Jó kedvében, lelkesedésében minden áldozatra kész. Mazarin egykor uj adót rót a népre, nem sokára a hatalmas akarat kihirdetése után, barátai egyikéhez így szólt: mit művelnek a francziák? dallanak uton utfélen, lőn a válasz; jó, akkor fizetnek is. Haraga könnyen lángra gyúl, mellynek első kitörésétől óvakodjék mindenki; mert vészes: „flagrantès ira, cuius impotens est gens.“ ²⁾

A magányt, csendes házi életet nem kedveli, heves vére, hő vágyai a világ zajába üzik, s vagy harczban, vagy lármás multságokban hűti meg meleg vérét, s ha kicsapongásaiban nem ismerne is határt, miként sokan állítják, olly mélyen még sem sülyed soha, mint némelly higgadtabb vérű nemzetek. — —

¹⁾ Vagynak lelkesedett imádói e nemzetnek, kik még könnyelműnek sem merik mondani, s e gyengeséget kizárólag csak az ifjuságra ruházzák. De hiszen épen szerintők: a francia sohasem öregszik el, s mindig ifju tüzzel áll a küzdhomokon. Marat, ki nemzetét ismeré, sok jellemzőt mond a francia könnyelműségről.

²⁾ Livius. V. 24.

Az ének, táncz és élvezés rendkívüli hajlamáról, már a régiek is említést tesznek. 1) Hajdan a gallusok egy felekezete, meg izlelvén az olasz gyümölcs édes-ségét, s a bor kellemes szamatját, elhagyá honát, s az álpeseken által költözött. 2) Ujabb időkben „Almanac des Gourmands“ jelent meg Párisban, s milly kapós lön. A francia czukrászok és sütők utánozhatlanok, s a francia konyha és világhirű szakácsai, napjainkban is első helyen ragyognak.

És e gyűlékony kedélyű, e zajgó, e tomboló nemzet a világ minden nemzetei közt legudvariassab. 3) A „bon ton, frivolité, galanterie, coquette“ — — francia találmányok, s mint sajtyszerű tulajdonai e nemzetnek, idegen nyelven nem is igen adhatók.

Helyzetét villámgyorsan felfogja, a körülményeket szintolly hamar megitéli, zavarba sohasem jő, a legbonyoltabb viszonyok közt sem. Fesztelen, bétanult és még is természetes udvariassága; bátor, de az illedék határait ritkán feledő társalgása utánozhatlan, egyetlen a maga nemében.

Tetszvágya határnélküli, de e hajlamát olly ügyesen eltakarja az önfeledés leplével, hogy magát a megtestesült igénytelenséget gondolod magad előtt látni. Elménczsége meglepő, s olly ügyes, finom tapintatu, hogy akkor sem sért, ha kelleténél túlzóbb, vagy tán épen a jelenlévők valamelyikére vonatkoznék. Általában a kellem, mellyel fellép; a gyengédség, mellyel mások gyengéit óvatosan kíméli; sokoldalúsága, sima, de aljasságtól

1) Diodor. Sic. V. 30. — Livius. V. 37.

2) Livius. V. 158.

3) „Die französische Nation characterisirt sich unter allen andern, durch den Conversationsgeschmack, in Ansehung dessen sie das Muster aller übrigen ist.“ Kant. Anthropologie. 320.

ment hizelgése; bő de válogatott, virágdús beszédessége; végre lovagias udvariassága különösen nők irányában, társalgását kellemessé teszik.

Nem csoda, ha a francziának nyelve és társalgási modora csaknem minden mivelt nemzetnél, a nemzetiség rovására, uralgó. Nem volt még, sem az ó, sem új világban nemzet, melly annyi, s olly buzgó, mondhatni vak utánzókra talált volna mindenben, mint a franczia. Nyelve, társalgása, kényelmei, öltözete — — minden mi franczia, dívik mindenütt. Nézzünk kissé körül a világ legmiveltőbb nemzetei között, egyet sem találunk, melly képes lenne a franczia divatot, csak nemzeti diszöltönyében is végkép nélkülözni. E részben még az eredeti angol is utánzó; ¹⁾ saját édes keletiségünkől is gúnyosan rí ki a franczia divat.

A franczia társalgás kellemét, könnyűségét, leginkább női befolyásnak kell tulajdonítani; nő nélkül a franczia sohasem mulat, sohasem társalog, és millyenek ezek a franczia nők? Egyébiránt maga a természet társalgóvá alkotó, mert a franczia, nem is említve értelmének, vérének, taglejtésének könnyűségét, ösztönszerű hajlammal viseltetik minden iránt mi szép, és rokon a széppel. ²⁾ A mivelt társalgás szükséggé vált itt; a franczia ha nincs társa, ha nem környezi zajgó világ, szerencsétlen.

Árnyoldalai közt áll a váltózékonytság és ingatlanság rendkívüli hajlama, s tán némileg a jellemtelenség

¹⁾ Valaki nem rég csalhatlanul bebizonyította, hogy a franczia- és angolszabás alapelveiben ugyanaz, s hogy ez utóbbiak, amazoktól kölcsönzék a szabás művészetét!

²⁾ „Sie (die französische Nation) ist höflich — — nicht aus Interesse, sondern aus unmittelbarem Geschmacksbedürfnisse.“ Kant. Anth. 320.

is, melly könnyelműségének természetes eredménye. Az egyformaságot nem tűri a lenge francia, neki változatoság, szórakozás, szünetnélküli foglalkozás kell; s ha nincs mit tennie hona határain túl, hazájában keres foglalkozást — —!

A mindennapi ki nem elégti, neki rendkívüli, nagy, vagy legalább változó kell. Ez oka, hogy a divatot, külszint és fényt annyira kedveli, hogy sokat és könnyen ígér, de szavának megtartása nem igen aggasztja. Mennyire lehet a francziát jelenleg hűtlenségről vádolni, határozzák el mások; annyi bizonyos, hogy hajdan nem legjobb hirben voltak. ¹⁾

A mondottak után kissé tán ellentesen hangzik sokaknak azon állítása, miszerint egy nemzet sem ad annyit becsületre, mint a francia, és még is úgy van. Törekvései pályáján becsület a czél, jelszava becsület, senki sem küzd annyi becsület-pár-bajt, mint ő; s legyen bár mi saajtszerű fogalma a becsületességről, annyi bizonyos, hogy becsületből örömmel nyújtja oda áldozatul mindenét. A „point d'honneur“-t szünetlen nyelvén hordozza, s tán épen azért, néha nem igen mélyen szívében.

Parancsnak hódolni nem szeret, de becsületből kész mindenre. A francziák milliói becsületből követék Napoleont, becsületből tapodák a nemzetek legszentebb jogait. A vérengző Jakobinus, a szabad — „citoyen sansculottes“ Napoleontól becsület-keresztet nyert, s az „egalité“ nem jutott többé eszébe. Azon egy gondolat,

¹⁾ „Familiare iis est, ridendo frangere fidem“ (Vopiscus) — „Gens Francorum infidelis — — si pejerat Francus, quid novi faceret, qui peritrium ipsum sermonis genus esse putat, non criminis.“ (Salvianus Massil) — Francos istos tam jactabundos libenter rogaverim, per quemnam deum iuraturi sint? “ (Procop.)

hogy a francia nemzet első a világon, miről a császárság idejében senki, még a nyomorú — cagot — sem kételkedett, a szabadságot feledteté a forradalom fiaival, s a zsarnokság legnyomasztóbb nemével, a katonáival kibékíté őket. A francia sokat, mindent képes tenni lelkesedésében; sokat, mindent képes feledni könnyelműségében.

Szereti honát, s büszke nemzetiségére, miként minden nemzet. Heine azt mondja: „A szabadság korunk új vallása, ezen vallásnak választottai a francziák — — Páris, új Jerusalemben — — Rajna a Jordán — —“ És a francziák e szavakat egytől egyig valóknak hiszik. Megvallom túlzó, mondhatni elbizott önzés; de hol van a nemzet, melly magát túl ne becsülné? Azonban elbizottságában is becsüli az idegent, s jobban becsüli mint Európa bár melly nemzete. „A francia érzi milly roppant kincs foglaltatik e szóban haza, s azért méltánylással gondol azokra, kiknek a sors más országot adott hazául.“ 1)

A figyelem-gerjesztés, feltűnés és szerepelés hajlama kitűnőleg sajátja; azért a csatatéren és táncsteremben, a színpadon, és fényes társalgási körökben 2) szenvedélyvel keresi, valamint mindent, hol látni és láttatni, feltűnni és ragyogni lehet.

Könnyelműségében a múltat hamar feledi, a jövő nem aggasztja, egyedül csak a jelenben él. Minél rendkívülibb és nagyobb a czél, mellyre törekszik, annál na-

1) Athenaeum. 1843. I. 170.

2) „Assemblée“, „soirée“ francia találmányok, ezek nélkül a francia nem lehet, neki kell mindennap valahol szerepelni, s ha fellép, helyén van; magasabb társalgási körökben a legtüzesebb demócrata is ügyesen játsza az illatos aristocratát.

gyobb lelkesedéssel nyomul előre; s minél több és nagyobb a leküzdendő gát, annál bátrabban lép fel. A mennyit mer, annyit tud, s annyit tud, a mennyit mer. Szemeit egy egy pillanatra bekötteti, de kezeit soha le nem bilincselheti. — Guise herczeg, III. Henriknek egykor azt mondá: Felség! ön olly népnek királya, melly csak egy dologtól fél, az ég leszakadásától.

Lelkesedésében jóra rosszra egyiránt igen hajlandó, cselekvése felett a körülmények és indulatai határoznak. Azonban a milly puha és kéjtelgő elfajultságában, olly kitartó és önfeladó elszántságában. Keressük fel honn, puha pamlagain, s olly kényelmet találándunk, még a középosztálynál is, millyent sehol a világon; a legtitkosabb vágyak sem feledvék, kéjjel és kényelemmel kínálkozik itt minden. Ellenben, keressük fel a csaták küzdelmeiben s bámulandjuk nélkülözését, kitartását s rendítlén bátorságát.

A gallusok vitézi bátorságát, kitartó, mindent tűrő és nélkülöző elszántságát, a romaiak is elismerték; ¹⁾ és az unokák a csatatéren mindig méltók voltak apáikra. A francia még mindig szeret katona lenni, és millyen katona a francia! kivált hol hir és szabadság a jelszó, mert e kettő valamint hajdan ²⁾, ugy most is első helyen ragyog törekvései pályáján. ³⁾

A francia mint mondani szokták: jó indulatu, szí-

¹⁾ J. Caesar. 214. — Sie entflohen nie aus der Gefahr, fochten ohne Panzer, oft nackend — C. G. Heinrich. G. v. Frankreich. I. 5.

²⁾ Tacitus Annal. III.

³⁾ Sajátszerűleg jellemzi a francziákat b. Eötvös József: „általuk épen azért vitettek véghez olly nagy dolgok, mert maguk minden kormánynak ellenmondás nélkül engednek, s azért történt annyi zendülés, mert zendüléstől való félelmek mindent elfogad, mit az épen győző párt határozott.“ Budapesti árvizkönyv. I. 245.

ves, megelőző, szükségben kész segédkezet nyújtani, de azonnal szavánál fogd, mert ígéreteit, feltéteit hamar feledi. Védenczeit könnyelműségében felkarolja, de szint-olly könnyen nyomorba is sülyeszti; mert ha egyszer neki futamlott, ingerültségében, mint minden indulatos, jogot, gátot nem ismer.

Elragadtatásában annyi szabad a francziának, a mennyit akar, és akar annyit, a mennyit lát, gondol vagy képzeli. A gallusok két ezer év előtt az Alpese-ken általkelvén, megszállták Etruriát; a romai tanács jónak látta, békét eszközendő követeket küldeni a vad csoport elé, s midőn a követek kérdeznék: mi joggal foglalják el az etruriai földeket? azt felelték, mit két ezer év után Napoleon felelt a világnak: „a jogot fegy-vereinkkel visszük, erős férfiakat illet minden.“¹⁾

Angliában szegénynek lenni szégyen, Francziaországban senkinek, mert finomabb posztó-ruhás, ki nem térnek, de ezt senki nem is követeli. A maga útján halad mindenki, ismeri emberi méltóságát mindenki, és büszke reá.

Az angol honára, szokásaira, álladalmára, sőt nevetségese oldalaira is büszke; másként van a francziánál, szokásai, álladalma ellen kikelhetsz; de nemzetiségét szentségtelenül ne érintsd, különösen óvakodjál öt valaha nevetségessé tenni, mert ezt soha meg nem bocsátja. XIV. Lajos de Vardes Marquist, divatos udvaronczi legjelesbikét számüzé; tizenkilencz év mulva vissza tér a marquis, de ez idő alatt a divat és társalgás annyira megváltozott, hogy első fellépte az udvarnál, általános

¹⁾ Romanis quaerentibus, et quid in Etruria rei Gallis esset, cum illi se in armis jus ferre, et omnia fortium virorum esse, ferociter dicerent. Livius. V. 161.

nevetés tárgya lön. A marquis lelke mélyében megsértve, illy szavakkal fordult a királyhoz: Sire! ön engem nem csak szerencsétlenné, hanem nevetségessé is tett! „Alacsonítást, elnyomást nem tűr, ha sértetik vagy csak fenyegettetik is, visszatöréssel él.“¹⁾

Minckelötte e nemzetnek szellemi tehetségeit érinteném, tán helyén álland itt azon észrevétel: miszerint a francia könnyelműségből néha tiszteletre méltó jellem fejlődik ki, ha tudniillik érzeményeinek heve meghül, ha indulatainak, szenvedélyeinek tüze lelohad. Csak az kár, hogy a francia vér többnyire későn szokott meghűlni.

Felfogása könnyű, ítélete gyors, éles, esze találékony; de nem mély. Törekvései pályáján csak akkor fárad ki, ha mindig ugyanazon tárggyal kell foglalkoznia; innét van, hogy találmányai tökéletesítését sokszor másokra többnyire németekre és angolokra bizza. Heves vére, nyugtalan lelke szünet nélkül üzi, tárgyról tárgyra ragadja; ez oka, föleppességének és sokoldalúságának.

Mindenhez ért, tud szólni mindenhez, s ha akarja, végre is hajt mindent. A francia ugyanazon időben lelkesedéssel karolta fel a kereskedés, ipar, művészet és tudományok minden ágait, alkotó törvény könyvét, uralgott divatával a mivelt világ felett, és a csatatéren küzdött egész Európával.

Szellemi miveltiségét a világ közönségesen föleppességgel bélyegzi. Igaz, a francia könnyű szeszély igen sokszor lepkeként szállong az ismeretek virágain annélkül, hogy a gyümölcs érlelését bevárná; de azért nem maradt el a pályán, tud minden korból lángeszű férfiat

¹⁾ Athenaeum. 1843. I. 170.

kat előmutatni, kikre büszke lehet. ¹⁾ Sőt vagynak tudományok, millyen a történetírás és diplomatica, melyekben a tudós maurinusok után indulva utánozhatlanul túlhaladák Európa minden nemzeteit. A szép művészetekben, különösen a költészetben és elmés gúnyiratokban is jelesek.

Ujabb időkben e nemzet, mintha kitombolta volna magát, mindinkább szilárdul, örömelebb foglalgozik szigorú tárgyakkal, a politicai tudományok, a philosophia, különösen metaphysica szeretete feleledt, s mindig több hivekre és hívökre talál, minek jótékony hatása, leginkább a természettanban feltünö. A francziák legjobb vegytanárok.

A forradalomelőtti magasabb osztály, egyiránt bírta a középkori aristocratiának vétkeit és erényeit, azon különbséggel, hogy mit hajdan vassal, azt most arannyal vívák ki; de a zsibongó életnek, mellyből kijózanodni nem volt szabad, ott is, itt is ugyan azon ezélja volt: élvezettel, pazarlással és fényüzéssel a nyomasztó unalomtól menekülni, s a lassan haladó idő öntudatát háttérbe szorítani. ²⁾

A forradalom, a társadalmi étellel a társas életet is felforgatá, az elkülönözö korlátok lehullottak, s a „guillotine“ vérrel törle ki a „történeti jogot.“ A címek és czímerek eltüntek, s az egyenlőség hirdetői közül igen sokan a porból szédítő magasra emelkedtek.

Végre kissé meghült a felforrtyan vér, a hajdani zajgó franczia élet örök hullámzásaiival, s vele a régi

¹⁾ Kinek nem jut e helyt eszébe XIV. Lajos ideje, a franczia irodalomnak aranykora. Corneille, Racine, Boileau, Moliere, La Bruyere, Fenelon, Bossuet, Montesquieu, Rollin, Fontenelle. — —

²⁾ A forradalom előtt Franciaországban 365,000 nemes család volt, ezek közül 4120-nak ősei legalább is Julius Caesar ellen küzdöttek.

címekek és címerek is visszatértek. A „Consul“ „Empereur“¹⁾ lett, s az aristocratia, mintha megakarta volna magát boszulni, ujdonuj címekkel gazdagodott. Az olta van moskai-, danczigi-, otrantói-, eckmüli herczeg, lobauai gróf, dalmáciai marquis. — —

A középosztálynál a könnyűség, illedelmes társalgás, az ugynevezett francia „savoir vivre“ szintugy honos, mint magasabb körökben, azon különbséggel hogy a munkásság és ipar, többnyire megóvja itt az élvágyat aljas kicsapongásoktól. Ki a francziákat XIV-dik Lajos korából ismeri, vagy a hatalmasok fényüzése, vagy a párisi utczaei élet után itéli meg, az alig hiendi, mit még is olly sokan állítanak, hogy az egyszerűség és házias erényesség tán sehol sem olly gyakori, mint a középosztálynál.

Különösen dicsértetik a franczia kereskedőnek fesztelen udvariassága. Mindig nyájas, udvarias, szíves, megelőző mindig; kitárja előtted legnagyobb készséggel mindenét, s vidor, megelégedett, még akkor is, ha mitsem vennél tőle. Azonban résen légy, kivált ha párisi ujdonságokat ohajtnál vásárlani, mert a franczia kalmár udvariassága ellen nincs ugyan soha panasza a vevőnek, de becsületességének magasztalására sincs sok oka.

Az alsóbb néposztály jellemére valamint mindenütt, ugy itt is igen nagy befolyása van az éghajlatnak és élelmi gondoknak. Általában könnyen felforrtyanó indulatosság, őszinte nyiltság, szíves, megelőző vendégszeretet, és igénytelen szolgálai készség jellemzi; első felhevültében óvakodjál tőle, de ha ingerültségének vé-

1) Kiről és az akkori francziákról tán ellehetne mondani, mit II. Friderik Porosz király a lengyelekről mondott: Augustus iszik, s Lengyelország lerészegszik.

gét bevárod, kedved szerint használhatod. A divat és öltözködési hiuság általános e nemzetnél, a francia paraszt szerencsétlen, ha vasárnap nem öltözködhetik jobban mint egyébkor; mert itt hiszi és védi mindenki amaz ismert közmondást: a szegény is lehet tiszta, ha nem is czifra.

A legalsóbb néposztály általában annál aljasabb, minél nagyobb a város mellyben lézeng; mi ha valahol, Franciaországban áll. Azonban megjegyzendő, hogy az erénytelenség mérge nagyobb városaiból, különösen Párisból nem szívárog által olly nagy mértékben a vidékre, mint egyebütt; meg lehet tán azért, mert a párisi élet egyetlen a maga nemében, utánozhatlan, csak Párisban lehető, sehol másutt a világon.¹⁾

A francia nőt könnyelműség, s élénk indulatosság jellemzi; nem szeret, vagyha még is, bizonyosan nem az élet korányán, de annál szerelmesebb. Ezer színű lepkeként lengenek az élet örömvirágai körül, inganak, változnak, tetszenek és tetszelegnek mindig. Könnyelműségtől még ősz fő sem ment, ha még is találkozik ez utóbbi, mert aligha van nő a világon, melly annyira, s olly ügyesen képes lenne árnyoldalait eltakarni, kecsseit kiemelni és csillogtatni, mint a francia nő, még akkor is, ha tán évek hosszú sora nem épen nyom nélkül vonult el szépsége felett; e részben s a divatban már rég kivívák az elsőséget.

A lenge kaczárság, hiuság és tetszvágy sehol sem olly uralgó és általános, mint itt. Azonban meg kell valani, hogy sokan különösen a komoly németek és ango-

¹⁾ El nem hallgathatom, hogy mig Párisban a romlottság e Babyonjában, miként sokan nevezik, 274 törvényes születésű gyermekre 100 törvénytelen jő, addig a hidegvérű németek egyik fővárosában Münchenben 101 törvényesre, 100 törvénytelenül számítanak.

lok néha kelleténél szigoruabbak, ¹⁾ s a francia nők könnyű társalgását, borútlan vig szeszélyét, kifogyhatlan eredeti elménczségét, fesztelen szabadságát és őszinte nyíltságát balra magyarázzák.

„Itt soha sem czivódnak egymással a házaseledek, mert rendszeren ritkán látják egymást, s azt sem lehet mondani, hogy rosszul élnének egymással, mert tulajdonképen nem is élnek egymással.“ ²⁾ E szavak illenek bizonyos felekezetre, de a közép és alsó osztályu nők jobbadán példás kivételképen állnak. Ambár a könnyű társalgás, hiuság, indulatosság honos itt is, leginkább pedig a vidor szeszély, és derült kedély, melly a francia nőt soha, mostoha körülmények közt sem hagyja el.

Szenvedélyesen szereti a tánczot, valamint általában minden zajos és nyilvános mulatságot, hol látni és látatni lehet. A napszámos, kézi munkából élő nőt, nem a munka fáradalmi, sem jövője, hanem az aggasztja leginkább, hol és miként tánczollhassa le néhány „centimes“-jeit, egy hosszú hét nyomorú szerzeményét. Kik azt állítják, hogy a francia könnyű nőből később korban gondos anya, munkás, rendtartó háziasszony, s tiszteletre méltó feleség válik; sok férjnek tán nem épen kedves dolgot beszélnek.

Sehol sincs a nőknek olly nagy és elhatározó befolyásuk a nyilvános életre, mint Franciaországban. A hajdankori nőuralgást, a Childebertek, Clothárok, Fredegunda és Brunnehild korát nem is említem; a középkori lovagias udvariasságot sem. Nézzünk e helyt kissé körül az ugynevezett: „francia udvari galanteria“ töm-

¹⁾ Pedig nem kellene feledniök, hogy a párisi elhírt Porcheronsban, jobbadán angol és német hölgyek szerepeltek, különösen a forradalom előtt.

²⁾ Irinyi. Utí jegyzetek. I. 128.

kelegében, mellynek első korszaka VI. Károly idejébe esik: Izabella királyné feslettsége számüzé az udvari egyszerűséget, az erénytelenség mérge csak hamar átszívárgott a nagyok családi körébe, s az orleansi herczeg halála után, kit pusztá feltékenységből 1407-ben a burgundi herczeg meggyilkoltatott, véres csaták színhelyévé lön Franciaország, hol a legfontosabb ügyekben nők szerepeltek.

VII. Károlyt a szép Sorel Agnes altatá el, a britek hatalma mindinkább növekedett, s Franciaország egy nő miatt sírja szélén állott; de az országot egy másik nő, az orleansi amazon megmenté. A setét XI-ik Lajos felett Margit királyné uralgott. XII. Lajost, neje iránti figyelme sírba vivé. I. Ferenczet és udvarát Estampes és Valentinois herczegnék vezeték pórázon. A párisi vérmenyegzőt is (1572.) nő, amaz ismert olasz Medusa, Medicis Katalin intézé. IV. Henrik és XIII-ik Lajos korában Beaufort herczegné és a szellemdús Ninon de l' Enclos szerepelt. És utóbb kinek nem jut eszébe: Madame Maintenon, Chateauroux, d' Etioles (Pompadour) és Dübarry? — XIV. és XV. Lajos kora lefolyott ugyan, s tán visszaidézhetlenül; de az udvarias francia még mindig hódol a nőknek, s fenhangon hirdeti azt, mit a nők titkon fülébe sugnak. Ha a nőuralgás valaha megszünendik a világon, Franciaország lesz e részben az utolsó.

Magyar.

„Ὅτι πολυανδρόν ἐσι καὶ ἐλεύθερον τῆτο τὸ ἔθνος,
μελέτην μόνον ποιήμενον, παρὰ τας ἄλλας πολυτελείας,
καὶ τὴν εὐπορίαν τὸ ἀνδρείως διακείσθαι πρὸς τὰς ἰδίης ἐχ-
θρῆς.“¹⁾ Λέωντος τῶ σοφῶ.

Nem egy könnyen találandunk tartományt, hol aránylag olly kis téren mint honunkban, olly különféle lenne az éghajlat, olly sokszerűen változó, mondhatni szeszélyes az időjárás. Az alszél néhány percz alatt elriasztja telünket, vagy fúladásig nyomasztóvá teszi nyarunkat; a felszél csak egyet legyint, s Dunánk hullámai dermednek, vagy a leghőbb nyári napokban diergünk.

Ez oka hazánk különféle változó termékenységének, melly néhány órányi távolság miatt, sokszor meglepő ellentétben tűnik fel. A szomszéd ausztriai bor erónélküli, s csak néhány mértföldnyire Sopron és Ruszt vidékén millyen borok teremnek! A Kárpátok alján, Királyhegy vidékén a szilva sem érik meg, s hét mértfölddel lejjebb Varbóczon Torna megyében a legnemesebb bort szürik. A dunántuli kerületnek, melly ugy szólva szakadatlan gyümölcsös- és szőlős kertet képez, közepe táján a zordon Bakonyban a szöllőfürtöt sem érlelhetni meg. Szerém megyében az erdők nyolcz hóig tartják meg zöldellő lombjaikat, s az egyenlítőhöz csaknem egy fokkal közelebb eső Likkában ismét az éjszakai Kárpát vidéket találjuk.²⁾ Dunánk jegén terhes szekeret

¹⁾ Férfiakban gazdag- virágzó- és szabad e nemzet, fényre, gazdagságra gondja nincs, egyedül arra törekszik, hogy férfiasan leküzdhesse elleneit. Igy irt ezer év előtt magyar frigyeseiről bölcс Leo, keleti császár.

²⁾ Pényes E. Magyarország statistikája.

látni nem épen ritka tünemény, s legujabb tapasztalatok után tudjuk, hogy a pengő jeget is éber szemmel kell kísélni. A felföldi magyar telente egy szánytalpat elkoptat, míg alföldön szul örli a szánytalpakat kocsiszin alatt. ¹⁾

Nem csoda, ha illy változó éghajlat lakói testalkatra és jellemre nézve különfélék; egyébiránt a testi és lelki erők kifejlesztésére általában jótékony hatásának mondhatni éghajlatunkat. A hirtelen változó időjárás sokszor betegségeket okoz ugyan, de Beaudant francia utazóként levegönket a németnél vagy francziánál rosszabbnak mondani nem lehet. ²⁾

A magyar általánosan közép termetű. Minél magasabb a vidék, lakói annál szálasabbak, ³⁾ s csontos, erős, de szikar testalkatúak; lapályos, kivált mocsáros vidékeinken sápadt, gyengébb, töredékenyebb néppel találkozzunk; míg termékeny rónáinkon vaskos, jobbadán zömök, erős a nép, de nem olly kitartó és munkabíró, mint hazánk éjszaki részén.

A csontos kiálló homlokot, mélyen fekvő tüzes igéző szemeket, vastag szemöldöt, tömött bajuszt, horgadt sasarrt, élénk arczélt, és barnaszínt, tán nemzetünk eredeti ismérveinek lehetne mondani. Azonban e sajátságok éghajlati befolyások következtében, változásoknak alávetvék; a barna színt teszem, valamint általában éj-

¹⁾ „Das Königreich Ungarn ist Europa im Kleinen.“ Csaplovics. Gemälde von Ungern. I. 3.

²⁾ Hosszú élet példái sem ritkák hazánkban. Csaplovics. G. v. Ungern. I. 241. — Hesperus. 1819. 130. l. Éghajlatunknak az állatokra is különös hatása van, Csaplovicsként: a tarkaszínű és csiraszarvu ausztriai marha, hazánkban idővel fejr, és mint mondani szoktuk, czímeres-szarvu lesz.

³⁾ Állatoknál, kivált honunkban, ellenkezőt tapasztalunk, ezek hegyes vidékeken mindinkább eltörpülnek.

szaki népeknél, ugy nálunk is a Kárpátok közelében mindinkább ritkulni látjuk.

Vagynak vidékek, hol a férfiak testi kifejelettségben és szépségben szembetűnőleg felülmulják a nőket, mint Békesben; ¹⁾ másutt nőket illet az elsőség: mint Győr, Fejér, Sopron, Gömör, különösen Turócz megyében, melly utóbbi magyar Circásiának is neveztetik. Marmarosban, némelly utazók szerint, különösen az Oláhok olly hasonlók egymáshoz, mintha egy családhoz tartoznának.

Hazánkat e részben, fájdalommal kell megvallanom, nem igen ismerjük még. ²⁾ Panaszos szót emelünk, mint nem rég hírlapjaink egyiké tevé, ha Párisban Rákóczy nevét rosszul írják; s feledjük, hogy saját fővárosunkban sok magyar találkozánk, ki aligha nem „Ragozit“ írta. Külföldi utazásainkban feljajdulunk, ha a világ mit sem tud rólunk, ha nem hallja égbekiáltó nemzeti zajunkat, ha nem ismeri dicső magyarságunkat, melly olly kábító fényben ragyog önszemeink előtt; és még is, mi vagyunk azok, kik mindenre ráérünk, csak hazánk megismerésére nem, mindenre van pénzünk, csak hazánkban utazásra nincs!

No de se baj, ennek is vannak jó oldalai, minél többet utazik a magyar külföldön, annál világosabban látja kedves hazája hátramaradását; s mivel hazája kedves, visszatértekor, ha van még szíve, a miveltebb külföld józan, észszerinti utánzását el nem mulasztandja. Mig a magyar ősi fészkeből ki nem mozdult, azt hivé: minden jobban öltözött idegennek szükségkép németnek kell lenni; az alföldi pajkos gyerkőcze még ma nap is,

1) Tud. Gyűjtemény. 1826. V.

2) Ollynemű vállalatok, milleny legújabbán a „Magyarföld és népei eredeti képekben,“ idővel ebbeli hiányainkat reméljük pótolandják.

ha szerét teheti, egy egy németet csak elkiállt az idegen után, bár mi fajta legyen is. — Mig az operenczián vagy is „Ober-Ensen“ tul menni nem mert, azt képzélé, vége már ott a jó világnak! s elégteltségében, magasztos latin szavakban felfelkiállt: extra Hungariam non est vita, si est vita, non est ita! És mig ezt hívé, haladásról szó sem lehetett. ¹⁾

A nemzetünkben uralgó nedvkatot elhatározólag kimutatni nehéz. A közvélemény bús-komornak, sirva tánczolóknak mondja a magyart, kinek még dalait is, neme a keservnek rezgi által. Valóban nem tudom, miként jöheténk e pityergő hirbe, az itt ott feltünező méltóságos komolyság, melly szinte nem olly gyakori, mint sokan akarnák, még nem bús-komorság; andalgó nemzeti zenénköl és dalainköl kedélyességet (Gemüthlichkeiten) következtetek; s nemzeti tánczunköl minden elébb kihoznék, mint bús-komorságot.

Hallom még említeni a honszerző apák véres küzdelmeit, az Árpádok belviszályait, a tatárfutást ²⁾, a varnai és mohácsi vésznapokat! — — „A szabad hazának fiai jobbágyokká, templomai üszögökké s omladékká válnak! — — Gondolható innen, hogy a nemzet geniúsát a sors csapásai elkeseríték!“ ³⁾ — — De hát nincse-

¹⁾ El nem hallgathatom itt F. S. Beaudant a királyi ásvány-gyűjtemény őrének Franciaországban, szavait: „Ha mi francziák nem ismerjük Magyarországot, türhető, de megbocsáthatlan, midön legközelebbi szomszédaink, sőt igen sok belföldi is Magyarországot ama túlzó „terra incognita“-val bélyegzi.“ Voyage mineralogique et géologique en Hongrie pendant l'année. 1818.

²⁾ Jellemző, hogy mi magyarok futni nem szeretünk, hanem ellenünket szalasztjuk meg még akkor is, ha meggyőztünk általok! Sokszor hallám gyermek koromban: a tatár-török-francia-futást említeni: s mig nem olvasám hazai történetünket, azt hívé, mindig, és mindig csak ök futottak!

³⁾ Tud. Gyűjtemény. 1823. VII. 88.

nek e minden nemzetnek, miként nekünk magyaroknak, vésznapjai? A világtörténetén vértenger habzik keresztül, mellynek hullámain az emberiség hányatva szenvedéleitől, felváltva süllyed és emelkedik!

Nemzetünkben a vérmes-epés nedvokat uralgó, hajdan úgy látszik az epés volt, jelenleg a vérmes túlnyomó. Az eredeti ázsiai sajátságok nem tűntek ugyan végkép el, de a keleti magyar természete még is sokban eltér a nyugatiétól; mit egyébként ha figyelemmel kísérjük az éghajlatot és mindazt, minek a jellem kiképezésére hatása van, csodálni épen nem lehet.

Millyenek voltak őseink hajdan, leginkább bölcsek Leó után tudjuk: néhány szép szavait említém már, s kinek nem dobogott fel szíve hön? de csendesen az örömmel, mert bölcsek Leó nemzetünk árnyoldalait is felhozta; s még csendesebben az örömmel, midőn a mostani magyarnak zajgó, hullámzó életét figyelemmel kísérjük. Lássuk mit mond bölcsek Leó magyar frigyeseiről. E nemzetet nem szeretet hanem félelem tartja féken. — A munkát és nyomort (*πόνος και μοχθός*) eltüri, a hideget és meleget, az élet minden nehézségeivel együtt nyugodt szívvel viseli. Mindenre gondosan figyelnek, s terveiket titokban tartják; barátságban és ígéreteikben hűtlenek, s mivel pénzsomjuk kielégíthetlen,¹⁾ az esküszegést kevésbe veszik, a békekötést nem állják meg, s az ajándékokat soha sem eléglük (*μήτε συνθήκας φυλάττοντα, μήτε δωροίς αρκούμενα*). Igen neheztelnek, ha ki

¹⁾ Bölcsek Leónak jelen állítása megvallom, kissé ellentétesen hangzik előbbi szavaival, de hiszen az ellentétek olly sűrűn jelentkeznek a nemzeti életben mindenütt, a vétek és erény olly közel áll egymáshoz, hogy csodálni nem lehet, ha bölcsek Leó csaknem ugyan azon a lapon jót is, rosszat is mond őseinkről.

közülök a romaiakhoz pártol, mert tudják, hogy nemzetök ingatag lelkü és haszonleső, hogy vérségi kötelékre, vagy a magukközti egyességre nem igen ügyelnek.

Nemzetünk megismertetésére vagy magasztalására már többen idézték bölcs Leó szavait, de többnyire csak javát szemelték ki, az árnyéklatok elmaradtak. 1) Igaz, elszomorodva olvassuk az apai erények mellett, azok vétkeit is, de ki tehet róla, ez sorsa minden nemzetnek. Egy évezred vonult már el felettünk az olta, óriási hatalmak zúdíták fel ellenünk százezreiket, küzdöttünk életre, halálra elleneinkkel, és saját magunkkal szünet nélkül — és annyi századon, és annyi vészen keresztül fentartók nemzetiségünket! „egy maroknyi nép, nem tán elszigetelve valami magas hegyekben, de ki a sikra állítva nagy, és egészen más elemben létező nemzetek közé.“ 2)

Sokszor szunnyadt ugyan már nemzetünk, de a halál álma még nem nehezedett reá soha. Sokszor állott sírja szélén, de az elhatározó pillanatban birt még mindig elég lelkierővel — kivívni magának az életet! Ily nemzet pulya nem lehet, mert a pulya nemzet, csak hamar érdemlett sorsnak, veszni indul.

Vagynak, kik nemzetiségünk fenmaradását a bevándorlott idegenek hideg közönyösségének tulajdonítják, különösen a németeknek, kik mihelyt idegen földre lépnek, mintha szívékből kihalna tulajdon honuk, és nemzetök iránt a rokonszenv, simulnak az idegen elemhez. 3) Mennyire sajáta a németnek a nemzetietlenség,

1) Fessler. Die Gesch. d. Ungern, und ihrer Landsassen. I. 179. 328.
— Tud. Gyűjtemény. 1823. VII.

2) Gr. Széchenyi István.

3) Valaki nemzetiségünket Nebukadneczár, amaz ismert szobrához hasonlítja, mellynek feje aranyból, melle ezüstből s lábai agyagból valának.

érintendem utóbb. E helyt kedves magunkra szorít-kozom.

Hát a magyar mit sem tett nemzetiségének fentartására? „Katonai vitézségét, bátorságát, lelkierejét még ellenségei is egyaránt elismerik; és leginkább ennek köszönheti azt, hogy annyi vész és háborúskodás közepett is, csodálatos módon életbe maradt.“¹⁾ A magyar nemzet, melly miként nem rég valaki mondá, több izben gyászba borítá már földgolyónk legkiképzettebb részeit, melly mint isten ostora vérrel járt; bizonyosan annyi nemest és jót rejt magában, mint nemünknek akármelly lelkes és erős családá, csakhogy, mint azoknál, ugy ennél is külön sajtásági árnyéklatokban: a korlátlan tüznek nemes hévire, a vad erőnek bajnoki szilárdságra, a romboló ittasságnak nagylelkűségre kell tisztulni, felemelkedni!

A magyarnak magas, szögletes homloka, szép lelki tehetségekre mutat; mélyen fekvő tüzes szeme, lángoló képzeletre és elmeélre; görbedt sasorra, büszkeségre, és uralgás kórra; kiálló erős álesontjai, daczra; a kifejlett felső ajkak, jó izlésre; az alsók élvvágyra; az erős, rövid nyak erélyre, rendítlen bátorságra;²⁾ a széles mell életerőre, nagylelkűségre. De hagyjuk e változó

„Ein Stoss, und sie lag zertrümmert! — — Deutschland hat eine treffliche Gelegenheit versäumt, sein Element in Hunniens Gauen in eine compacte, unerschütterliche Masse zu verwandeln.“

1) Fényes E. Magyarföld és népei. I. 7. —

2) A hosszú nyak általában, sőt még állatoknál is, kevés kivétellel, gyávaság jelének tartatik. A világ legnagyobb hadvezéreit rövid nyakuaknak mondják, ilyen volt: Caesar, Attila, Hunyadi J., XII. Károly, Napoleon. — — Némelly lélektanárok szerint: jeles férfiakat, mindig rövid nyakkal kellene ábrázolni, s vétkül tulajdonítják Göthének, hogy Egmontjának hosszú nyakat képzelt: „Ein rechtes Fressen für einen Scharfrichter.“

külsőségeket, lássuk a magyarnak jellemét közelebbről, részletesebben.

A magyar kedélyes, s valljon kit lehet kedélyesnek nevezni? Kedélyes ember szerintem az: kinél könnyen szívre hat minden, és szívből fakad minden; ki ha pártol, ha szeret, vagy gyűlöl, lelkesedéssel teszi azt; ki ha fellép, hideg, közönyös nem is lehet; kit könnyebb meggyőzni szívre-, mint észreható okokkal; ki jobban szeret érzelegni mint szemlélődni.

Sokszor kísértem már figyelemmel nemzetünket, s tapasztalám, hogy még a pór is változtatja beszédközt hangját, s élénk arczvonalakkal kíséri szavait, pedig ez egyike a kedélyesség ismérveinek. És ha a magyar kissé neki hevül, milly lelkesedéssel szólal fel a legérdektelenebb tárgy mellett, miként szaval, mint lobog szeme és melegszik szíve: mit nyelve mond, olvashatod szeméből, mit akar, láthatod élénk arczvonalaiból.

Ha ajkai dalra nyilnak, felhevül érzelme, örömeben felriad, vagy andalogva busong fájdalomában, millyen a dal tartalma; de legyen ez vig vagy komoly, a magyar dal szívből fakad, s érzeménydús mindig. Népda-lainkon természetes nedélyesség, őszinte nyíltság, gyengédség, lelkesedés ömlik el. Alig lebben el ajkairól az első hang, kezét felemeli, hiszen e nélkül a magyar szót sem bir nyelvére hozni; ég, föld, minden övé; vére fellobban, s csurdultig telt szíve kiárad a külter-mészetre: csillagoknak, harmatos virágoknak, lombos fáknak, csörgedező patakok habjainak zengi el érzel-mét, s túlbuzdult hevében azt hiszi a természet meg-érti szíve szavát, s élénk részt vesz helyzetén:

A merre én járok,
Még a fák is sirnak,
Gyöngé ágairól
A levelek hullnak.

Azt gondolom eső esik,
Pedig a szemem könnyezik — —

Ime, a kesergve dalló bánatában hullani látja a faleveleket, — fájdalmát még az ég is könnyezi. — Fogok utóbbad is helylyel közel hivatkozni népdalainkra; mert: „bennök a szellem bűvára tömérdek sajtáságot, szokást fődözhet fel.“¹⁾

Ha nemzeti tánczra kél, nem topog lomhán, nem forog szédelgő körökben ugyanazon tánczosnéval, mint a német; nem hunyászkodik, mint némelly éjszaki népek; nem pöffeszkedik, mint a spanyol; nyájas udvariassággal sem lengi körül szünet nélkül tánczosnáját, mint a franczia — — A magyar tud egy maga is tánczolni: a méltóságos lassut, nyomban villámgyors követi; megperdíti tánczosnáját s kéjelegve, andalogva csüggnek rajta szemei —, felkarolja hevében, vagy pillanatra fedli, maga száll ki a bajnoki tánczra, s rengeti a földet:

Mint a harczba menendőnek
Tüzelt a szeme,
Bajnokos volt mozdulás
Feszült a keze.

Igy dallá egyike koszorús költőinknek Kinizsi tánczát, így lejt a magyar büszkén még manap is a bajnoki tánczot; vagy elragadtatva lehegő szellő, Berzsenyiként: szerelemre felolvad epedve, s lelkesedett tüzzel, nyomja ki indulatit!

¹⁾ Népdalok és Mondák. II. 449.

Csak a gyáva vigad tunyán,

Büszke a magyar:

Vére a nemzeti hangra

Fellobban hamar.

Hogy vitézi eredete

Itt is mutatja,

S a puha tánczot veszélyes

Rútnak állatja.

(Czuczor.)

Ki nem látja nemzeti tánczunkban az érzelmi könnyűséget, hirtelen fellobbanó indulatosságot, fesztelen szabadság szeretetét, bajnoki lelkesedést, nemzeti büszkeséget, s a mindig áradozó, mindig hullámzó kedélyt?

A kedélyességnek vagynak ugyan gyengéi, de azért végre még is csak örvendhetünk neki. Olly ember, ki beszédközt hangját változtatja, ki szavait tüzes szemmel, részvevő arczczal, s élénk testmozgással kíséri, mindig ajánlja magát; mert van szíve, s kinek szíve van, az lehet ugyan rossz is, de csak a neveléstől és politicától függ hogy jó legyen. A részvétlenség és hideg közönyösség néha bús-komor nedvokat, szerencsétlenség, s tudományos vagy inkább ábrándos elmélyedés, sokszor szívtelenség, többnyire gyávaság eredménye szokott lenni.

Ime ez az, mi vigaszul szolgálhat minden honfinak. A magyart sokszor az enyészet örvényéhez ragadá már sorsa, de a magyarnak van szíve! és szíve és lelkesedése az elhatározó pillanatban mindig megmenté.

Tán innét van, hogy sokan honfiaink közül, ismervén a magyarnak tüzes vérét, ingerlékeny könnyű kedélyét, mindig csak izgatnak, lelkesítnek. Igaz, a magyart kell koronként buzdítani; mert hirtelen fellobbanó tüze, melly egész valóját lángba borítja, erőtetett hánykódásaiban csak hamar kifárad, s a magasztos lelkesed-

dés lelohad, — kell ismét élesztetni a tüzet, melegíteni a szívet!

De ne feledjük a nemzetiséget nem elég fel-fellobbantani, meg is kell már valahára érlelni; ezt pedig a szünetnélküli buzdítással, az elhíruilt „szalma tüzzel“ e nemzeti fűszerrel, a hirtelen fellobbanó és szintolly hamar ellebbenő lelkesedéssel nem fogjuk soha eszközölhetni. — Tettleg, példával lépünk fel a pályán. Egyedül én ismerem a magyart, mondá több izben Corvinus Mátyás,¹⁾ és mi lön a magyarból Mátyás dicső korában! Szóra figyel, tette indul a magyar.

Nem épen olly nagy ideje, hogy fellépett közöttünk egy férfit, kinek eldödeit is tisztelettel említi minden magyar; ő ismervén a nemzetünkben szunnyadó erőt, ismervén a magyarnak természetét, példával lépett fel a haladás pályáján, és nézzünk körül, mi óriási léptekkel haladott az olta — egyet említek — nemzeti nyelvünk.

Illy nemzet, melly rövid idő alatt ennyit képes tenni, nem szorul meglegházi nemzetiségre, melly hirtelen felnő ugyan, de izes gyümölcsöt soha nem érlel.

Reginó apát 889 őseinkről így irt: „büszke, hamar felforrtyanó, becsületszerető nemzet; melly feltéteivel zajt nem üt, s hallgatag természeténél fogva: mindig készebb cselekedni, mint szavaival kérkedni.“ Bezzeg sokat másként irna most.

Nemzetünk ezer évvel idősbb az olta, s azt hiszitek elvénhedett? oh nem! ifju erővel, fiatal tüzzel, lelkesedéssel lép ki a sikra; titka nincs, mi szívében van, nyelvén hordozza, s mi nyelvén van, csak hamar ellebben, s fennen viszhangzik mindenütt a hazában!

1) Fessler. Gesch. d. Ungern. V. 443.

Minden honfi egy egy „életkérdéssel“ lép fel, mellynek kivitelétől függeszti fel nemzeti életünket; s olly keservesen jajdul fel, mintha a tatárok csak tegnap hagyták volna oda leperzselt hazánkat, s a farkasok még mindig sarkunkban lennének. A nagy zaj figyelmet gerjeszt, s mint valaki a német philosophiáról mondá: annál több hívőket talál, minél kevesebb értőket. A rendszer kivívja magának az elsőséget, s dívik, míg egy másik túlriadó zajával el nem némítja, s az életből átalakulási történetünk türelmes lapjaiba által nem küszöböli. Így kelnek és enyésznek, egymást döntve, tiporva átalakulási rendszereink, s szép hazánk töredékeiktől elfedett csatatér!

Minél fölepesb a kedély, annál könnyebben lobbannak fel az érzemények, s annál hamarabb fajulnak indulatokká. A magyar indulatos. Szívét a legparányibb benyomás megingatja, érzeményei hullámvásba jönnek, s indulatai heves lángra gyúlnak; de érzeményei mint a viz sima tükre szünet nélkül változnak, s heves indulatai, öntözökben hamvadnak el. Lássuk indulatait közelebbről, mindenek előtt a félelmet.

Hát a magyar félni is tud? Elleneitől nem, rendítlén katonai bátorságának több századon keresztül fényes jeleit adá már.¹⁾ Bölcs Leó ezer év előtt ekként jellemzé őseinket: „E nemzet bár meggyőzötve, nem hagyja oda soha a csatatért, mint más nemzetek, hanem

¹⁾ A „Geist der Zeit“ így írja le a magyarokat: „Der Ungar ist feurig wie der Italiener, schnell entschlossen und kühn wie der Franzose, stolz wie der Spanier, aber ehrlich und bieder wie der Deutsche. Er ist voll Ehrgefühl, und rächt einen Schimpf rasch auf der Stelle. Er ist für sein Vaterland und seine Nation leidenschaftlich eingenommen. Ungarn bildet den Kern des österreichischen Heeres, sie sind zu Ross, wie zu Fuss die kraftvollsten und schönsten Soldaten desselben.“

rendítleül áll, s minden utat megkísért, mikép ronthatná meg végre is elleneit.“ — A közvélemény így hangzik rólunk: Ültesd lóra a magyart, adj kardot kezébe, szeresse vezérét s bizzék benne; gyakorold két hélig — ha fegyvere, lova jó, tűzbe viheted, megvív az ördöggel.

Kinek nem jut eszébe ama lelkes szónoklat, melyet Ursinus Velius 1527. Székesfehérvárott I. Ferdinánd koronázásakor az összesereglett karok és főrendek előtt mondott: Több századon keresztül élő bástyái és lelkes falai valának a magyarok Európának. — — Nézd fenséges király, Ferdinánd! e nemes és bátor férfiakat, kik körüléd állnak, tüzes szemeikből vitézi lelkesedés és férfias erő sugárzik! ¹⁾

Vagnak kik öseinktől még a vitézi bátorságot is elvitatják; ilyen Schlözer. ²⁾ „A magyar csorda, melly keleten reszketett a pecsenegek előtt, nyugaton megreszketetté ugyan a hatalmas Germániát, de ezt valóban (?) nem kell sokaságuknak tulajdonítani, vagy vitézségöknek, sem hadtudományuknak.“ ³⁾ Hát ugyan mi reszketetté meg a hatalmas Germániát? én csak azt tartom, minél gyávábbnak mondjuk a magyart, annál nagyobb szégyen volt előle megfutamlani. ⁴⁾

Mások elismerik öseink rendítleu bátorságát, de aljasan kicsapongó, vérengző, kegyetlen népnek mondják

1) Panegyricus. p. 199. edit. Kollár. Vindob. 1762.

2) Geschichte der Deutschen in Siebenb. 169.

3) Reginó, ki öseinket ismeré, 839. így irt: Pugnans autem procurrentibus equis, aut terga dantibus, saepe etiam fugam simulant, — — ut paulo post pugnans ex fuga repetunt, ut cum maxime vicisse putent, tunc tibi discrimen subeundum sit. — De ratione vivendi Hungarorum.

4) Ki nem mosolyog Marcel de Serres azon állításán, miszerint a magyarok azért viselnek hosszú, hozontos bajuszt, hogy félelmüket eltakarhassák. Voyage en Autriche.

öket: „Ellenállhatlan vala rémitő dühök, melly ember szívet evett, embervért ivott — — durva népek, s még a harmoknál is alább süllyednek a hadakozás folyvásti üzése által. — A baromi magyarok megint elkezdek rabló kalandaikat — —. Így ír Zoltán idejéről Schneller. 1)

Nem mondom eldödeinket szelid nyugalmas népnek, minek is? kezdetben romboló, vad népeket találunk mindenütt. Millyenek voltak a görögök? s Herderként maguk a németek? „Némethon sok ideig rétekkal, posványokkal és bűdös tavakkal vegyes rengeteg volt, melyben ama már kiírtott hős-barmok, a bölények tanyáztak a német ember-hősökkel együtt, kik tudományról mitsem tudtak, sőt legszükségeseb kézműveiket is nőikkel és rablott szolgálkival üzették. 2)

Nemzetünk vitézségéről szép szavakban emlékszik Bonfinius: 3) „Sehol a világon nem láttam olly, hideget, meleget, munkát és éhséget kiálló, katonai parancsnak engedő, harczra kész, életét könnyen feláldozó népet, mint a magyart. Télen, nyáron egyiránt táboroznak, s miként saját szemeimmel látám, hó és föld alatt béketűrőleg kitelelnék, csakhogy az elkezdett ostromot félbe ne kelljen hagyniok. — — Nem találандunk sehol katonákat, kik a táborban olly csendesen, becsületesen, vallásosan, tisztán és mértékletesen élnének, mint a magyarok. 4)

Katonai erényeink bebizonyítására a mult és jelen-

1) Ungarns Alleinsein.

2) Ideen zur Gesch. der Mensch. IV.

3) Decade. IV. Lib. 8.

4) Kik Schlözerféle írónak több hitelt adnak, emlékezzenek Bayle szavaira: A középkori írók eltemették különböző előadásikkal az igazságot, már most lehetlen hazudni azoknak, kik a középkori eseményekről írnak. — Tán némelly újabbkori írónál is el lehetne ezt mondani!

korból ¹⁾ sok jeles idézetet hozhatnak még fel; de mi- nek. A magyar:

„Hont szerze, mellynek hódító nevére

Elsápadott a megrettent világ —“

(Vörösmarty.)

Egy ezred év vonult el felettünk az olta, s él magyar, áll Buda még! — Hát mitől fél a magyar?

A magyar mint minden vérmes, külszínnek embere, szereti a fényt és csillogást; tanúsítja ezt fényes nemzeti öltözetünk, s keleti fényüzésünk, melly nyomorink közepett sem távozott soha hazánkból. E mellett büszke a magyar, „született nagyságos ur“ mint nem rég va- laki mondá, szeret uralgani és uraltatni.

Fény és uralgás volt jelszava több századon által a magyarnak! a cím- és hivatalkór mindig fontosan szerepelt nemzeti életünkben. Cím és hivatal, hány becsületes magyarnak szívét mérgező már meg, megnyit küzdött e kettőért hajdan, mennyit küzd jelenleg, és e hiu de vészes küzdelmek közt, hányszor veszélyezteté hazáját, nemzetiségét!

És most vagyunk a kérdés velejénél, bátran szembe száll a magyar elleneivel; de félti címeit és hivatalát, és fél azoktól, kik neki ezt adhatják vagy elragadhatják, s mit nem tesz félelmében?

Megvallom, a becsületszeretettel és nagylelkűséggel, mellyet elvitatni nemzetünktől nem lehet, saját szerü el- lentéiben tűnnek fel azon utak, mellyeken a cím- és hivatalkóros magyar üzetik féketlen szenvedélyétől. Czi-

¹⁾ Az angol alsó házban Sir John Newport Mart. 1. 1813 azt mondá: „A magyarok voltak az elsők, kik Napoleon győzedelmes fegyvereinek sze- rencsével ellenálltak,“ Öst. Beob. 1813. 86. sz. — 1814, midőn a külha- talmaknak az austriai hadseregből szabad választás engedtetett, magyar ez- redeknek adák az elsőséget.

meinkkel a spanyollal, hivatalnokaink számával, bátran megmérkőzhetünk a némettel.

De legyünk igazságosak. A cím, hiu fény, varázs erővel hat ugyan a magyar szívére, a „tekintetesre“ vagy „nagyságosra“ vére forrongásba jő, s az utak, mellyeken nyomul előre, nem mindig tiszták, de szándéka nem olly rossz, mint sokan akarnák. Nem alacson pénzsomj, bár kivételek itt is vannak, hanem becsület, a véle született büszkeség, s azon gondolat, hogy ő is egyike a nemzetünk sorsát intéző testületnek, üzik szüntelen, és élesztik szívében a hivatalkört.

Az angol hivatalt keres, mert „világpolgár“ s részt akar venni a világ kormányában; a franczia, hogy figyelmet gerjeszzen; a német, hogy hivatala után élhessen; a spanyol, hogy másokat lenézhessen; az olasz, hogy büntetlenül célja után láthasson; a szláv, hogy felekezetét felemelhesse és ellenceit megbuktathassa; — és a magyar? hogy urrá legyen. E kis szócska mindenütt kellemesen hangzig a világon, de különösen a magyarnál. Nézzünk végig népdalainkon, s tapasztaljuk, hogy a dalló, fellengő kívánataiból ritkán feledi ki az uri gyöngy életet:

Legyen ugy, mint régen volt — —

Süvegelje meg a magyart, mind a német, mind a tót.¹⁾

A félelemmel rokon szeméremről sokan dicsérik a magyart.²⁾ Szemben keresték őseink a szemérmet, szüben a szüzességet; azért a szemből szeméremnek

¹⁾ Népdalok és mondák. I. 345.

²⁾ Weder die Ungern, noch ihre Landsassen — — suchten Lust, oder Ruhm in Schamlosigkeit; wie im Betragen so in Worten verhielten sie sich züchtig und ehrbar. Fessler. Gesch. d. Ungern. III. 1082. — Bonfinius. Decade. IV. 8.

(szemmel-érem) a szübből szüzességnek nevezék. — Igy Fessler. 1) „Grau ist alle Theorie, und grün des Lebens goldner Baum“! mondá nem rég egy theoreticus német tudós.

A magyart általában szemtelen tolakodónak mondani nem lehet, de ez még nem szemérem, köznépünk feltűnő elfogultságát sem nevezhetni szeméremnek, ez inkább bárgyuság, s miveletlenség eredménye. Nem akarok e részben pálczát törni nemzetünk felett, megengedem', sőt hiszem, hogy némi tekintetben némelly miveltebb európai nemzet felett állunk, de ha az életben, ha terjedelmes káromkodási szótárunkban körül tekintünk, kérkedésre aligha leend kedvünk.

Van egy neme a káromkodásnak, melly igen sérti a szemérmest, és még is mivel és miveletlen nyelven egyiránt olly sűrűn forog, hogy szinte divattá vált, s még nők sem pirulnak e szókat nagy hetykén néha néha elcizifrázni. Figyelemre méltó az is, hogy bizonyos szeméremnélküli személyek elnevezésére, tán egy nemzetnek sincs annyi szója, mint nekünk magyaroknak.

Hogy a szomor nem túlnyomó indulata, nem uralgó sajátsága, vagy csalhatlan ismérve nemzetünknek, érintém már. A magyar, mint minden ember és minden nemzet elszomorodik, ha anyagi jólétéből kiforgattatik, ha fáradalmi, reményei czélt tévesztve elenyésznek. Tüzes képzelete vissza-visszaidézi a mult gyász képeit, fájdalma fel-feléled; de fájdalma rövid: a gyászképek és vélők a szomor csak hamar ellebben. 2)

1) Gesch. d. Ungern. I. 182. — Rosenich. Hist. r. Hung. I. 48. —

2) „Bei aller Ernsthaftigkeit und Feierlichkeit, waren die Ungern doch von jeher ein gemüthliches und fröhliches Volk.“ Fessler. Gesch. d. Ung. I. 336.

Különös, nem jajdul fel; nem kesereg nőként, és fájdalma még is rövid, fájdalma szíve mélyeig hat, és még sem tartós; megvallom a magyarnál sajtászerű, mondhatni ritka vegyítéke tűnik fel a kedély-főlepeségnek és mélységnek. Elmerül fájdalmai kintengerébe, zenéje andalogva busong, s bús-komornak képzeljük, de a jövő pillanatban mint féketlen vihar zúdul fel, s könnyűnek, vérmesnek mondjuk őt.

A szerencsétlen vagy megcsalatott szerető elbusulja magát, miként népdalainkból látjuk, katonának áll, vagy a puszták fiaihoz szegődik. Szerencsétlenségének okozóját, a hűtlent, „verje meg az isten“ ez minden boszúja; — ő pedig, a hegyke huszár, vagy nyalka bojtár, új szerelemben keres kárpótlást: ha barna csalá meg, szökeért eped, ha gazdag tovább ad rajta, szegénnyel is beéri. — —

„Van a pusztán elég szöke barna lány,
Belém szeret egy talán!“

Igy vigasztalja magát könnyelműségében: körülmények embere a magyar, érzeményei és indulatai felett a pillanat hatalma határoz.

Sokan tán rossz neven veendik, hogy könnyelműnek mondom a magyart, holott általános meggyőződés szerint a komoly méltóság nemzeti sajátságaink egyike.

Kerestem én e komoly méltóságot vigalmainkban, kerestem minden színű gyülekezeteinkben és gyűléseinkben, kerestem mindenütt; de helyette zajt, ingerültséget, szilaj indulatosságot, mindent legázoló, miként a körülmények hozák, vagy lelkesedéssel mindent felkaroló heves, keleti népet leltem mindenütt.

És megvallom, nem is szeretném ha komoly, közönyös, ábrándokba elmerült nemzet volnánk; mert ez

közönségesen elvénhedés jele szokott lenni, pedig az istenért, nekünk még nem szabad elaggani, hiszen alig eltünk!

Túlzó, tomboló ingerültségünk sokszor elszomorított ugyan, de csak hamar felvidultam: illy lelkesedett nemzet, gondolám magamban, ha könnyelműségében féketlen indulatai s heves szenvedélyei tévutra nem vezetik, még nagyvá lehet!

A szomornak külön neme a bánat, melly elkövetett botlásaink, vagy terveink nem sikerültéből ered, s azon vádló öntudattal párosul: hogy tulajdon hibáink, hanyagságunk, vagy az eszközök kába választása okozá botlásainkat, juttatá tenkre reményeinket.

Ezek után azon kérdésre: szokott-e a magyar bánkodni? nemmel felelek. Sokkal büszkébb ő, minthogy hibáit elismerné, sokkal könnyelműbb, minthogy tévedései felett búslakodnék; a hibákat magában sohasem keresi, veszteségeiben mást okul, hátramaradását, hanyatlását más okozá.

A tatárdúláselőtti magyarokról így ír Tamás spalatai főesperes: „A magyar ifjunak nem volt más foglalkozása mint csillogó fürtökbe göndöríteni haját, simíogatni bőrét s férfiaságát női gyengédséggé varázsolni. Naponta lakomákkal és tréfás pajzán játékokkal mulatoztak, s a tomboló vigalmakat csak az éjfélutáni harmadik óra oszlatá szét.¹⁾ Életök java nők társaságában hüves berkek árnyai közt és virágos mezőkön folyott le; gondolhattak-e csaták zajára ők, kik soha éltökben szigorú tárgyakkal nem foglalkoztak? És azt hiszitek, e

¹⁾ Azt hinnők, mostani ifjainkról van szó — pedig annak, hogy ez így volt, hatszáz éve már!

puha élet hozott szép hazánkra pusztulást? Oh nem, a kunok árultak el bennünket!

A varnai veszteséget, melly egy királynak éltébe került, nem nagyjaink egyenetlensége, a külföld hűtlensége szülé (?) az ígért segély elmaradt! — A mohácsi vésznapot, melly királyunkkal a nemzet virágát is sírba vivé, nem nagyravágyás? Tomori hevessége okozá! —

„A hibákat magunkban keressük s egyesüljünk“! így szólalt fel egykor lelkesedésében Széchenyi. A nemes gróf ismeri nemzetünket, ismeri hibáink legnagyobbikát. Mig hibáinkat szüntelen másokra rovogatjuk, addig javulásról szó sem lehet, s így következetesen haladásról sem.

Hát az irigység?

Az irigyek lézengő csoportját felleljük mindenütt a világon; minél kisebb valamely társulat s korlátozottabb hatásköre, annál nagyobb az irigyek és kajánok száma. Hol bársony pólyában, czínekkal és címerekkel születni érdem, ott kevés az irigy? sokkal több van ott, hol bábért csak az nyer, ki magának kivívja. Ez oka, hogy alkotmányos országban mindig kevesebb az irigy, mint szabad köztársaságban.

A magyart nagyravágyás és hivatalkór teszik irigygyé; voltak köztünk mindig, kik mivel nem vezérkedhettek, mivel az előre nyomulók élén nem állhattak, megbuktatták az ügyet, s legszebb reményeinket hiúsították. De egyesek tévedései voltak ezek mindig, az irigységet nemzetünk uralgó gyengéi közé sorolni nem lehet.

Szomszédá zsiradékán sem soványodik el a magyar, miként a nép nyelve irigyről szokta mondani. Hazánkkal, kedves magunkkal megvagyunk mi magyarok elégedve; a miveltebb külföld, szomszédaink haladása nem igen aggasztá szívünket.

Ujabb időkben, nemzeti ébredésünk és átalakulásunk e fontos korszakában, hévvel karoljuk fel mind azt, mit miveltebb nemzeteknél szépet, jót, hasznost lelünk, hazánkba hozzuk, s helyt, időt, körülményt, s mi legaggasztóbb, nemzeti jellemünket feledve, itt amugy magyarosan össze vissza halmozzuk. No de ezt is csurdultig telt nemzetiségünknek kell tulajdonítani, melly ihletett lelkesedésében, miként a magyar tenni szokott, néhány év alatt akarja pótolni azt, mit kilencz száza-don által elmulasztott!

A csodálat, melly szinte egyike az indulatoknak, s nem egyéb mint lelünk hülöngése és fokozati elfogódása rendkívüli, megmagyarázhatlan eseményekben; nemzetünknel nem honos.

A hideg részvétlenség és közönyösség azon keleti sajátságok közé tartozik, mellyek még fel-felmerülnek a magyar jellemben. Valóban meglepő, a különben ingerlékeny vérű, könnyü kedélyű, indulatos magyart, néha néha keleti közönyösségében látni; mi koronkénti lelkesedése után szokott bekövetkezni. Visszavonul ekkor, elcsendesedik mint vihar ha kizúgta magát, és nyugszik lelkesedése babérain mindaddig, mig ismét fel nem riasztják nyugalmából. És tán épen e keleti közönyösség, a munkátlan pangás, a henyélni-szeretés és másra támaszkodási-hajlam szülék azon balhiedelmet: miszerint a magyar komoly, méltóságos, higgadt vérű nemzet.

Azonban kezd a haladó műveltséggel mindinkább tűnedezni a hideg részvétlenség; de azért a magyar még nem igen csodál, mit egyébként természetéből is könnyü megmagyarázni. Legkevesebbet csodálnak a vérmesek és epések; ezek büszkeségből, amazok könnyelműségből. Hol azt sem kell feledni, hogy a magyar

könnyű felfogásu és bátor, minek következtében, ha mi rendkívüli történnék is, gyorsan határoz, s így a pillanatnyi hülöngés nem könnyen fajul csodálattá, annál kevesebbé bámulattá.

Haraga hirtelen, mellynek első kitörése vészes; mert a magyar bátor, elszánt, s így első fellépte mindig erélyes. Ingerült haragában körülményt, gátot nem ismer. ¹⁾

Az élébe gördített gátok ingerültségét nevelik, azért nem tanácsos haragát első fellobbanásában akadályozni, valamint általában nem jó a magyarnak utját állni; hadd zajogjon, ha kitombolta magát, önkényt elcsendesedik. Minél hevesebb az indulat, annál rövidebb; ilyen a magyar haraga, könnyen fellobban, de a felzúdult vész hamar elviharzik.

Haragában a magyar hajdan kitartó, kérlelhetlen gyűlölő és kegyetlen boszúálló volt: „nekik (a magyaroknak) nem elég miként a romaiaknak, vagy más nemzeteknek, ellenségeiket mérséklettel üzni, s a szaladók javait feldúlni, hanem mindaddig zaklatják őket, míg végkép semmivé nem lesznek.“ (Bölcs Leó.)

Sok megváltozott az olta, az éghajlat, és vele az epés szenvedélyesség mérsékeltébb, a könnyű, vérmes nedvkat túlnyomó lön. A magyar jelenleg valamint könnyen kibékül sorsával, ugy hamar megbékül ellenével; boszút sem forral, csak nagylelkűségét, hon- és becsület-szeretetét senki kétségbe ne vonja, mert ezt sohasem bocsátja meg.

¹⁾ „Bei dem ungrischen Volke, voll wilder Kraft, von heftiger Gemüthsart, kühnem Trotze und kriegerischer Lebensweise, schritten Zank, Zorn und Rache von harten Worten rasch zur Thätlichkeit. Fessler. Gesch. d. Ungern. I. 569.

Keressük fel a magyart örömében.

Ha ünnepet ül; pedig a magyar szeret ünnepelni, jókedvében zajgó, s öröme a vidorság és vigság fokozatain hamar széles-kedvig, vagy kicsapongó-örömgemelkedik. Tekintsünk be vigalmainkba, áldomásainkba minden színű és nevű torainkba: mennyi élet, mennyi zaj van itt, mint csördülnek és ürülnek a poharak, miként ujongnak és tombolnak a vigadók.

És ne gondoljuk, hogy csak az alantabb sorsú magyarnak vigalmaiban honos a tomboló öröm; így van ez magasabb köreinkben is: bújosik itt is a pohár, kézről kézre jár, s él a barátság! A magyar jószívű, öröme csak úgy teljes, ha közölheti mással.

Nem egy könnyen találandunk népet, melly jó kedvében olly sokat tudna feledni és áldozni mint a magyar. Ha borát szüri, vagy takarmányát gyűjti, ha gabonáját aratja, vagy a hizót, néha egyetlen mindenét, levágja: ünnep van a háznál, összecsesdíti az atyafiságot, és komaságot, melly mindig számos, mulatja, eteti, itatja vendégeit, mig van miből, felhordja ritka vendégszeretettel mindenét, s a távozó vendégekkel sokszor a jólét is távozik a háztól. A dinom-dánomot, miként a vers mondja: sokszor szánom-bánom, igazán szólva csak nyomor követi.

Mert a magyar vendégszeretetét sohasem bánja meg, ki azt hiszi, hogy ön kárán okul, csalatkozik. Neve- és születése-napját a legszegényebb magyar is megüli, a torok ősi szokásként ismét visszajönek, s vélők visszatér a régi jókedv is, a magyar ismét felriad örömében, s ajkain amaz ismert: félre gondok — — — hangzik el. Szegény magyarok csupa jószívűségből és nagylelkűségből egymást felfalják. Megvallom, a magyar vendégszeretet, meglehetősen adag könnyelműséggel jár.

Törekvéseinkben mindenütt remény mosolyg felénk, s bár miként jajduljunk is fel kétségbeesésünkben, míg működünk remélünk: a remény vége mindennek. Balgaság mondani: végreményem elhagyott — és még is működni, hiszen működni remény nélkül nem lehet. Ki megszűnt remélni, az nem élhet.

De lássunk célunkhoz. Hogyan remél a magyar?

Ki sokban bizik, soktól remél, s minél többet hisz, annál többet remél. Sokan bizalmatlanságról vádolják nemzetünket; én pedig azt tartom, a bizalmasságban nem hamar akad vetélytársunk, szavaimat sokszerű, keserű csalódásaink igazolják.

Vagynak, kik csak egyszer is megcsalatva, többé nem egy könnyen hisznek. A magyar nem ilyen. Ha megcsalják, felzúdul haragában, de kerül-fordúl, s felledve van a mult, bizik, hisz, remél ismét. Bizalom és remény nélkül nem lehet a magyar. Kell neki bizni, mert nem eléggé önálló; kell neki remélni, mert a jövő mindene!

A magyar hiszékeny, mert egyenes szívű, becsületes; sokban bizik, mert nagylelkű; sokat remél, mert könnyelmű. Reménye merész, s fellengő röpteiben községesen túlszárnyalja a valót; mit rajongó képzeletének kell tulajdonítani.

Végre a magyar, mint minden tüzes képzeletű ember, igen sokszor pusztá képleteivel beéri. Ha éber, reményei üzik el borúit. Ha elszenderül, mi sokszor történik, reményei ringatják, és álmodik, olly édesen álmodik, hogy szinte fél az ébredéstől. Nincs nemzet, melly annyit és olly bizton remélne, mint a magyar:

„Csakhogy egyszer tenne is már

Valamit

No de se haj, máskép leszen

Ezután:

Szóval, tettel majd segítsünk

A hazán!

(Főti dal.)

Nézünk körül szenvedélyeink honában.

Az emberiség céljai társas életet feltételeznek, nélküle élünk és nemünk fentartása, tehetségeink kifejlése és tökéletesítése lehetlen. A társasulás ösztönét minden ember szívében hordozza, jó, rossz, társat egyiránt keres: társ nélkül az élet pusztá, kietlen.

A társasulás ösztöne néha szenvedélylyé is fajul, s mint tulzó rokon- vagy ellenszenv tűnik fel. A magyarnak kitünőleg sajátá a társasulási hajlam, és idegenekiránti rokonszenv.¹⁾ Egy külföldi utazó azt mondja: a magyarnak vendégszeretete nem erény, mert idegen iránt barátságatlan nem is lehet.²⁾

Vagynak nemzetek, kikkel százados surlódásai valónak, s szívében irántok némi ellenszenv szülemlett; de tapasztalásból tudjuk, mi hamar kibékül még ezekkel is, mi könnyen, mondhatni könnyelműen köt barátságot a legközelebbi idegennel, minden előleges ismeretség nélkül: egyik atyafia, másik sógora, a harmadik szomszéda.

És ha a magyar barátságot, az idő gyorsan változó folyamában nem mondhatni is épen ingatlannak, de önzésnélküli vendégszeretetét, egyenes szívességét elvitatni nem lehet. Már királyaink példátlan vendégszeretettel fogadák az idegeneket, e részben nagyjaink sem maradtak el, s mit ezek tőnek, szűk körében a szegény magyar sem mulasztá el soha.

1) „Treuerzige, heilige Gastfreundschaft war sämtlichen Völkern der alten und mittlern Zeit eigen; nur die Mittel zu ihrer Ausübung, hatte die Natur den ungrischen Völkern reichlicher, als andern, gespendet.“ Fessler. Gesch. d. Ung. III. 1082.

2) Csaplovics. Gem. v. Ungern.

Vendég-szoba vagy vendég-ágy van minden háznál; szükség esetén családostól kitakarodik fészkeből, s helyt ad vendégeinek. A magyar nemesnél, ha kiházasítja leányát, néha sok szükséges elmarad, de a vendégekre számított bútortatot vagy ágyneműt elhagyni, soha még csak eszébe sem jut.

S lám, voltak még is túlkövetelő idegenek, kik még a vendégszeretetet is el akarák tőlünk vitatni. Illyen Wahlenberg „Flora Carpatica“ czímű munkájában 1814. Ugyanezen évben egy más előkelő idegen így irt házánkról: „Barátságatlan vad emberekkel (tán csak nem emberevők?) telt hon ez, — — hová a fenálló törvények miatt tudományok nem juthatnak el.“

E jó urak a barátságatlan fogadást alkalmasint maguknak köszönhetik. A német közmondásként: úgy viszhangzik az erdő, miként bele kurjantanak; s a magyar azt mondja: a millyen a dicsértesség, olyan a fogadjisten. Hol azt sem kell feledni: hogy minden nemzetnek vendégei fogadásában sajátyszerű modora van; mire magyarországi utazásában (I. 217) Beudant, ki szinte szép szavakban emlékszik vendégszeretetünkről, mindenkít figyelmeztet.

Ki meg akar győződni a magyar szívességről, kísértse meg azt, vagy olvassa népdalainkat — a népszavát — s lálandja, hogy őszinte, nyílt, egyenes vendégszeretet lengi ezeket által. Nem nyájas, megelőző, s nem tudom mi udvariasan hajlongó a magyar házi ur, hanem őszinte, egyenes szívű. Nem szóval, hanem borral (ez szokott közönségesen első lenni, mit a magyar, férfi vendégének felhordat), nem nyílt karokkal, hanem terített asztallal fogadja vendégét; s ha eleve hidegnek, vagy tán épen közönyösnek látszott is a fogadó házi

ur, meg ne ütközzél, csak hevüljön kissé neki, „még tengely-szeget, vagy kereket is szedet“ a kocsiból.

◀ Európa legmiveltebb nemzetei, még a komoly angolt és németet sem kivéve, ha előkelő vendégek érkeznek, kifogják lovait, s magasztos érzemények közt vontatják kocsiját. 1) A magyar fényes „deputatiókat,“ vagy daliás banderiumot rendel elébe; lovait nem fogja ki, hanem inkább hivatalos előfogatokról gondoskodik. — Ez utóbbi sokszor igen czélszerű rendelés!

Az angol, ha gazdag vendége érkezik, azt kérdezi: hány urodalomnak, gyárnak, vagy kereskedelmi hájónak tulajdonosa? az orosz, hány parasztja van? a francia, hány milliót pazarolt el? a német, hány milliója van? és a magyar, hány milliót kölcsönözne. Egyik szakálát, másik sörényét, legtöbben erszényét simogatják az idegennek.

Ha az érkező vendég szegény, az angol, komoly elmélyedésében észre sem veszi; az orosz nincs hon; a francia, nyájasan mosolyg, de sürgős foglalkozása van; a német szánja; a magyar segíti, vagy kezét nyújtva bajtársnak nevezi.

Ha a vendég tudós, az angol azt kérdezi: hány kiadást éltek munkái? a német, hány tudós társaságnak tagja? az orosz, hány jutalmat vagy rendet nyert már? a francia, hányszor volt szabadelműsége miatt elzárva? és a magyar? már a küszöbön azt kiáltja: nem szoktam előfizetni!

És ha a vendég kedves, az angol tudományát, tapasztalását; a francia közbenjárását; a német szolgálá-

1) Nem épen rég szemtanu valék, midőn némelly előkelő magyar uracs, gyalázatjára nemzetünknek, egy énekesnő kocsiját vontatá; bezzeg megjárták, valaki szénával kínálta meg őket. De ez tán csak kivételképen történt, és nem hazánkban.

latát ajánlja; az orosz, ha szerét teheti, kezét csókolja meg; a magyar, nejét, gyermekeit, cselédeit szólítja, s ünnep van a háznál.

Fösvény-e a magyar?

E szenvedély uralgó, s így jellemző csak parányi, vagy eldarabolt, elnyomott, önállás nélküli népeknél lehet; nagyobb nemzeteknél a fösvénység mindig egyesek kába tévedése, s leginkább ott mutatkozik, hol kereskedés a jelszó, hol nyerészkedési szellem lengi által a nemzet minden törekvéseit. Itt mindig találkoznak olyanok, kik a fáradalmas keresetet féltékenyen őrzik, s félve remegve a jövőtől, féregként zsugorodnak össze aranyaik felett.

A magyar nem fösvény, sőt még takarékosnak sem merem mondani. Nemzeti öltözetében, ünnepélyeiben, mindenütt pazar, keleti fényűzés tűnik fel; bizonyítják ezt koronázási, országgyűlési fényes ünnepélyeink.

Akaratlanul is eszembe ötlenek e helyt országgyűlési egyszerű, mondhatni szegény termeink; mik ezek az angol vagy franczia parlamenti termekhez? A pusztá falak s a legfelebb nemzeti színekkel kitarakázott karzatok, saját szerű ellentétben állnak a fényes, csillogó gyülekezettel. Az ember azt hinné e termekben spartai önmegtartózkodás uralg!

De térjünk vissza, különösen tisztujítási, beiktatási — — — s némelly újabb időkben keletkezett ünnepélyeinkre, mennyi pazarlás néha pusztá, hiu ragyogásért, mennyi zaj néha semmiért! A magyarnak bár honnét teremtsen is, fényűzésre van pénze mindig, kivált ha ünnepélyeinek nemzeti színt adhat. Az angolt kivéve, egy nemzetnek sincs olly sok alkalmi és pazarfényű nemzeti ünnepélye, mint nekünk.

A magyar adakozó, s ha adakozik bőkezű; de több-

nyire csak akkor, ha nagylelkűségére és nemzetiségére hivatkoznak. Egy jeles írónál nem rég ezt olvasám: „Überhaupt mag es wenig Nationen geben, die sich so leicht, wie die ungrische, für Etwas interessiren, wo der Patriotism mit im Spiele ist.“

Mondd a magyarnak, hogy a 7942 lábnyi magas lomniczi szirttetőn kutat kell fúrni, s mond d hogy a nemzetnek ebből nagy haszna leend, és nagylelkűleg, „grand seigneur-“ként nyújtandja pénzét annélkül, hogy utóbb kérdezné, mi sikerrel használtatott?

Általában meg kell vallani, hogy nemzeti felvirágzásaért kész a magyar minden áldozatra; s ha elfogultság nélkül jelen haladási korszakunkon végig pillantunk, ihletett szívvel fogjuk a költővel mondani:

Az nem lehet, hogy ész, erő
És olly szent akarat
Hiába sorvadozzanak
Egy átok suly alatt.

Még jöni kell, még jöni fog
Egy jobb kor, melly után
Buzgó imádság epedez
Száz ezrek ajakán!

(Szózat.)

A bökezűség és pazarlás nem csak előkelőbbjeinknél, hanem a köznépnél is feltalálható; érintém már könnyelmű pazarlását a népnek vigalmaiban; de szigorúbb életbe vágó dolgaiban is csak ilyen a magyar. —

Kinek volt alkalma a népéletet figyelemmel kísérni, tapasztalható, mi kevés kívántatik arra, hogy házasságra keljenek. Ha a felserdült suhancznak van czifra bundája vagy sallangos szüre és ünneplő ruhája, s a leány bir ágyneművel és néhány forinttal a lakodalom kitartására, megvagynak a házasság kellékei mind. Van aztán népes lakodalom, ujongnak, vigadnak a vendégek

és velök a házaspár gond nélkül, mintha ezerekkel bírnának, s más nap kenyerek sincs. Tudok helyeket, hol a német ajku pórnak kalapján egy pillangó sincs, míg a magyar vőfél-kalap felbokrétázása 15—20 v. forintba is bele jő, — a nyoszoló leánynak félévi bére utána rí; de ez mitsem tesz, néhány forduló táncz, s feledve van minden áldozat. Mondja aztán valaki a magyar nem könnyelmű!

Az éh- és ihkór nálunk tán nem olly jellemző, mint némelly szomszédinknál; de valljuk meg, ez utóbbi még is sűrűn mutatkozik, s körül-belül nemzeti árnyoldalaink egyike. Kelet népei általában a szesz, kábitó italok iránt nem igen viseltetnek ellenszenvvel; őseink úgy látszik e gyengeséget keletről nyugatra is elhozzák magukkal, s mivel itt a körülmények kedveztek, az ősi szokás több századon keresztül napjainkig fentartá magát. Tanúsítja ezt az élet és szép számú bordalaink; költőink egyike sem feledé a tüzes magyar bort megénekelni, s a nép danáiból sem marad ki soha.

Régi irataink nyomán, áldomás hajdan annyi volt, mint áldozat.¹⁾ Azt mondja az irás, hogy őseink beköltözésekor három vezér: Tarczal, Und és Rétel véres harczaik után Tarczal hegyén nagy áldomást ittak!

Az olta sok megváltozott, de a magyar bevégzett dolgait még mindig áldomással szentesíti, s minél szerencsésb, annál nagyobb áldomást iszik. A magyar még mindig azt tartja:

Borban a gond megbetegszik,

Él a kedv.

Nincs a földön gyógyszerőre

Több illy nedv!

(Fóti dal.)

¹⁾ „Irgalmasságot akarok és nem áldomást.“ Misericordiam volo et non sacrificium. Münchener Codex.

Igy a vers, és így a magyar jó és balsorsban.

Vendégeit, mint már említém, mindenek előtt borral kínálja meg, s ha távozik, az „isten hozzád“ bor nélkül nem járja meg. A köznép, ha mit elad, vagy ha kinek szolgálatot tesz, borravalót kér, ¹⁾ s a borraivalóval többnyire egész keresete gyomrába szívárogo. — A pór aztán jó fővel a városból hazatér éhező családja körébe! ²⁾

Az utánzaskór szinte egyike a szenvedélyeknek; mennyire honos hazánkban?

Valaki azt mondá: képzelj magadnak olly házi urat, ki félig kidől ablakán, s míg lábai saját házában vagnak, feje künn van az utcán; — és tökéletes fogalmad leend a magyarról.

Megvallom, e részben különös ellenmondásban látom nemzetünket; az angolt és a francziát tán kivéve, egy nemzet sem buzog olly hön nemzetisége mellett, mint a magyar; és még is, egy sem fogadja olly könnyen, mondhatni könnyelműen az idegent és mindent, mi idegen, mint épen a magyar.

Irodalmunkat, társalgásunkat, divatunkat idegen szellem lengi által, s még életkérdéseinkben is idegennek van elsősege. Példás kivételek, kivált ujabb időkben vagnak; de az angol és franczia sok magyarnak szívére még mindig varázserővel hat, s az idegen olly lelkesedéssel pártoltatik, mintha saját magunk iránt a rokonszenyvek utolsó szikrája is elhamvadt volna kebelünkben, mintha mindennek, mi másutt jó, hazánkban is szükségkép jónak kellene lenni.

1) E részben a bevándorlott idegenek is követik a magyart, nem rég hallék néhány német ajku dolgozót „Aldermás“-ért rimánkodni.

2) Ki nem szomorodott el a Pesti hírlap (1846. 802.) azon jelentésén, miszerint Garam vidékén míg a földnép 50,000 forintot keres, addig itakra 70,000 költ.

Igaz, míg szomszédaink előre siettek, mi elmaradánk a pályán, s a legvérmesebb honfinak is meg kell ismerni, hogy Európa miveltebb nemzetei nagyon is túlszárnyaltak bennünket, hogy sokat tanulhatunk tőlök. Mi még mindig kezdők vagyunk, és minden kezdő miveltség utánzó.

Kövessük a mivelte külföldet, de ne majmoljuk; haladjunk, de ne nemzetiségünk rovására. Valljon áldana-e bennünket az utókor, ha a magasabb miveltség fokai valamelyikét kivívnök, és nem lennénk többé magyarok? Ne legyünk igaztalanok nemzetünk iránt, s irtsuk ki mindenek előtt önmagunkiránti előítéleteinket.

Különös népfaj vagyunk mi magyarok, egyik kezünkkel éig emeljük dicső magyarságunkat, a másikkal ostorozzuk. Lássuk a mondottakat példában.

A magyar és idegen mesterember közt nem csak szokás, még törvényeink is különbséget tesznek. Legmagyarabb városainkban, ugyanazon mesterembereknél találandunk német és magyar czéheket; és ez utóbbiak magas és alantabb körökben mondhatlanul rosszul hangzanak. A magyar mesterember csak durva munkát készít, műhelyét csak szegény emberek — magyarok — látogatják, hiszen a magyar másnak nem is képes dolgozni? — Mért ne lehetne Magyarországon minden mesterember, minden czéh magyar?

Nem rég tös, gyökeres magyar helyt hallám: „buzámat magyarra küldém örletni“ kíváncsi valék a magyar liztre, azt hívém valami uj, honi készítmény, de gondolhatni csodálkozásomat, midőn válaszul ezt nyerém: magyarra örletni annyit tesz, mint — durvára —, vagy miként dunántul sok helyt mondani szokták — parasztra!

Illyen a magyar, magát sem kíméli, saját nevét,

ez egyetlenét gonyképen aljas értelményzésre használja. És most térjünk a szeretet honába.

Szerelem, szeretet egyiránt hangzanak az életben, pedig különbözők: a szerelem indulat, a szeretet szenvedély.¹⁾ A szerető józan, állhatatos; a szerelmes gyönyörítas, ingatag. A szeretet csendes, de tartós; a szerelem zajgó, de rövid. A szeretet viszonyos becsülésen alapszik, azért ritkán csalódik, s csak akkor csal, ha nem volt az, minek mondatott; a szerelem alapja állatltság, csalódik, míg kéj ringatja lágy ölén, és csal, ha felriad mámorából.

A magyar inkább szerelmes, mint szerető. Népdalainknak több mint fele szerelmi dal. — Könnyű érzeményeinek első hevében lelkesedéssel pártol, tüzesen karol fel mindent, s lángoló szerelmében határt, gátot nem ismerve, éltét mindenét kockáztatja, vagy örömmel viszi áldozatul. Népdalainkban hányszor hal meg örömeiben vagy fájdalomában a szerelmes? De hirtelen fellobbanó tűzheve, hamar lelohad, s a milly áldozó és heves volt szerelme első kitéréseiben, olly hideg közönyös, könnyen feledő, ha ittas mámorából feljőzanodik.

Azonban tud a magyar szeretni is, de csak addig míg kedvesét tiszteli. Népdalaink összhangzólag az élettel tanusítják, mi forrón, mi tüzesen szeret a magyar, mennyit képes tenni, nélkülözni, feledni, míg szíve választottját tisztelve, becsülve magáénak mondhatja: de jöjön a hűtlenségnek nyomára, vége akkor a tiszteletnek, véle ellebben a szeretet is, s helyébe mély megvetés száll szívébe, néha a gyűlölség minden szörnyeivel.

Nézzünk körül népdalainkban, a becsület alapja, a tisztelet öre a dalló magyar szeretetének. Becsület lob-

¹⁾ L. „Mutatvány a tapasztalati lélektan köréből“ című munkámat.

bantja fel szívében a szeretetet, ez fékezi kitörő szenvedélyét, ez fojtja el, a ne tán akaratlanul is másért lobogó szü érzeményeit. Ki nem örvend a romlatlan nép öszinteségének? midön így hallja dallani:

Én tégedet, te engemet
 Hasztalanul szeretsz,
 Máshoz kötött esküvésem
 Már enyim nem lehetsz.

Felejts el, felejts el,
 Felejts el engemet!

(Népdal.)

A sok közül, mi lánggra lobbantja a magyarnak szívé, mindenek előtt a fesztelen szabadság szeretetét szemeljük ki. — A magyar általában kényszerítést nem szeret, a korlátokat csak kénytetve tűri. Valóban jellemző, hogy még önalkotta törvényeinek is, ha szerét teheti, feltételesen hódol. A hon- és törvényszerző apák nemzeti álladalmunk épületén számtalan részt hagyának, mellyeken a türelmetlen magyar ha szoritják, kisikamlik.

Parancsnak hódolni nem szeret, de hajt szép szóra; ha kéri, mindent megtesz, ha dicsérik, mindent elhisz. A magyarnak e gyengéjét barátai, ellenei egyiránt ismerék és hasznukra fordíták; így történt azután, hogy a hízelkedést megszokta, az igaz, egyenes szótól pedig elszokott: „miből honosink nagy részének azon teljes meggyőződése vevé eredetét, hogy Hunniát, mint dicsőségtől ragyogót, s lakosit, mint magas helyen állókat a világ bámulja, s irigyli.“¹⁾

Parancsolj a magyarnak s daczolni fog, hivatkozzál törvényre, s hidegen legfelebb azt teendi mivel köteles; de bizd magadat nagylelkűségére, s bámulandod az ál-

¹⁾ Széchenyi I. Stadium.

dozat nagyságát, mellyet kész éretted tenni; mondd hogy bizalmad iránta határtalan, s szívessége, szeretete, hátránlküli leend.

Nem csak az életben, még lakásainkban is feltűnik a fesztelen szabadság szeretete. Nézzük gyökeres magyar városainkat és falvainkat, a házak egymástól távol építvék, az udvar tágas, az utcák szélesek; hol ez nem áll, bizonyosak lehetünk, hogy idegenek voltak az első építők.

Magas épületben nem szeret a magyar lakni, még előkelő nemeseink sem; a tót ellenben és német, ha-hogy szerét teheti, emeletes házat épít; s mig ezek öszszebujnak, házaikat és utcáikat szűkre szabják, addig a magyar pazar bőkezűséggel méri ki házhelyét.¹⁾

Népdalainkban kies mezőre, vagý dombra képzeli a szerető hófejér házát kedvesének, melly az éj setét fátyolán is keresztül világít, s csalogatja az éji vándort. A német, népdalaiban rengeteg erdőbe vagy hegyekre siet; az olasz hüves berkek árnyai alá; a francia, spanyol, angol, a tenger hullámaira; a magyar, ki a sikra, pusztáinak végetlen rónáira.

A természet, az isten szabad ege, eleme a magyarnak; feltűnik ez mezei gazdaságunkban is, mit szabad ég alatt elvégezhet a magyar gazda, azt földel alá sohasem viszi. A csürök, színek és pajták építését némettől tanulá, azért tiszta magyar helyeken mindinkább gyérülnek. A magyar még mindig kelet virányos térein, kelet szelid ege alatt képzeli magát, hol nincs mit tartani az idő mostohaságától.²⁾

1) „Circa aedificiorum splendorem parum solliciti (hungari) quae ut sint spatiosa et habitatio ampla duntaxat, operam dant.“ Godofred. — I. Hetényi „Honi városaink befolyásáról nem kifej.“ 129.

2) Őseink alkalmasint azt tarták, mit nem rég Abdelkader izent a

Miként szereti a magyar hazáját, történetünk tanúsítja. Voltak nemzetünknek süllyedő korszakai is, szunynyadott sokszor, s mintegy feledni látszott önmagát; de egy intés a sorstól annak idején egy hatalmas honfi szó, félriasztá mindig álmából, s fellépett, olly erővel és elszántsággal, melly a romlásnak indult hazát az örvény szélén még mindig elég jókor fentartá.

Tán egy nemzet sem említi annyiszor a hazát, hont, mint a magyar,¹⁾ népdalainkban is sokszor előfordúl, s közönségesen a szeretett király-, vagy a gyűlölt ellenség eszméjével társasul. Szereti a magyar királyát is, egy atyai intés, egy bizalmas szó tőle s: „Érte minden honfi karja készen áll.“ (Fóti dal.)

A már érintett utánzaskórral kissé tán ellentesen hangzik az ősi szokások szeretete; de ez utóbbi sajáta a nagyobb résznek, míg amaz, mindig csak egyesek tévedése. Azután annyi nálunk az ellenmondás, hogy szinte ezt is fel lehetne venni jellemünk ismérvei egyikének. — Igen, szereti a magyar ősi szokásait, olly hő, olly buzgó szenvedélylyel, millyent csak keleti népnél találhatni; legyen az apai hagyomány jó vagy rossz, egyiránt óvja azt, s féltékenyen örökdi felette.

Hol volna a magyar, vagy volna-e? ha maga a sors nem kényteté vala szokásainak koronkénti változtatására! Mi lenne a magyar jelenleg, ha elég lelki erővel birt volna néhány század előtt daczolni szokásaival, s lerázni öröklött előítéleteinek bilincseit?

franciáknak: „Arab hona szabad mező; már rég nem volnánk szabadok, ha falak közé zárkoztunk volna.“

²⁾ Megjegyzendő itt, hogy a „haza“ szót, szívesebben használjuk, mint az „országot“; szinte nehezünkre esik Francia- vagy Németországot mondani, s mivel Francziáhaza különösen hangzik (ezt csak francia mondhatná), a „haza“ helyett „hont“ mondunk, melly utóbbi eredetileg csak szülő- vagy lakóhely megnevezésére használtatott.

Mi szent nálunk a szokás, mi nagy az elöitéletek hatalma, leginkább azok tanusíthatnak, kik jelenkori haladásunk élén állnak, minden nyomnyi haladást ki kell küzdeniök; s valljon hogyan? átnéző türelemmel, igéretekkel, s engedményekkel. — Gyökeres javításról a legtüzesebb haladó sem mer álmodni.

Azonban valljuk meg, az ősi szokások e rendítlén szeretének, volt üdvös hatása is nemzetünkre; mert a katonai vitézség után, végre még is csak ennek köszönhetjük, hogy:

— annyi balszerencse közt,
 Olly sok vizzály után,
 Megfogyva bár, de törve nem,
 Él nemzet e hazán.

(Szózat.)

A nemzetiség egyik alkotó elemét ősi szokások képezik, ha ezekhez közönyös, hideg lett volna nemzetünk, ha minden szellő lebbenésétől megrezzenve, az idegenhez simul vala, eddig a magyart csak nevérol ismerné a világ!

De még most is van haszna a szokásokhozi ragaszkodásnak; mert mit ezer évig jónak talált nemzetünk, az lehet ugyan rossz, de összeforrott jellemével, s ha hirtelen kiragadnók szívéből, halálosan sebeznök meg azt.

Politikai és vallási elöitéleteket homlokegyenest megrohanni, mindig veszélyes, kiírtani pedig csak ott lehet, hol azonnal van mit helyökbe állítani; mert az ember ismereteiben hiányt, szívében ürt nem tür. Innét van, hogy több évi meggyözödésünktöl, még akkor is nehezen állunk el, midön észellenieknek tapasztaljuk azokat.

Az ősi szokások szeretéte késlelteti ugyan haladásunkat, de megóv bennünket a romlástól is, mert akadályozza az elhamarkodást, melly politikai átalakulásban mindig veszélyes, kivált ingerlékeny, könnyü kedélyü,

hamar lelkesedő, de szintolly hamar hüledező nemzetnél. A magyar ihletett magasztaltságában nyomul előre, haladtában gátra, körülményre nem igen figyel; illy nemzetnek könnyű elesni, pedig: „Ki vágtatva megy s elesik, ritkán kel fel épen.“¹⁾

Nemzeti sajátságaink közt első helyen közönségesen a büszkeséget látjuk, hol a nemes és nemtelen büszkeségek közti különbséget nem kell feledni. A nemesen büszke, érdemei és szép talajdonai szerény öntudatában magasra, vagy legalább a mindennapiság homályaiból kifejtekezni törekszik; jelszava: „A név pusztán hangzik el, ha magas tettek nem vivják ki a mulandóságból.“ (Kisfaludy K.) De törekvései célját nemtelen eszköz, önkór sohasem szentségteleníti.

A nemtelen büszkeség, képzelt vagy való érdemeinknek, mások megvetésével párosult túlbecsülése, aljas önkórból származik, s ha egyszer megfogamzott, buján, kiírthatlanul sarjad fel a kevélység minden kinövéseivel.

Mindenek előtt a nemzeti büszkeséget keressük fel.

Büszke a magyar, „különösen arra, hogy ő nem tót, nem német, hanem magyarnak született.“²⁾ Bizonyos személyekre vagy népekre hivatkozni, nem mindig tanácsos; de a magyar, s az imént említett népek közti surlódás hazánkban sokkal ismeretesebb, minthogy titkolni lehetne, kivált népjellemzésben; hol nem azt keressük, minek kellene történni, hanem mi történik.

Mondd a magyarnak hogy német, s Debreczenben, Szegeden — — neheztelni fog, egyebütt, még fővárosunkban is valahogy csak megjárja; de nevezd tótnak,

¹⁾ Kisfaludy K. Nemzeti kt. I. 737.

²⁾ Magyarföld és népei. 7.

hazánk bármely zugában, s haragra lobban. Sokszor tapasztalám már, hogy hazánkban a német és tót szégyenlé magát annak vallani, de nem akadtam még magyarra, ki széles e világon örömmel ne mondta volna magát annak. És megvallom, külföldön sok előítélet kereng rólunk, de nevünk még sem hangzik olly rosszul, mint sokan hirtelik; azonban jól megjegyezzük, nem azt szokták kérdezni: mi voltunk, hanem mi vagyunk és leszünk?

Sokat tart a magyar nevére, s miként a spanyol, úgy ő is szinte lesi az alkalmat, hogy megnevezhesse magát. Honnét ez ön- vagy mint mások mondják elbizottság? tán jelenére, vagy multjára büszke a magyar? — nem!

Lefolyt nemzeti életünkben villantak ugyan fel néha néha fényes korszakok, de rövidek valának ezek, többnyire egyes lángeszű férfiak éltevel összecsatolvák, kikkel a dicsőség sirba szállt, s a magyar ismét csak gyásznapokra viradott. — A jövő az, mire büszke a magyar! „Férfi korunkat soha nem értük el még, s nagyok még soha nem valánk.“¹⁾

Ez oka, hogy hazánkban a természet minden áldásai mellett az idegen elemek olly nehezen olvadnak össze a magyarral. Ha a bevándorlott idegennek azt mondhatnók: tekints hajdani nagyságunkra, nézd a jelen dicsőségét! s örömmel nyujtaná kezét, s adná oda nevét; de a jövőre kell szünet nélkül hivatkoznunk, melly ha legszebb reményekkel mosolyog is felénk, mindig csak — kétes jövő!

Ennyit a nemzeti büszkeségről, melly egyébként bár mi túlzó legyen is, nem épen kárhozható, mint más

¹⁾ Stadium. 9.

helyt már megmutatám. Olly nemzet, melly nevére, nemzetiségére nem büszke, mellynek hazája ott, hol dolgai jó folynak, s neve az, mivé az ingatag körülmények bélyegzik, gyáva, s nevét, nemzeti életét nem érdemli meg!

De feltaláljuk nemzeti életünkben a kevélység többi nemeit is. Fenhéjazó a magyar, s mivel lángoló képzelete sokszor külszínnel is beéri, büszkesége könnyen dicsekedéssé és kérkedéssé fajul; ha nincs ki dicsérne bennünket, saját magunk emlékezünk magasztaló szavakban nemzetünkről; ¹⁾ ragyogó tulajdonokkal felékítjük magunkat, s mivel annyiszor, s olly örömet foglalkozunk kedves énünkkel, végre is mi vagyunk elsők, kik képzelt erényeinket valóknak hiszszük. A nemesi büszkeségről szólandok utóbb.

A hirkór szinte fontosan szerepel törekvéseinkben. Keressük fel nemzetünket a harcmezőn, politicalai küzdelmeiben, vagy bár hol is, s azt találandjuk, hogy hir és név, mindig egyike volt jelszavainknak. A francziákat kivéve, egy európai nemzetnél sem áll a katonai erény olly nagy becsben, mint nálunk. Politicalai tusáinkban is, ragályként látjuk mindinkább elharapozni a szerepelés kórt, s a legjobb szándék mellett is meg kell vallanunk, hogy sokan serdülő honfiaink közül nem annyira hazafiságból, mint hiúságból karolják fel a haladás zászlóját s küzdenek Ciceróként „andabatarum more“ és — — „pro domo sua!“

¹⁾ Azért engedelmet, ha itt ott kellenél többet mondanék. Olly sok rosszat mondtak már rólunk, hogy szinte jól esik erényeinket kissé kiemelni, s gyengéinket, mennyire meggyőződésünk engedi, mentegetni. Az öreg Noah meztelenségét fiainak egyike takargatá, a másik gúnyolá, s ez utóbbit megverte az isten. Sokan azt tartják, hogy a magyarok Chamtól származnak.

Kérkedő elbizottságának kell tulajdonítani, hogy vélemény-harczaiban sokkal kitartóbb, mint egyébként vérmes természetétől várnók. Ha mire birni ohajtod a magyart, állítását egyenesen meg ne támadd, mindenek előtt véleményét hagyd meg neki. Ha okokkal harczolsz ellene, daczolni fog, de megnyugszik ha leszavazod, hiszen véleményét itt meghagyád, ő csak kisebbségben maradt; míg amott hibáját kellene elismerni, mire a büszke magyart nehéz rávenni. Innét van, hogy vitáiban, még a köznép is szavazásra és sorshuzásra igen hajlandó.

De azért ne mondja senki hajthatlan jelleműnek a magyart, ne mondja senki, hogy csak szigorúsággal, vasvesszővel lehet féken tartani. ¹⁾ E szomorú meggyőződés sokszor átoksúlyként nehezedett már nemzetünkre, s gyászba borítá hazánkat. Már Piligrin 900 év előtt becsületességét és engedékenységét magasztalá a magyarnak. ²⁾

Ismerni kell a magyart, tudni kell vele bánni, s mindenre kész leend; jól mondja a vers:

A magyarnak természete,
Hogy jussait nem hagyja;
De ha bánni tudnak vele
Az ingét is od' adja.

Érzeményeink, indulataink és szenvedélyeink honából, menjünk által szellemi tehetségeinkre.

A magyarnak valamint érzelme, ugy értelme is könnyű felfogású; a legkisebb bényomás megingatja, s

1) „Ungarum non indulgentia, sed severitate molliri; non clementia, sed virga ferrea in obsequio retineri.“ Sambucus Tynaviensis in appendice ad hist.“ Bonfinii. 611.

2) Litt. Piligrini ad Benedict. P. Pray Annal. Vet. 373.

mivel a tárgyak közös és sajátos jegyeit hamar megkülönbözteti, fogalom-képezése gyors. Ítélete éles, melly ha érdekeltetik, a legbonyoltabb viszonyokban könnyen felleli magát, s hamarább határoz, mint az óvatos német, vagy a dolgok lényegét kutató angol; de esze nem olly mély, mint az imént érített nemzeteké.

Ingerlékeny vére és türelmetlensége szünet nélkül űzi, s tárgyról tárgyra ragadja, innét van, hogy sokszor a külszint is elégli, s a szigorúbb tudományoknak sokszor csak fölepén hullámszik. Példás kivételek ugyan vannak; de eddigi törekvéseink után ítélve: nem hiszem hogy az „énről“ és „nem énről“ valaha olly fontos eredményü (?) viták keletkezzenek magyar bölcseink közt, mint nem rég német szomszédainknál.

A németek lelkiismeretes rendszerezése, s az angolok hideg számítása nincs inyére a magyarnak; a nyomasztó korlátokat szellemi működéseiben sem szereti: örömejobb mereng képletein, s lebeg lángoló képzelete szárnyain.

Népdalaink, keleti képes beszédünk, melly nem csak költészetben, hanem közbeszédben, sőt szigorúbb tudományokban is jellemző előszeretettel használtatik, a képzelet túlnyomó hatalmát, s a nemzetünkben rejelő költői tehetséget eléggé tanusítják.

Nemzetünk ugy látszik a miveltség első korszakát a költőit túlhaladá már, mint tüzes férfiu áll lángoló szívvel a küzdhomokon, s politizál, miként a serdülő férfiu szokott, fejledező testi és szellemi tehetségeinek öntudatában; de keletisége elvitathatlan: irodalmát, politicalai értekezéseit és szónoklatát még mindig költői szellem lengi által. „Die ungarische Literatur und Rhetorik mag wohl vielleicht noch die einzige in Europa sein, wo der m. rgenländische Rosenduft und Blüten-

schmelz in der Mode ist, und Euphemismen nicht belächelt werden.“ Így nyilatkozott egy névtelen író, ki egyébként nemzetünket ismeré; neki igaza van, az alapos, dologhoz szóló, de hidegen okoskodó szónok untat bennünket, míg a bőbeszédűt, néha mitsem jelentő, de virágos szavaiért megéljenezzük.

Azonban a túlnyomó képzelő tehetségéből ne következtesse senki, hogy a magyar szigorúbb tudományokra, mint némelyek akarák, egyáltalában alkalmatlan; sőt inkább könnyű volna bebizonyítani, hogy a világ legnagyobb férfiai jeles képzelő tehetségűek valának.

Lelkesítő, akarat és kedvező körülmények kellenek a magyarnak, s fényes eredményekben bebizonyítandja a világnak, hogy a művészet és tudományok minden ágaiban képes bár melly más nemzettel megmérkőzni. Hol van a nemzet, melly néhány évtized alatt annyit tett mint a magyar? menjünk vissza csak husz évvel, hasonlítsuk össze akkori nyelvünket és irodalmunkat a jellel, és csodálandjuk gyors haladásunkat: „Egy nemzet sincs Európában, melly a nyersség és durvaság legalsóbb fokáról(?) a miveltség magasb fokára, oly rövid idő alatt emelkedett volna fel mint a magyar nemzet.“¹⁾

Magyarhonban elébb volt egyetem (1276) mint Németonban (1348); elébb volt szótárunk (Pesti Gáboré 1528); elébb tudóstársaságunk (1480 egy Erdélyben, a másik Magyarhonban) mint a németeknél (1702). — Szomorú vigasztalás! de elég annak megmutatására: hogy a magyar szerencsésb csillagzat alatt, nem maradt volna el annyira a pályán.

Tekintsük továbbá eredeti, gyökszavakban dús nyelvünk szabályosságát, velős rövidségét, szép hangzását

¹⁾ Sacy. Histoire générale de Hongrie. 8.

és lágyságát, mely minden hangzónak megadja mássalhangzóját, mely sajátszerüleg ragozza, hajlítja az al- és felhangu szókat, mely a kemény és szelid betűket könnyebb, zengzetesb kimondás végett egygyé olvasztja — — —. S még Jornandesnek, Stiernhielmnek, Rudbecknek — — is meg kell vallani, hogy olly nemzetben, mely a magyar nyelvet sajátának mondja, pulya, tehetlen, s tudatlanság homályát szerető lélek nem lakozhatik.

Minél gondosabban s mélyebben fürkészsziük nyelvünk kincseit, annál inkább meg kell győződnünk arról, mit egy jeles író mondott nyelvünkről: „Die ungarische Sprache ist eine der schönsten und kräftigsten in der Welt, ihr kerniger, bündiger Character ist eben so für die Conversation, als für's Parlament geeignet.“

Hát mért maradtunk el a pályán? — E rövid kérdésre a kimerítő felelet, hosszabb lenne egész munkámnál; röviden ennyit.

Hódító fegyverrel lépett fel a magyar Európában, s nyugati hazája, keletkezésétől ezer éven által legujabb időkig, szakadatlan harczok és tusák tanyája volt; fegyvercsörgés közt született a gyermek, csatatéren növekedett, tanult, s ott vérzett el. ¹⁾

Hol fegyver zajg, ott a múzsák elnémulnak. Hódító hadszellem lön uralgó nemzetünkben: „Hadat, a polgári intézményekkel ellenkező harczszomjat lehelnek törvényeink, szokásaink, történetírásunk, szóval mindenünk.“ ²⁾ Nem csoda, ha a magyar inkább vívott csatatéren, mint tanodában, örömelebb gyakorlá magát fegyverben, mint

¹⁾ „Gyermekeiket táborban nevelik, és itt tantják katonai ügyességre.“ Bonfinii Historia Pannonica. Decad. IV. Lib. 8.

²⁾ Történettud. pályam. I. 9.

tudományban. Harcz volt jelszava, győzni dicsősége, meggyőzteni szégyene!

A körmendi csata után I. Mátyás királynak egyik kedvencz serege megveretvén, szégyenében tizedeltetni kívánta magát; a nagy Mátyás, csak nagy Sándor példájával nyugtathatá meg őket: ki fényes diadalai folyamában, mindig kéré az isteneket, hogy győzelmes seregeit csapás érje; mert ugymond, könnyebben viselendik majdan a nyomort, melly ritkán szokott elmaradni.¹⁾

Azonban a folytonos hadviselés, nem egyedüli oka hátramaradásunknak. Az idők mostohák voltak igaz, de ne feledjük, hogy míg nemzetünk egy része ellenei igája alá görbedett, a másik addig ön szenvedélyei bilincseit hordá, s mindig másokat okulva, önmaga sietteté vesztét.

A nagyok uralgási vágyaiknak, s a kisebbek örökös czivódásaiknak hányszor áldozák fel nemzeti jólétünket? A másra támaszkodás hajlama, a keleti henye élet, és kába elbizottság, hányszor fojták el csirájában, virulásnak indult nemzeti miveltségünket? és hány századon keresztül, hogy mást ne említsek, volt igaztalan a magyar legnagyobb kincse, nemzeti nyelve iránt! Mintegy 400 év előtt egy szemtanu ezt írta: „A németek, csehek, és lengyelek többnyire latinul irnak, de néha nemzeti nyelvükön is, a keresztény világban, maga a magyar, kizárólag csak latin nyelven ír.“²⁾

Apáczai Csere János 1656 irta logicáját magyar nyelven, tehát harmincz évvel előzte meg Thomásius Keresztélyt, ki első irt a németek közt philosophiai munkát német nyelven, s valljon mi történt? Csere János-

1) Bonfinii. Dec. III. L. 10. 377.

2) Galcotti. De dictis et factis Mathiae. Cap. 28.

tól 1772 több mint tizenöt eredeti philosophiai író lehetne felhozni hazánkban, s közülök csak egyetlen írt magyar nyelven: Sártori Bernárd sz. Ferencz szerzetbeli Egerben; a németek ellenben követték Thomásiust, nyomultak előre az új pályán, és hol vagynak a tudományokban ők, és hol maradtunk mi!

Egyes lángeszű férfiak tűntek fel a legdurvább századokban nálunk is, de elszigetelt, egymástól távol eső tünemények valának ezek, s életre ható, maradandó nemzeti irodalmat nem alapíthatának. Fényes korszakaink is voltak, mint már említém, a magyar lelkesedésében fel-felkarolta a jó ügyet, haladott, s anyagi és szellemi tehetségei fényes eredményekben ragyogtak; de a magyar lelkesedés öntüzeiben hamvadott el, a tudományok elnémultak, s a műveltség hosszú időre ismét sirba szállt!

Milyen a magyar főnemes?

Árpád a meghódított Pannoniának nagy részét hódítói közt felosztá, és lőnek Magyarhonban hatalmas urak, kik olyanok lehetének, mint mindenütt a világon, azon különbséggel, hogy míg másutt a hatalmas főnemesség el-elmerült az idők könnyen változó folyamában, nálunk az idő minden viharai közt, mind ekkorig fentartá magát! Ha veszély fenyegeté (1525) éberen örködött százados előjogai felett; ha veszély sújtá (1514) erélyesen lépett fel, s kivívá magának az elsőséget.

Hazánkban mindig fontosan szerepelt a főnemesség; az ő lelkesedése és hidegsége volt hévmérője műveltségünknek, haladásunknak. Erényeiket vagy vétkeiket nemzeti életünk mérlegébe veték, s határoztak jövőnk felett. Megszakadt köztök az egyeség, és lángba, vérbe borúlt hazánk; egyesültek s felvirágozt hazánk!

Keleti fényűzés, pazar bőkezűség, nagyravágyás és

uralgás jellemzé hajdan a főnemest, s e sajátságai még fel-felmerülnek kivált a fényűzés, melly ugy látszik eredeti büne a magyarnak.

Történeteink nyomán, a hajthatlan dacznak, önkénynek és hatalmaskodásnak, kivált „közép korunkból“ számtalan példáit lehetne felhozni. A fejedelemnek hűséget, a törvényeknek tiszteletet esküvének; de mint már említém, többnyire feltételesen. Már a vezérek alatt kiköték az ellenszegülést azon esetre, ha a kormányzó (rector) igazságtalan, vagy kelleténél szigorúbb lenne.¹⁾

A magyart jellemző, ellenszegülési hajlam, feltűnik utóbb is; sőt II. Endre tehetlenségében törvény által is szentesíté (1222), mi belvillongásokra adván alkalmat, 1687. eltöröltetett. I. Mátyás halála után, Bátori István erdélyi vajda, a székelyeknek ezt iratá: „Illy király nem kell többé, hanem olyan, kinek üstökét mindig markunkban tarthatjuk.“²⁾ Lehetne-e az akkori hatalmasok lelkét hivebben adni? mint Bátori e néhány szóval tevő!

A főnemességnek legszomorúbb korszaka azon idő volt, mellyben mintegy kétségbeesve nemzetünk jövőjén idegen szokásokhoz, idegen nyelvhez szegődött, s távol hazánktól, ősei kincsein, idegen földön keresett magának hont! — És e gyászos időkben boldog isten mire jutánk! ha ki magyar uraink közül néhány magyar szót rebegett, hire futamlott ennek a Kárpátok tövétől az ádriai tengerig, s tán még ennek hullámai is elzúgák a rendkívüli eseményt. Lapjainknak volt mit írni, még

¹⁾ „E nép, kemény, kérlelhetlen büntetést mond vezéreire, ha mit véténének.“ Bölcse Leó. — „Consuetudo ista, ut si rector idem immoderata sententiam definiret, communitas in irritum revocaret, errantem rectorem deponeret quando vellet, legitime inter Ungros, usque ad tempora ducis Geiche inviolabiliter existit observata.“ Kezae Chron.

²⁾ Engel. Gesch. d. ung. Reich. III. 429.

költőink is megdallák őket — — ! Különös faj vagyunk mi magyarok, a lelkesedés első hevében, kívánataink határt nem ismernek, s ha szívünk tüze lelohad, a nevetségig kevéssel beérjük. — A rákosi pór sírva szántá földét, s keservében fel-feljajdult:

„Hej! ma holnap a magyar szó
Ritka, mint a fejér holló.“

(Kisfaludy K.)

De egy lelkes férfiu lépett fel, s pedig az ő körből, felzaklatá hatalmas szavával a szunnyadókat, s kinek nem dobban fel örömében szíve, midőn a jelent a multtal összehasonlitja. Éljenek a jó honfiak!

Minekelőtte a magyar nemességről szólanék, álljanak itt még Gr. Széchenyi István szavai: „Ha a magyar kiváltságos főnemes, birtokkal, meglehetősen fövel és ép tenyérrel ellátva, irigylésre méltó helyzetében nem tesz a hazáért semmit, s ekkép elhal a nemzet, száműzetik a szabadság, az főkép ő büne.“ (Kelet népe.)

És most nyuljunk a darázsfészekbe.

A magyar Nemesség százados, szünetnélküli harcokat küzdött önmagával és külelleneivel; nem csoda, ha a körülmények katonává teremték, ha tusa és harczőn eleme.

Visszatért a csatatérről, s ha győzött, babérain nyugvá ki magát, ha meggyőzetett, veszteségét hamar feledé, s ismét csak nyugodni, s a keleti mitsem-tevés örömeit sietett élvezni. Nyugalma hosszú nem volt, mert a magyar nemest hazája, szenvedélyei sokszor igénybe vevék, csodálatos, a nyugalmat még is annyira megszoká, hogy szinte természetévé vált.

A könyv papnak, a művészet taliánnak, a kézimi-vek németnek, a földmivelés parasztnak való; így okoskodtak nemeseink még nagy Lajos és a nagy Mátyás fényes korában is: „nemzeti fejlődésünknek ezen idő-

szakban is (a mongoljárástól a mohácsi veszedelemig) legbővebb forrásai nagy nevű királyaink és mivel lelkű s Olaszthonban forgott s tanult főpapjaink voltak.¹⁾

Ha nemzeti miveltségünk legvirágzóbb korszakában Bátor István erdélyi vajda, Guthi Ország László, Rozgonyi László országunk főhivatalnokai irni nem tudtak, mit mondjunk nemeseinkről? „Otium et luxum cupere et laborem aspernari.”²⁾

Mit a tudományokról mondék, épen úgy el lehetne mondani a kereskedésről, s az ipar minden ágairól. Volt hegyeinkben arany, ezüst elég, a romaiak és izrael fiai tudták azt, de a fölepes magyar nem szállt a föld mélyébe, ő csak a föld színét karczolgatá, vagy parancsolá, hogy jobbágyai karczolják, s beéré azzal mit ekéje után takaríthatott.³⁾

A romai patriciusokat „Claudia lex” tiltá el a kereskedéstől, s a kézmivek gyakorlatától, nálunk illy világos törvény tudomra nincs, de a „Claudia lex” élt gyakorlatban, pedig a gyakorlat itt a „praescriptio” k honában törvény. Majd bizony a magyar nemes viszi ám ki hazájából termékeit, kinek kell, jöjön maga érte; így vélekedtek hajdan; s csak nem rég is nemeseink, s ebbeli szilárd akaratukat törvénykönyvünkbe is beiktatták.⁴⁾

Katona volt a magyar nemes, a hadi dicsőség és fegyver volt mindene.⁵⁾ A harczok utóbb gyérültek, a

1) Hetényi János. Honi városaink befolyásáról n. m.

2) Istvánfi. Histor. Lib. VII.

3) „Quia enim certiores e re rustica proventus accipiunt, quam possent e metallis sperare, malunt aratro terrae superficiem scindere, quam montium viscera scrutari.” Prodronus. p. 78. — l. Hetényi. i. m.

4) „In posterum in Poloniam per Hungaros nulla vina covehantur sub poena — sed ipsimet Poloni veniant in Hungariam pro cöemendis et evenhendis iisdem vinis!” 1588. 15. t. cz.

5) „Nullis quaestuariis aut vulgaribus artibus dediti, sola militia nobilitatem definiverunt.” (Verböczi.)

rendes katonaság meg lőn alapítva, s a haza nem vevé immár annyiszor igénybe nemeseit. Valljon mi történt?

A béke malasztos ölében, reszketek kimondani, nemeseink pártokra szakadoztak. Egyik része hivatalt keresett, s ha talált, viselé azt, mig kedve tartá, vagy erszénye birá; a másik a csatatérről rögtön visszavonult ősi fészkebe, pipáit megtöltetni parancsolá, elmélkedett a régi jó időkről és leste bodor füstfellegein keresztül az ébredező hazát! Szinte látom e komoly férfiakat, miként számítgatják ujaikon az unokáknak őseiket, kik Mohácsnál vagy Buda alatt estek el a hazaért.

Méltók legyetek apáitokra, szólltak magasztalt ihletettségekben, ők a halál álmát szunnyadják a honért, kövessétek őket, ne hallgassatok az ébredők lármájára, kik elébb utóbb romlását eszközlendik a magyarnak. Illy tanács után közönségesen vigabban járta a pipa, az étvágy — — minden!

Nagyobb része nemeseinknek, a szegények, szegre akaszták kardjaikat, az „ármálist“ ez egyetlen emlékét a hajdani nagyságnak, mester-gerenda alá rejték, s az ekeszarvához nyultak. Hej! be forgandó itt alant a szerenese, ki hajdan büszke ménen tapodá a szegény parasztnak vetéseit, most maga turja maroknyi földéin a göröngyöt, s a „nemadózást“ és „insurrectiót“ kivéve, egyéb előjogait, vagy polgári tartózásait nem ismeri.

Ujabb időkbén a kor lelke felébreszté hirtokosb nemeseinket, s miként egyik hullám a másikat sodorja, ugy ők is kiriaszták csendes lakából a szegény nemest, mondák neki: hogy van a tisztujításokban szava, s hogy tőle függ, ki legyen hivatalnok. — — És lőn hazánkban „intelligentia“ és „köznemes.“ Szívemből kívánom, hogy e szomorú különbség minél elébb távozzék körünkől, s mindenütt „intelligentia“ (értelmesség) derengjen!

A szegény és birtokos nemes közt eddig, egyebet mellözve, az a különbség is volt, hogy amazok csak magyarul, ezek diákul is tudtak. A korszellem a romai falat leromboló, jelenleg szegénynek, gazdagnak ajkairól egyiránt magyar szó ömlik el, tán ékesen? oh nem! nekünk társalgási, szónoklati nyelvünk nincs még.

A köznép minden hibáit, a tunya nyelv minden éktelelenségeit, s a tájdivatos beszéd minden sajátságait feltaláljuk társalgási és szónoklati nyelvünkben. A politicalai pártszellem hivatalos irodalmunkban is mindinkább elhatalmasodik, vagynak itt is maradók és haladók, ezek ha nem csalatkozom Révait, amazok Verseghit követik; és vagynak, kik mind a két felekezetnek eleget akarván tenni a GY. és J. vegyest használják, ezek tán a józan haladók! 1)

A magyar nemesnek családi élete, különös ellentétben áll nyilvános felléptével; lássuk elébb a szegényt.

Nézd, amott kullog az ekeszarva után, külsején szegénység, arczán nyomor barázdái látszanak, de szeméből elégülés sugárzik; mert a magyarnak nem sok kell arra hogy elégült, vagy boldog legyen. Ha közéletesz, alázatosan tisztelend; de tűzz sövege mellé tollat, mondd neki: „restauratio“ lesz, s nem ismerendysz többé reá: oda hagyja házát, családját, veszni engedi gazdaságát és siet öröm — — ittasan a tisztujítási csatatérre.

A milly alázatos volt csak imént, olly elbizott, fenhéjazó most; a nemtelenre, legyen bár mivelts vagy gazdag, szánandólag pillant alá, hiszen — paraszt —

1) „Hungari sive nobiles sive rustici sint, eadem fere verborum conditione utuntur, et sine ulla varietate loquuntur, eadem enim pronuntiatio, eadem vocabula, similes accentus ubique.“ (De dictis et factis Mathiae. Cap. 28.) Az ember azt hinné, Galeotti e pillanatban fordult meg gyűléseink valamellyikén!

kinek ott, hol ő küzd, buzog a közjóért, határoz a nemzet sorsa felett, még csak szava sincs.

Ezen emberek közül sokan roncsolt tagokkal, vagy ha nem, roncsolt szívvel térnek haza; a jólét sokszor évekre, néha mindenkorra távozik házaikból. Nyilvános fellépte, hány szegény nemesnek dulta már fel nyugalmát, boldogságát? Így van ez, és így kell ennek lenni, zajt ütünk, hogy a világ tudjon rólunk, s feledjük: hogy szaváról ismernek a harisra.

Hát a birtokos nemes?

Mindenek előtt szembe ötlő, hogy gazdagságának valódi helyzetét sem családi körében, sem azon kívül meg nem ismerheted: itt a valónál többet, amott kevesebbet találandsz. Honn, családi körében némelly csillogási alkalmakat, s a vendégszeretetet kivéve, sokat nélkülöz; lakása, bútorzata, életmódja, izlés, kényelemnélküli. Ki hinné hogy azon csillogó urnak, kit nyilvános fellépte után legalább is kis királynak tartánk, hogy azon hatalmas urnak lakása, jobbágyai lakásától, csak annyiban különbözik, hogy nagyobb, s így több javítani, föltözni való van rajt! — Kivételek vagynak, de ezek közönségesen ellenkező túlságban mutatkoznak. Átká a magyarnak, hogy sohasem az, a minek lenni kellene!

De ne gondolja senki, hogy a jobb birtoku nemes fősvénységéből vagy takarékoságból nélkülözi a miveltebb élet kényelmeit, oh nem! szokásból, néha néha tunyaságból — —. Még igen soknak jelszava „more patrio vivere!“ Mit az ős apák tágas birtokaik, de csekély jövedelmeik mellett czifra szegénységökben szerezhetének, attól az unokák nyomnyit sem térnek el.

Ám de másként van minden, ha az életben fellép, mennyi zaj, mi könnyelmű pazarlás s keleti fényűzés tűnik itt fel; valamint a szegény úgy a birtokos nemes

is feledi házát, családat, — s veszni engedi ősi birtokát. Nyilvános fellépte, hány gazdag nemesnek dulta már fel nyugalmát, boldogságát!

A család szaporodik, az ősi birtok feldaraboltatik, de megmarad a gazdagsági hiúság. A gazdálkodás, ipar, jövedelem, minden a régi; de a kiadások napról napra növekednek, s elszomorodva látjuk nyomorba süllyedni egy részét azoknak, kiktől a haza olly sokat várhatna!

És ez az, mi méltán aggasztja minden honfi keblét. Családi jólétén alapszik a nemzeti jólét, s ettől függ minden országnak jövője! — Nyolczszáz év előtt egyike jó, de szerencsétlen királyainknak I. Béla, leszállítván az adót, s elengedvén az őt illető tartozások nagy részét, azt mondá: gazdag alattvalók közt, szükségét a király nem szenvedend soha!

A bölcs királynak igaza volt, mig béke és jólét uralg a családi körökben, addig biztos a királynak és nemzetnek sorsa.

A komoly nemesi méltósággal, s a keleti mitsemtevés hajlamával sajtyszerű ellentétben tűnik még fel a nemesekközti örök czivódás. Így volt ez már hajdan, ¹⁾ és így van napjainkban is. A per és patvar véreben van már nemzetünknek; pere van minden magyar nemesnek, és a patvarián keresztül kell menni minden magyar nemes ifjunak, hogy ügyvéd lehessen. Minden magyar nemes ifju született ügyvéd. Európában együtt véve

¹⁾ „Nescio Pannonas, quonam fato vobis datum est, — — ut sub nullo Deo ineatís tranquillitatem. — Duos fratres vestro genere natos (1060), prae intestino livore, ac vestris factionibus dimisistís, commisistís in certamen, et nemini fidem, imo ne vobis quidem ipsi servare potestís. Si mutuo disidiis laboratis, quam vobis quietem sperare licet?” (Bonfinii. Rer. Ungar. Decad. II. Lib. III. 140.)

aligha van annyi jogtudós, mint magában Magyarhonban —!

Ha a magyar nemesnek nincs őseitől öröklött pere, mi közönségesen akkor szokott történni, ha pusztá néven és „diplómán“ egyéb nem maradt reá, csak szerzzen néhány holdnyi földet, majd lesz per annyi, hogy az unokáknak is jut belőle. Vagynak esetek, hol a magyar nemes, végre is megunván a tollharczot, a régi jó idők emlékeül maga száll ki a sikra, s „opponál cum gentibus“ azaz, ellenszegül, s kiszórja vérrel (?) szerzett birtokából a törvény értelmében működő hatóságot. Én azt tartom, némelly európai kis királyságot könnyebb kormányozni, mint egy magyar „compossessorátust.“ Hát a nemes ifjak?

Az ifju lejárja tanulási éveit sok költséggel, kevés fáradsággal és még kevesebb haszonnal — —. Visszatér szülői karjai közé, s ha még elég jókor kiábrándul, ismét a gyűlölt könyvhöz ül, s valljon hol kezdi? fájdalom, néha a legalsóbb elemi osztályokon. Bezzeg van aztán zaj, sokan a szülőket, mások a tanárokat, ismét mások a nevelési rendszert okulják. Hibák vannak mindenütt, de a legnagyobb még is csak 900 éves álladalmi rendszerünkben rejlik.

Hol volna eddig hazánk? ha hivatalnok csak az lehetne, ki ebbeli képességét tetteleg is bebizonyítja; míg a hivataképességnek egyetlen feltétele nemesi oklevél leend, addig gyökeres javításról gondolni sem lehet. Azonban, messzebb állunk mi ettől, mint sokan hiszik, a nemesi cím még mindig varázs erővel bír hazánkban, s az ellenkező olly rosszul hangzik, hogy az ember „hidalgok“ honában képzei magát lenni!

Egy sajtóságát magyar ifjainknak el nem hallgathatom. Alig lépnek ki a tanodából, már is fellépnek a

politikai küzdőmokon, s intézik Themistocles fiúcskájaként nagy zajjal a nemzet, Európa, a világ sorsát! — Sajátságos nép vagyunk mi magyarok: haladni akarunk, és nincsenek utaink, szerepelni ohajtunk és nem tudjuk szerepünket. Hát ha éltesb táblabiráink valamelyike azt mondaná: különös kor ez a 19. század! ifju koromban azt mondák, hallgassak, szóljanak a férfiak; most férfi volnék, ismét azt mondják, hallgassak, szóljon a lelkes ifju nemzedék. Ekként soha életemben szóhoz sem juthaték!

Polgáraink nagyobb része bevándorlott idegenekből keletkezett, leginkább németekből, kik közül sokan egyidősek hazánkban a magyarral.

Mig a magyar százados harczeit küzdé, addig polgáraink, mennyire az idő mostohasága engedé, kerített városaikban a kereskedést, ipart, művészetet és kézműveket képviselék. ¹⁾ Hazánk jó- és balsorsában részesültek, viradtak sokszor szomorú időkre, de voltak fényes, mondhatni uralgó korszakaik is.

Egy 1244 karpónai oklevélből tudjuk: hogy magyarnak német ellen tett tanubizonysága be nem vétett. ²⁾ Volt idő, midőn hatalmas polgáraink a magyart nem csak a városi hivatalokból, hanem még a városból is kizárák, hol házakat birniok nem volt szabad.

Hogy a magyarok efféle lealacsonyításokat békén nem tűrtek, hogy visszatörölésökkel éltek, elgondolhatni; valamint az is bizonyos, hogy zsarolásaikkal sokszor épen ők idézék elé a surlódásokat: „Midőn 1399 szám-

¹⁾ „Caeterum, qui sunt qui aut mercatura, aut artium, quas dixi usu vivunt, eorum plerique sunt germanici, non hungarici generis homines.“ Ranzanus. Epit. Ind. 1.

²⁾ Történettudományi pályamunka. I.

láltatnék, a magyarok befogták királyukat Zsigmondot, és szolgálát megfosztották; a jövevényeket pedig, t. i. a lengyeleket, németeket, svábokat, francziákat, — — az országból kiűzték. 1).

Az 1608 13. tör. cz. végre azt határozá: „hogy a született magyaroknak szabad legyen polgárok közt házakat venni és építeni.“ Szegény magyarnak saját hazájában sem volt maradása!

Polgáraink, különösen a német származásuak, több századon által fentarták ruházatjokat, szokásaikat, nyelveket. 2)

Természete a németnek, hogy bár hol is a világon, könnyen meghonosodik; de azért ne gondolja senki, hogy az idegen elemekkel szintolly hamar egygyé is olvad. Honát könnyen feledi, mert honát mindenütt könnyen felleli; ha idegen földön megtelepedik, hiven szokásaihoz, nyelvéhez, teremt magának azonnal bár mi parányi „német-kört“ s ezt elégt. Nemzetisége mellett cselekvőleg csak akkor lép fel, ha veszélyben forog; különben szenvedőleg áll nemzetisége irányában, s a németesítés utolsó gondja.

Ha valahol a világon két magyar együtt van, keresnek harmadikat, lelkesedéssel buzognak nemzetiségök mellett, magyarosítanak míg negyedik, ötödik — — kezét nem nyújtja: Adja isten hogy a magyart a félvilág uralja! csodálom hogy költönk a félvilággal beérte. — Illyen az angol, franczia, különösen a szláv, s a világnak tán minden nemzete; a német sajtászerű, s a maga nemében egyetlen kivételképen áll.

1) Windeck. Menken Script. Tom. I. Cap. 4.

2) „Durch volle sechs hundert Jahre, haben sie ihre Sprache, ihre Sitten, sogar ihre Trachten, mit einem Worte ihre ganze Deutschheit erhalten.“ Krit. Samml. zur Gesch. d. Deutsch. in Siebenbürg. 107. l.

Igy volt ez hazánkban is, német ajku polgáraink eléglék önmagukat; a magyart németté tenni nem igen jutott eszökbé; valamint az sem, hogy magyarokká legyenek. Hiven a német jellemhez, minél nagyobb zaj volt körülök, a nyilvános életben annál csendesebben voltak; nem daczoltak a kor lelkével, simultak a körülményekhez, mit nem lehetett megváltoztatni, békén türték, mit nyerni lehetett, el nem mulaszták. Így történt, hogy a változó idő folyamában, mindig fenlebegve, mindig habbal úszva soha el nem merültek.

Szellemök általában békés volt, de az anyagi jólét és hatalom fényfokán sem birtak soha elég erővel, a magyarnak hadszellemét szelidebb eszközökkel legyözni, mint Olaszthonban; vagy annak elébe egyensúlyt gördíteni, a művészet és tudományok mezején, mint Némethonban. A magyarral együtt, ők is elmaradtak a pályán.

Kereset és nyerészkedés volt kitüzve törekvéseik pályáján, de hatáskörük sokkal szűkebb, a körülmények sokkal mostohábbak valának, minthogy valaha nemzeti életünkre ható műipart vagy kereskedést alapíthattak volna. Egyesek képviselék a műipart és kereskedést, s a haszon és dicsőség egyesek tulajdona volt.

Mi polgáraink jellemét közelebről illeti, mennyire divatozott a nemzeti türelmetlenség, a mesteremberek viszonyos megvetése, a műipar önkényes megszorítása, a legények csaknem ingyeni dolgoztatása, zsarolása, s a czéhbe állási nehézségek — haladásunk rovására — láthatni a fenmaradt régi s ujjabbkori czéhczikkelyekből. ¹⁾

¹⁾ Ritka szorgalommal járt el ezek összegyűjtésében Csaplovics az 1823. Tudományos gyűjtemény füzetében, és „Gemälde von Ungern“ című munkájában.

Ujabb időkben örömmel látjuk idegen ajku polgárainkat mindinkább simulni a magyarhoz, és a magyart kibékülni az iparral, művészettel és kézmivekkel, csak akarni kell a magyarnak, s a milly jó katona volt, olly jó kereskedő, művész és kézmives leend. ¹⁾ Mit jeles példákkal már is be lehetne bizonyítani. ²⁾

A magyar köznépnek fő foglalkozása földmivelés, mezei gazdálkodás.

A magyar földmivelő nyugaton sok ujat látott, de gazdaságában azért keveset változtatott; a keleti földmivelés sajátságai még napjainkban is feltalálhatók. Szereti a szabad ég alatti gazdálkodást, mi keleti szokás, hol az aratási esőzés ritka tünemény; a magyar gazda e miatt évenként tömérdek károkat vall, s még sem áll el a régi szokástól. Apáink el tudtak szabad ég alatt élni, mért lennének az unokák okosabbak.

Kedveli a nyomtatást, mi szinte keleti szokás; már Mózes azt parancsolá: „a nyomtató ökörnek száját fel ne kösd.“ Tudok vidékeket, hol miként mondani szokták, a németnek és tótnak való cséplést, a magyar szegyenek tartaná; sőt vagynak, kik a keleti szokást még abban is fentartják, hogy szemes jószágaikat azonnal földeiken nyomtatják el.

Az arabokról ezt olvassuk: „Az agyagos vagy porhanyó sziklás földbe mély gödröket vájnak, mellyek fenn keskeny nyílással ellátvák, de alantabb mindig tágasabbak, — ide rejtik ők terméseiket.“ ³⁾ Ki nem is-

¹⁾ Ki nem mosolyodik el D. Fucker azon állításán, miszerint a magyar ifjak különös — delicatest — találnak a csizmadia, gombkötő és borbélylegénységben. Tud. gyűjt. 1823. VII. Füzet.

²⁾ Történettudományi pályamunka. I.

³⁾ Diodorus Siculus. Lib. XIX.

mer itt vermeinkre, mellyek szerte hazánkban, még előkelő urainknál is divatban vagynak.

Ázsiai szokásként a magyar, aratás és takarodás után legelővé teszi földeit — —. A keleti szokások feltűnnek a szőlő és bor kezelésében is, jele hogy őseink ezt is ismerék. Némellyek szerint az első szőlővessző 1570 körül hozatott hazánkba, nem hiszem én ezt; hiszen a tokai szőlők már Róbert Károly alatt nemesítettek; sőt sokkal elébb, már beköltözésekor is tudott a magyar bánni a szőlővesszővel.¹⁾ A híres hegyalját valamint hajdan, ugy most is jobbadán tiszta magyar nép miveli.

Nem ok nélkül hozám fel ezeket, láthatni innét, hogy a magyarnak egy része bizonyosan már Ázsiában gyakorlá a földmivelést; mi eléggé tanusítja, hogy nemzetünk nem volt, mint sokan akarnák, a miveletlenség legalantabb fokain álló hontalan, kóbor, vad csoport.

Hogy is alapíthatott volna magának illy népsöpředék, mivel, hatalmas nemzetek között hont? és hogyan hozhatott volna létre csaknem 900 év előtt olly álladalmi rendszert, melly alapvonalaiiban, árnyoldalai mellett is becsületére válnék még manap is némelly mivel európai nemzetnek.

A földmivelés jelenleg kedvencz foglalkozása a magyarnak, nagyjaink kincsei jobbadán innét szivároganak, nemeseinket ez táplálja, s még városainkban is, hol túlnyomó a magyar elem, túlnyomó a földmivelés is. Tapasztalásból tudjuk, hogy magyar kézmiveseink nagy része a földmivelést még mindig többre becsüli mesterségénél, s ha egy kis földet, vagy szőlőt szerez-

¹⁾ Tud. Gyűjt. 1823. VII. Füz.

het, oda-odahagyja műhelyét, a szabad ég alá siet, s többnyire itt is, ott is elmaradva, tenkre jut.

A földmivelő köznépek voltak hazánkban igen sokszor szomorú korszakai. Volt idő, midőn amaz ismert közmondásként „rustica gens, optima flens, pessima ridens“ tökéletes elnyomottságban és szolgaságban sinlett; jóléte, jövője, mindene földes urának szeszélyétől függött.

A változó idő szelidebb szelleme leoldá ugyan bilincseit, az „urbarium“ behozatala felszabadítá őket, s újabb törvényeink atyailag gondoskodtak földmivelőinkről, de a legkedvezőbb körülmények közt sem emelkedett e néposztály soha túl a középszerűsége. — Oka egyszerű.

Földmivelőink a régi, kontár gazdálkodástól nyomnyit sem tértek el, a termesztés ritkán haladá meg a fogyasztást, a közös legelők örök czivódások kimeríthetetlen forrásai lőnek, s a földmivelő lakhelye, többnyire csak nyomor tanyája volt. Ide járult a műipar és kereskedés elhanyagolása: pedig pusztán földmivelő nemzet kereskedés nélkül, mindig gyenge, függő és szegény maradand!

A százados alárendeltség, anyagi és szellemi függés, földmivelőinknél nemét az ellenszenvnek és bizalmatlanságnak szülé azok iránt, kiktől függött. Földesurának, bár sok megváltozott, még most is kötve hisz, tanácsát, javításait még akkor sem hajlandó követni, midőn azokat sikerdús eredményekben látja maga előtt. Mi az urnak jövedelmez, nem járja az meg a szegény parasztnak.

A földmivelőnek működései szűk körre szorítvák, foglalkozásainak tárgyai a legközelebbiekek; innét van, hogy nem igen okoskodik: tekintély, nem meggyőződés

vezérli ez emberek nagy részét. Körülmények s a pilanat benyomásai ösztönzik, ezek határoznak cselekvése felett, — világa a jelen; s mivel szünet nélkül csak anyaggal foglalkozik, ritkán emelkedik magasra, többnyire anyagi érdekből indul ki, s törekvése a legközelebbi szükségekre szorítkozik.

Mit általában mondék e néposztályról, illik a magyar földmivelőre is, ki gazdálkodásában rendre, izlésre, takarékosagra és munkásságra nézve, idegen szomszédaitól nagyon is eltér.

A magyar földmivelő azt tartja: egy jónap, többé száz középszerűnél; azért ha szerét teheti, jó kedvében ősi szokásként nagy áldomást iszik, s felfalja mindenét annélkül, hogy a jövő legkevesebbé is aggasztaná. És ez így van nálunk magyaroknál általában, a jövő mindenünk, és még is a jelenben élünk; innét van aztán, hogy csak egy évi szűk termés, itt a boldog, a téjjel és mézzel folyó Khánáánban, éhelhalást von maga után.

Köznépünk megismertetésére keressük fel nemzetünk legeredetibb fáját, a puszták és vadon fiait; kik a kezeikre bizott állatok fajai és tanyáik helyzete szerint nem csak ruházatban, hanem szokásaikban, jellemökben is, nagyon eltérnek egymástól: a ló, juh, sertés és szarvas marha körüli örökös, sajátos egyéniségeket fejt ki bennök.¹⁾

Feltaláljuk ezeknél nemzetünk sajátosságait, eredeti tisztaságban, még az annyira általánosnak mondott keleti komoly méltóságot is jobban, mint bár hol. Valódi Attila faj, miként nem rég valaki mondá, pogány termés, ki még az eleven ördögtől sem fél!

Az alföldi csikós őszinte, nyílt, mint a pusztá tá-

¹⁾ L. Magyarföld és népei.

gas rónái; derült, vidám, mint az isten kék ege, melly egyedüli takarója; büszke, bátor, szilaj, mint tomboló ménese. Bámulnál, ha látnád miként fogja ki méneséből a vad csikót, miként csipeszkesedik nyakába, csapja földhöz, s tartja izmos karjaival, míg társai le nem hurkolják.

Nincs az a vad mén, mellyet meg ne ülne, csak kapjon fel rá, úgy ül rajt, mintha összenőtt volna vele. Lóra termett a magyar, ha akarod egész boldogságában, büszkeségében és daliásságában látni, ülted lóra, s széles e világon nem könnyen találod párját.

A juhász-nép szelidebb, komolyabb, czifra szürével, nehéz kalapjával a legnagyobb melegben órákig is eláll botjára támaszkodva, és gondolkodik; több ízben kérdezém már miről? a válasz többnyire az lön: semmiről! Hány tudós van, ki valamiről sem tudna órákig gondolkodni!

Különös emberek. A juhász annál komolyabb, minél távolabb esik sz. Mihály napja, ez egyetlen ünnepe élteinek. De bezzeg ha felvirad e nagy nap, van akkor öröm, felölti ünnepi ruháját, melly izletesb, szebb, mint Európa bármelley pásztornép öltözete, és siet szegődni, vigadni Fejérvárrá vagy máshová.

Hol ünnepélyes zene-kísérlet mellett, saját zászlója alatt az istenházába vonul ez eredeti nép, ifju, lány, fiatal, öreg együtt, néha több százra menő tarka csoportban. Meglepő pillanat e romlatlan pusztá-fiakat áhitatosságukban látni, hiszen ők, kik éven által csillagos ég alatt végzik imáikat, ritkán látnak fényes, aranyos városi templomot.

Végezván ájtatosságukat, vigalomra mennek, van itt aztán zaj, kicsapongó öröm, lakoma, néha néha ólmos botokra is kerül a dolog — —. A nagy nap végre

egy éjjel megtoldva lefoly, a vendéglőtől szíves bucsút vesznek: mához esztendőre itt leszünk — —, egy egy türes palaczkot a kapu bálványhoz sújtanak, s csörömpölve, ujongva tovább hajtanak, ki a pusztára, honnét jöttek.

És ha a bojtár elszegődött, felölti köznapi gunyáját, szekerre teszi tulipántos ládáját és furulyáját; ő pedig gyalog terelgeti néhány ürüit, egész gazdaságát, s ha elér rendeltetése helyére, és ha a nyáját átolvassák kezére, kihajt a mezőre, vissza vissza gondol a multra — sz. Mihály napjára, és sovárgó szívvel várja a jövőt — sz. Mihály napját!

A bakonyi kanász setét, mint a fák árnyai, melyek alatt megpihen; komoly, hallgatag, mint a berkek ünnepélyes csende, mellyek közt bolyong; s vad mint a rengeteg, melly bölcsője, tanyája, mindene, — de nem mindig sírja! kevéssel beéri, de a mit megkívánt, azt meg is szerzi, kerüljön bár legfőbb kincsébe — szabadságába.

Hogy ez emberek bátorságáról fogalmad legyen, hiteles kutfő után egy kis történetet beszélek el. A somogyi tanyák valamelyikén megszorult a kanászság. Mi tevők legyünk! mormogá magában a hatalmas főnök, — Piros Bandi utra készülj, keresztül a Balatonyon, Zalába a földes urasághoz. — Bandi pillanatig sem késik, megy, s fellép kérelmével ott, hol pandur, hol tömlöcz — — hol minden van, mi a kanász-szabadságot annyira veszélyezteté. Az élelmi szerek megérkeztek, a főnök kulacsát az urakra köszönté, s hosszú időre a földesuraságnak csordájából még egy fia sem hiányzott. Lássuk őket, kikről annyi halvélemény kereng, közelebbről.

A gyermek alig kilencz éves, már is pipára gyújt,

s ezentúl jó ideig csak egy kívánsága van: fényes balta, és ha szert tehet rá, olly kitartó szenvedélylyel gyakorolja magát a „balta-vágásban- és dobásban,“ millyent csak keleti fajnál találhatni. Csodálkoznál, ha látnád, mi ügyesen vágja le csordája közepett, egy csapással a kiszemelt südöt annélkül, hogy csak mocczannék is, mi nem is lenne tanácsos, mert a felröfönt vadak alkalmasint véres bosszút állnának.

Pedig a südöt le kell vágni, valahányszor, tán a vármegye költségén üzöben vett vendégek érkeznek; a bogrács alatt vigan fellobog ekkor a láng, pattognak a fanyárs körül a száraz gallyak, s míg egyike a tapasztaltabbaknak szakácskodik, felkerekedik hevertéből a többi és lejt a hires „kanász-tánczot.“ Elsápadnál, ha látnád miként villog fejök felett és mindenütt az éles balta. Ha ki már látta e tánczot szinpadon, s azt hiszi van fogalma az eredeti kanász-tánczról, csalatkozik.

Sokan tán nem is hiszik, hogy a bakonyi kanász, bús, szerencsétlen mindaddig, míg nyakszirtig kitüzött czifra, sallangos szürt Veszprémben nem vehet, s löfegyverre szert nem tehet; szürét közönségesen veszi, fegyverét csak úgy szerzi. Hát ha azt mondanám: hogy e kettőért gyilkosságra is kész, hogy a szür ára és a fegyver megszerzése teszi nagy részét „szegénylegénynyé!“ pedig így van.

Ez eredeti népfaj, bár mi vadnak és miveletlennek látszassék is, még sem egészen tudatlan. Tudja azt, mi körébe tartozik jobban, mint sok hivatalnok kötelességét; felpillant a ragyogó napra, vagy a csillagos égre, s pontosabban meghatározza az időjárást, mint sok okos, ki még a kost is kimutatja az ég boltozatán; ismeri a füvek gyógyerejét és barmai nyavalyáját jobban, mint sok fűvész, vagy okleveles orvos; ismeri végre a nagy

Bakony minden zúgát jobban, mint sok tudós íróasztalát, és ha futtában a sűrűbe veheti magát, egy hadsereg sem veri fel fészkeből.

Nem is olly kóbor, rendszernélküliek, mint első pillanatra hinnők; van bírójok, kit rendesen bizonyos előkelő bakonyi bucsún választanak, kinek hatalma meszsze elterjed a rengeteg határain; s e tapasztalt férfiú ismervén a kanász-élet csinnyait, örömeit és kínait, olly tekintéllyel uralg, minőt e szabad természetfiak közt nem is képzelnénk.

Jaj annak, ki hire, tudta nélkül elszegődik, egy év lefolyta után könnyen megolvashatná csordáját, uton utfélen vész a sertés — —; így szokta az engedetlenséget büntetni a kanász-kormány. Tudok esetet, hol magának a falunak ki kelle adni fogadott kanászá: „fiatal még, tanuljon,“ ezt izené a hatalmas kanászbíró az előjáróságnak, „itt küldök egy tapasztalt legényt, most szabadt ki a győri vármegyétől, becsületes ember!“ És ne gondolja senki, hogy ez mese, szóig igaz.

Nem rég szemtanu valék bizonyos kanász-ünnepélyen, volt itt mintegy hatvan eredeti, vaskos suhancz; piros pozsgás arcaikon élet mosolygott, fekete, apró szemeikből kihívó hátország sugárzott; felbiggyezett ajkaikon dacz ült — —; ugyannyi hőz a maga körében, kiknek mindegyike ha nem is a vármegyén, urszékén bizonyosan megfordult már.

A kanász-bíró lakától méltóságos léptekkel párosan komolyan és csendesesen vonultak a ponyvasátor alá; a nők, mi jellemző, keleti alárendeltséggel szinte párosan de tiszteletteljes távolságban kullogtak férjeik után. — A komoly csend, a nők és férfiak elkülönözöttsége csak akkor kezd tünedezni, a kebel csak akkor tágul, midön

a duda megszólamlík, s a nekihevült kanászság felkarolja tánczosnéját.

A puszták és vadonfiainak, jóról, roszról, enyémről és tiedről, sajtászerű fogalmaik vagynak, és így következetesen a becsületességről is. Ollyanok ezek, millyenek lehetének kezdetben, túl a társadalmi élet korlátain az emberek. Nehéz lenne velök elhitetni, hogy azon erdőben, hová esetleg tévednek, nekik nem szabad ugy, mint bár ki másnak az első vadat, melly utjokba jő, el ejteni; a milly joggal pihen a fának árnyékában, olly joggal gondolja azt meg is rázhatni.

A kanász valamelly szép csordára bukkan, meg nem állja, hogy egy két sertést ki ne szemeljen, s mit kiszemel, azt el is hajtja, de ő azért nem tolvaj; hol ennyi van, mért ne lehetne onnét valamit elterelni, esendő alkalommal az elhajtott sertéseket, legalább számszerint vissza is adja, nem becsületből, neki épen így tetszett.

A csikóst szerencséje ménes közelébe viszi, fel pattan egy rövid nyaku magyar csikóra, s mint villám szárnyal vele tovább. A lólopás gyengéje a magyar köznépek:

„Szegény legény vagyok én
Csikót, tinót lopok én
Vásárokra járok én
Csak úgy éldegélek én.“

Ez eredeti emberfaj megítélésében és büntetésében sokkal óvatosabbaknak és méltányosabbaknak kellene lennünk, mint vagyunk. Álljon itt még általában néhány szó népünkről.

Sokan babonaságról vádolják köznépünket. Már könyves Kálmán alatt határozat lön: A boszorkányokról kérdés ne legyen, mert nincsenek. E törvény becsületére válik nemzetünknek, tanúsítja a törvényhozók böl-

cseségét, de az alsóbb néposztály miveletlenségét is, mert ha nem lett volna a köznép babonás, törvényre sem lett volna szükség.

A nép, Könyves Kálmán bölcs törvénye után is megmaradt régi tudatlanságában, tánczoltatá sz. Gellért hegyén boszorkányait, s füröszté őket a Duna és Tisza hullámaiban; tanusítja ezt törvénykönyvünk: 1659 első Leopoldot kérék a rendek, szüntetné meg a boszorkányok vizbe merítését.¹⁾

Sőt újabb időkben, még a 18. század elején is találjuk a boszorkány-pöröknek nyomait. A frankfurti hírlap 1728. ezt írja: „Magyarhonnak valamely tiszameléki városában, mind két nembeli, boszorkányságról vádolt személyek fogattak be, kik szokás szerint kötözött kezekkel vizbe dobattak; de hüvös mesterségüknél fogva a víz színen lebegtek (?) Egy izmos vastag asszony nem nyomott többet másfél latnál (?) férje pedig öt köntinget! (Fünf Zwölfel.) A többi egyre másra egy latot, sőt ennél is kevesebbet nyomott! — Julius 22. a végítélet tizenhárom személyen hajtatott végre, ezek között volt a multévi 80 esztendő városbíró is. Három máglya állítatott fel, a gonosztevők egyenként karókhöz köttettek, a láng fellobogott, sokan óranegyedig is éltek, de egy sikoltást sem lehet hallani. — — Tegnap ismét husz darab fogatott be!

Nem tudom mennyi igaz ebből, de annyi bizonyos, hogy a vízpróba a mult században még divatozott. Dugonics András magyar írónak anyját hirszerint szinte megfüröszték a Tiszában. Szomorú bizonyítványai elmaradásunknak, de ki ismeri a miveletlen népet, melly mindenütt feltalálható a világon, s kevés kivétellel minde-

¹⁾ Postulata Status Cath. 1659.

nütt ugyanaz, nem fog kétségbe esni alsóbb néposztályunk tudatlanságán.

Sajátszerű tulajdona földnépünknek a gúnyolódás. Legújabbán gyűjtött népdalainkból látjuk, hogy faluinkban csaknem annyi a gúny- mennyi a szerelmidal; sőt ritka egyén, kinek gúnyneve ne volna. Népünk közönségesen az idegent, nemzetietlenséget, magyartalanságot és divatot ostorozza gúnydalaiban:

„Tul a Dunán iszik magyar glázlíbul
A roszprádlit is megeszi czintálbul
Dunán tul, glázlíbul
Ebugatta módon van ez magyarul.“ 1)

Végre el nem hallgathatom, hogy földnépünk különös előszeretettel viseltetik a tűz iránt, több utazó tevé már ezen észrevételt, s tapasztalásból magunk is tudjuk. A köznép, ha csak szerét teheti, még nappal is tüzet éleszt tanyáin vagy őrhelyein, vigad a vígan lobogó láng körül, s egész éjen keresztül is elméláz az izzó parázs felett. Meglehet még őseinkről maradt ránk e szokás, kik Theophilactusként tűzimádok valának: Elég botorul a tüzet, vizet és léget tisztelik; a világnak szent dalokat énekelnek; — istennek azt nevezik, ki a világ mindenségét teremté, s ezt imádják. — Vajha a tűz szeretete felvilágosítaná népünket, felmelegítené nemzetünket, hogy ezentúl csak fény és miveltség derengjen HAZÁNKON!

Millyen a magyar nő?

A nők hajdani helyzetét könnyen elgondolhatjuk: cserélte vagy vette a magyar nejét, minek emlékét szokásainkban még ma nap is feltaláljuk. Vagynak vidékek, hol a vőlegény csak úgy viheti el menyasszo-

1) Népdalok és mondák.

nyát, ha holmi régi pénzdarabokkal áll elé, nem mintha ezeken vásárolná meg, hanem régi szokásból; mellynek eredetét, messze messze a hajdankor homályaiban kell keresni. A nővásárlásnak nyomai nyelvünkben is fenmaradtak: a férjhez menő leányt még most is „eladónak“ mondjuk.

Hajdanta a becserélt vagy megvásárlott nőnek sorsa olyan lehete, millyen volt kelet többi népeinél, — szolgai. Nyugaton a keresztény vallás felvételével, másként lön minden. A magyar elismeré nejében az embert, méltánylá mint illyennek jogait, s tiszteletre méltó állást vivott ki nekik törvényeiben.

Szent volt nemzetünknel a nőerény, törvényeink a nőbecstelenítőre halált mondanak, s a férj, ha hűtlen nejét meggyilkolá, csak istennek tartozott számadással. ¹⁾ Özvegyeinek sorsát pedig akként biztosítá, hogy mását Európa legmiveltebb nemzeteinél sem találандjuk. Egy idegen, Magyarhont „özvegyek paradicsomának“ nevezi!

Azonban a magyar minden lovagiassága mellett sem feledé tulajdon jogait, a nőuralgásnak sohasem volt barátá. Hölgyeink a miveltebb korszellem, s a franczia divatnak minden előjogaival felruházvák; de a nyilvános életre olly elhatározó befolyással nem birnak, mint Franciaországban.

Honszeretet, hűség és háziasság legfényesebb erényei a magyar hölgynek. Mi lelkesedéssel karolták fel, ha áldozat kellett, nemzetünk érdekeit, mi önfeledő elszántsággal léptek ki a sikra, mi hős lélekkel álltak helyt az elhatározó pillanatban: nándori Ilka, Bátori Zsófia, Rozgonyi Cecilia, Szécsi Mária, az egri, fejérvári és kőszegi amazonok — — — történetünkből tud-

1) S. Ladislai. Decret. Lib. I. Cap. 13. és 32.

juk; de erényeik és érdemeik legfényesebb tanubizonyosságát, még is csak törvényeinkben találандjuk. A magyar soha olly szép kiváltságokkal fel nem ruházta volna hölgyeit, ha meg nem érdemlik vala.

A magyar nő élénk, mint a franczia; de nem olly könnyelmű. Házias, mint a német; de nem olly takarékos. Heves, mint a spanyol; de szenvedélyeiben nem olly kitartó. Ha szeret, nem olly féltékeny, s ha féltékeny, gyűlölségében nem olly kérlelhetlen, mint az olasz nő. A spanyol nőt, büszkeség; a németet, közvélemény; az angolt, becsület; a magyart házi boldogsága fékezi felfellobbanó indulataiban, vagy kitörő szenvedélyeiben. A spanyol nő, férjének szépségét félti; az olasz, szeretetét; a franczia, hírét; az angol, hitelét; a német, éltét; és a magyar? a magyarnő férjének hivatalát félti.

Köznépünknel jellemzőleg tűnik fel a nők alárendeltsége. A pórnő férjét még mindig uralja, kendezi; „uram“ „férjem“ egyiránt használtatik. A nő részt vesz a legdurvább, néha csak férfiut illető munkákban; de elhatározó szava ritkán van a háznál. — A nőtlenség itt még mindig szégyen, megházasodni annyit tesz, mint becsületes emberek sorába lépni.

Minekelőtte kedves magunktól búcsut vennék, el nem hallgathatom a nők közt divatozó „szerep cserét.“ Egy halhatatlan nevű honfi, kinek nem minden szava hangzott el a pusztában, eleget mondá: csak a szerepeket el ne cseréljük! hasztalan, a szerepcsere még mindig napi renden van, nem csak a politicában, a ragyogó nővilágban is.

A főrangu magyar hölgy csak akkor hiszi magát rangjához illő polczon állani, ha európai, azaz, angol vagy franczia miveltségű; innét van, hogy hazánkban a főrangu hölgyek szerepét többnyire azok viszik, kiknek

legalább is egy szerény fokocskával alább kellene állani. És ez így van keresztül az élet minden helyzetein, a legalantabb fokozatig; és így van az alsó néposztályon kezdve, fel fel a szédelgő magasságu fényes körökig.

A városi kapásnő a magyar tutyit, takarítót, állásfőkötőt — —, a kurta derékot immár szégyenli; neki csipkés, szalagos főkötő és hosszú fodros ruha kell. — S mivel a pórnö így öltözködik, a középosztályu nő csak nem maradhat meg a régi mellett. — Fejére tollas kalapot biggyeszt, a nagykendőt, selyem köpeny váltja fel, s ki elébb csak tenyerével tartá fel a nap égető sugarait, most fejcskéje felett sallangos napernyő bojtait lengeti a kaczér szellő.

Lehet-e csodálni? ha az ekként bétségbeesésig zaklatott „noblesse“ szinte kivágyik köréből, s jól, rosszul utánozza fokonként a magas, magasabb és legmagasabb osztályokat.

A szerepcsere nem csak a nyilvános életben divatozik, a házi körökben is mindinkább elharapózik, s nem egy családnak mérgezésé már meg boldogságát!

Magasabb ranguaknál igen sokszor, valamely heledhét országról került „Gouvernante“ viszi a „Cher maman“ szerepét, intézi a család belügyeit, sneveli a nagyreményű honleányokat, ő, kinek magyar életről fogalma sincs! S valljon hogyan neveli?

Meglehetős német, rossz franczia, még rosszabb angol, néhány vallási és helyesírási lecke, a természetrajznak és világ történetnek főbb vonalai, ének, zene, táncz, rajz, mulatságból néha himző- vagy kötötű — —. Ezek képezik a magasabb, a miveltebb nőnevelést! — Hát a magyar nyelv? — fi donc — magyar nyelv és európai miveltség!

A kegyes anya, ha bokros foglalatosságai engedik, meg is látogatja gyermekét, s anyai intéseit többnyire azzal végzi: madame! a kis angyallal nem kell szigorún bánni. — A kis angyalka koronként viszonzozza a látogatást, csókot kap, sőt estenként anyai áldást is! Az anya eleget tett kötelességének (?)

Az idő gyors szárnyakon repül, évek folynak s vé-
lök lefoly a „Gouvernante“ mindenhatósága is — ; helyébe „Garde de Dame“ lép! — Ez megtestestült „Fée prudente,“ s ritka ügyességgel egyengeti a nevelésben ne tán hátramaradt göröngyöket — —.

Minél alább szállunk az életben, annál több marad el, az imént felsorolt nevelési czikkekből. Vagynak mostoha körülmények, hol a fontos nőnevelés kellékei mind, mind elmaradnak — a tánczot és zenét kivéve; e kettőnek jelenleg még a középosztálynál sem szabad hiányzani. A szülőknek volna mit hallani a világtól, és utókortól, ha a rózsaszín hegyü ujacskák nem tudnának legalább is néhány „Walzert“ eljátszani, s az újabb kor igényei szerint még néhány csárdást; az apró lábacskák is rossz neven vennék, ha az istenadta köznapi járason kívül mitsem tudnának.

De minek e parányiságok (?) miatt zajt ütni! hiszen a nők rendeltetése immár nem az mi hajdan volt, a szerepek megváltoztak: az anya szerepét havi fizetés mellett dajka vállalá magára, a házi gazdaságot, a kiadási lelkiismeretes (?) számadást, ügyes szakácsné viszi — — —.

Ime az újabb kor haladása, ki maga helyén áll, elmaradt a pályán, ki szerepet cserélt, az mivelte, s annál miveltebb, minél közelebb áll a „prima donnához.“!

Ha állításaimban kelleténél szigorúbb, vagy tán épen gyöngédtelen lettem volna; szolgáljanak mentségemül

a példás kivételek, mellyeknek minden igaz honfi és honleány szívből örvend!

A' mit magyarnak tudni, tenni kell:

Imádj istent, de embert ne soha,

Élj a hazáért, és ha halni kell,

Halj a hazáért, a becsületért!

(Vörösmarty. 5. 364.)

Német.

Németország tengereivel, folyóival, kies rónáival, vad rengetegeivel és hegyeivel, mellyek itt csaknem örök zöldben diszlenek, míg amott örök hóval fedvék, maga egy világot képez; de a természet e sokszerűsége mellett sem olly változó éghajlata, mint Magyarhonnak.

Egy nagy nemzet, és még is mennyi nemzet! Nincs a világon nép, melly vallásra, politicára, szokásaira, sőt nyelvére ¹⁾ nézve is olly sokféle alakban mutatkoznék, mint a német. A miveltség és haladás minden fokozatain keresztül, valamint mindenütt a világon találunk németet; ez az, mi e nemzet jellemzését szerfelett nehezíti.

Millyenek voltak a hajdani germánok, leginkább Tacitus és Caesar után tudjuk. A meleg égöv alatt elbarnult romai hadsereg, csodálta a kék szemű, vörhenyeges haju, erős, félmeztelen germánokat, ²⁾ kik izmos tagjaikat elejtett vadak bőreivel fedék, s óriási nagysá-

¹⁾ Az ugynevezett „hoch- és plattdeutsche, ober- és niedersächsische, alemannische, schvábische, baierische, fränkische, westphälische, holländische, niederrheinische, friesische Mundart,“ ugyanannyi egymástól sajtászerűleg eltérő dialectus.

²⁾ „Truces ac caerulei oculi, rutilae comae, magna corpora — —. In omni domo nudi ac sordidi, in hos artus, in haec corpora, quae miramur excrescunt.“ Tacitus de moribus Germanor.

gukat bölények szarvaival néha annyira eltorzíták, hogy a legbátrabb romai vitéz is meghökkent ez ember-szörnyek látásán.

Öltözeteikben még a nők sem igen voltak szigorúak, ámbar Caesar öszhangzólag Tacitussal, csaknem hihetlen szavakkal magasztalja a nőérényt, s az ifjak szüziés-tiszta életét. A többnejűség csak hatalmasoknál divatozott, ¹⁾ s az ifju annál nagyobb becsben állott, minél tovább maradt nőtlen; mert ez szerintök a test kifejlését, s az erők és izmok szilárdítását nagyon elősegíti. A huszadik év előtt nőszülni, szégyen volt. ²⁾

Fő foglalkozásuk a vadászat és fegyvergyakorlás volt, ³⁾ a katonai vitézség, mellynek bámulandó jeleit adák, első helyen ragyogott; paizsát a csatában elhagyani, legnagyobb bűnnek tartatott. ⁴⁾ Harcaikban hős elszántsággal még a nők is részt vettek. ⁵⁾ Valamint az angoloknál, ugy a germánoknál is henyélésnek és léhaságnak látszott izzadással megszerezni azt, mi vérrel volt nyerhető. ⁶⁾

¹⁾ „Partem vestitus superioris in manicas non extendunt, nudae brachia ac lacertos, sed et proxima pars pectoris patet, — singulis uxoribus contenti sunt, exceptis paucis. — Paucissima in tam numerosa gente adulteria.“ Tacitus.

²⁾ „Qui diutissime inpuberes permanserunt, maximam inter suos ferunt laudem, hoc ali staturam, ali vires, nervosque confirmari putant. Intra annum vero XX, feminae notitiam habuisse in turpissimis habetur rebus: cuius rei nulla est occultatio; quod et promiscue in fluminibus perluuntur, pellibus aut parvis renonum tegumentis utuntur, magna corporis parte nuda.“ J. Caesar: de bel. gall. L. VI. c. 21.

³⁾ „Vita omnis in venationibus atque in studiis rei militaris consistit.“ J. Caesar.

⁴⁾ „Scutum reliquisse, praecipuum flagitium.“ Tacitus.

⁵⁾ „Memoriae proditur, quasdam acies inclinatas iam et labentes a feminis restitutas.“ Tacitus.

⁶⁾ „Pigrum, quin imo et iners videtur sudore acquirere, quod possis sanguine parare.“ Tacitus.

A henye, munkátlan élet kedves volt a germánoknál; ha megszűntek harczi, medvebőrre heveredett (innét a Bernhäuter), s élvezé az eszem-izomélet gyönyöreit; földi mivelését, s egyéb házi dolgait nejjére, szolgálóra, vagy a tehetlen, betegeskedő öregekre bizván. ¹⁾

Az apai hatalom nagy volt, gyermekeik és szolgálók irányában korlátlan; birói tisztségre csak megöszült, tapasztalt férfiak választattak; innét a „Graf“ (ergraute Männer). Fejedelem csak az lehetett, ki első volt harcban; innét a „Heer-zog“ — „Fürst,“ ez utóbbi szó az angoloknál eredeti értelmében maiglan fenmaradt; „the First“ annyi mint első. Fejedelmeik iránt tisztelettel, engedelmességgel viseltettek, de fontosabb ügyeik felett a népgyűlés határozott.

Uralgó nedvalkata e nemzetnek, a méla-nyálkás. Általában lassuság, érett megfontolás, ész-mélység, s ha érdekeltetik, kitartó türelem és munkásság jellemzik a németet. Kedélye nem könnyű, de mély; szíve csak lassudan melegszik fel, de érzeményei annál tartósabbak; innét van, hogy inkább szenvedélyes, mint indulatos. Tacitusként a germánoknál mindig tovább tartott a szomor, mint a gyász.

Érzeményei s ezekből keletkező kívánatai a gyakorlati életben mérsékeltek; de annál kicsapongóbb, túlzóbb elméleteiben. A dolgok fölepét, a külszint nem elégli, neki való kell; és még is épen a német az, ki elméleti ábrándaiban közönségesen túlszárnyalja az éle-

¹⁾ „Quoties bella non inveniunt, non multum venatibus, plus per otium transigunt, dediti somno, ciboque. Fortissimus quisque ac bellicosissimus nihil agens, delegata domus et penatium et agrorum cura feminis, senibusque et infirmissimo cuique ex familia.“ Tacitus.

tet, s a legképtelenebb valótlanságokba hanyatlík. Kedély- és észmélység ábrándozóvá teszik e nemzetet.

A német engedelmes, rendtartó, békeszerető; a háborítlan csend, gondnélküli élet vágyainak fénypontja; innét indulnak ki és ide irányozvák törekvései; készebb öröklött szokásainak bilincsei közt nyögni, mint újítani. ¹⁾

Kant szerint a megalapított rendet türi a német, annélkül hogy okoskodnék felette, vagy magának más rendszert gondolna. ²⁾ Hogy e nemzet türelmes, hiszem; de kétlem ez állítás másik felét. Nincs nemzet, melly annyit gondolna, melly a világpolgárság eszméit elméleteiben olly magasra emelte volna, mint a német; — s tán épen ezért elérhetlenek az életben.

A német szereti honát, de hideg hazája iránt; szereti népét, de hideg nemzete iránt. Honnét e saajtszerű tünemény? melly első pillanatra ellenmondásnak, vagy tán épen szójátéknak látszik. Sokan magas, cosmopolitici miiveltségnek tulajdonítják; én a nagy nemzet eldaraboltságából következtetem és önzéséből. A német egyéni vagy családi boldogságát mindig szem előtt tartja, s törekvései fő czéljaul tüzi ki még akkor is, midön ihletettségében olly szépen, olly lelkesedéssel buzog az emberiség általános boldogítása mellett, miként bölcsei közönségesen tenni szoktak.

Nincs nép, melly hazáját olly könnyen odahagyná, s honát bár hol is a világon, olly hamar fellelné, mint a német. ³⁾

1) „Wie er (der Deutsche) seinem Hange zur Ordnung und Regel gemäss, sich eher despotisiren, als sich auf Neuerungen einlassen wird.“ Kant. Anthropologie. 329.

2) „Ohne weder über die schon eingeführte (Ordnung) zu vernünfteln, noch sich selbst eine auszudenken.“ Kant. u. o. 327.

3) „Er (der Deutsche) ist der Mann von allen Ländern und Climates.“ Kant. u. o. 327.

Ha vándorlásaiban honfitársakra akad, pedig hol nincsenek németek? — azonnal társasul velök; ¹⁾ kik elkülönözött, de engedelmes, szorgalmas kis népecskét képeznek, melly kevéssel beéri, a körülményekhez simul, feledi hamar a multat, könnyen beleokul a jelenbe, s türi békén azt, mit megváltoztatni nem lehet.

A németesítést, mint már említém, nem hordozza szívéen, nemzetiségére nem büszke, s tán minden európai nemzet között, nevét legkevesebb hordozza nyelven. — Valaki azzal vigasztalja magát, hogy történetek már intézkedések, mellyek a haza szeretetét felébresztendik az utókor szívében! ²⁾

Ki hinné hogy a komoly, szilárd jellemű, mint mondják, és elvszerinti németnél sokkal inkább hiányzik az önállás, mint némelly ingatagnak, jellemteleneknek hiresztelt népeknél, — pedig úgy van. „Mehr passive als active Kraft“ mondják maguk a németek; s tán innét van, hogy sokkal nagyobbak, merészebbek az elméleti világban, mint a gyakorlati életben. A német jobban szeret kormányoztatni, mint kormányozni, s minél többet vár másoktól, annál kevesebbet bizik önmagába, ez oka, hogy könnyű eszközül használni. ³⁾

Társalgásában hiányzik a francia könnyűség, élénkség és érdekesség; de annál gyakoribb az otthoniasság és fesztelen háziasság, melly lassúsága és néha néha kitörő darabossága mellett, végre is többet ér, mint a

¹⁾ Er hat keinen Nationalstolz, hängt, gleich als Cosmopolit (?) auch nicht an seiner Heimath.“ Kant. u. o. 329.

²⁾ „In der Gegenwart sind Vereinbarungen getroffen, welche in den künftigen Geschlechtern echte Vaterlandsliebe wecken werden.“ Berghaus. Völkerkunde. 1837. IV. 147.

³⁾ „Schon früh liess sich der Deutsche von Andern als Mittel gebrauchen.“ Carus. Psychologic. II. 147.

francia „savoŕ-vivre,“ melly szépen tesz mindenkinek, s tán épen azért senkinek.

A németet leginkább becsületessége, egyenessége, nyíltsága és szerény igénytelensége ajánlja; ¹⁾ mind olly tulajdonok mellyek ragyogásra nem igen alkalmasak! s tán innét van, hogy e nemzet, bár az emberi műveltség történetében az elsők közt ragyog, még sem gerjesztett soha annyi figyelmet, mint az angol vagy francia, legalább nem talált annyi utánczókra.

Árnyoldala a németnek az éh- és ihkór. Már a romaiak idejében készítenek maguknak a germánok sör nemű italt, mellynek becase nem a kellemes ízben, hanem részegítő hatásában állott. — A részegséget nem tarták szégyennek, Tacitusként könnyebb őket borral, mint fegyverrel legyőzni. ²⁾ Csaknem két ezer éve már ennek, s az ősapák bűnei még napjainkban is sűrűn jelentkeznek a hálás utókornál. ³⁾

A romai írók szerint a germánok kedvelék a hegye életet, háború, tivornyázás és sorsjáték foglalák el őket leginkább, s ez utóbbi olly szenvedélylyel üzetett, milliyent az egyébként higgadt, komoly germánál aligha keresnének. Ha mindenét elveszté, megfoghatlan könnyelműséggel személyes szabadságát is kockára tevé. És a németnek a játékkór még mindig gyengéje, a munkátlan és gondnélküli élet még mindig kedves.

¹⁾ E tulajdonokat már Tacitus magasztalva hozza fel a germanokról: „Gens non astuta nec callida, aperit secreta pectoris — detecta et nuda omnium mens.“

²⁾ „Diem noctemque continuare potando, nulli probrum. — Si indulseris ebrietati, suggerendo quantum concupiscunt; haud minus facile vino, quam armis vincuntur.“ Tacitus.

³⁾ „Sie liebten den Trunk, ein Laster, das sich bei unserer Nation von einem Zeitalter zum andern fortgepflanzt hat.“ Guthrie. Allg. Weltgeschichte. XXVIII. Band. 17. S.

Munkássága, szorgalma példás, míg szükség kénytetí, vagy szenvedélyei ösztönzik, a jólét mindkettőt csökkenteni szokta: azért áldottabb vidékeken könnyen elomhul. A német leginkább helyen van tulajdon hazájában, hol a mérsékelt éghajlat elfásulástól és elpuhulástól egyiránt megóvja, hol a természet nem mostoha ugyan, de inkább az élet szükségéinek fedezésére, mint kellemeinek előidőzésére szorítkozik, s így lakóit munkára, szorgalomra készíti.

A német vállalkozó, merész kereskedő, s hogy nem ragyog a kereskedő népek közt első helyen, hazája helyzetének, de leginkább eldaraboltságának, sok fővárosainak kell tulajdonítani.

Ritka hidegvérűsége, kitartó elszántsága és bátorsága mennyit ér a csatatéren, a világ sokszor tapasztalá; mindazonáltal még sem akarnék a híres Müller János állítása mellett harczolni, ki ihletettségében így ír nemzetéről: „Furchtbar durch Krieger, welche selten ihres Gleichen gehabt, und niemals übertroffen worden.“ — Hol van a nemzet, melly vitézségének valaha bámulandó jeleit ne adta volna? s ki az, ki a nemzetek legvitézbikét csalhatlanul ki tudná mutatni?

Annál kevesebbé hiszem, mit utóbb mond: „Für wen, und für welche Sache sie die Waffen führen; wem sie folgen, darauf beruht alles Gleichgewicht in der Politik, die Freiheit von Europa, das Wohl des menschlichen Geschlechtes.“ Illy lelkesedéssel csak az szólhat, kinek lángoló képzelete az eldarabolt nagy német nemzetet egygyé olvasztja.

Jellemére nézve a német úgy látszik az angol és franczia közt áll. A franczia könnyelműségtől és fölepességtől, mélysége; az angol önzéstől és elbizottságtól, szerény engedékenysége különbözteti meg. Az angol

komor, a német komoly; az angol hidegsége, örömtelenségnek és elégedetlenségnek; a németé, érett megfontolásnak és elégülésnek színét viseli.

Egyébiránt a németnek tudományossága, könnyen tudkórrá (Pedanterie) fajul; önállás nélküli engedékenysége, szolgasággá; hidegsége, részvétlenséggé; egyenessége, darabossággá; takarékosága, fősვნყsséggé.

Képelete nehézkes, hideg; de ha felmelegszik, nem könnyen hűl meg, annál kevesebbé engedi magát ábrándos röpteiben, a hideg való korlátai közé szorítani. Értelme, esze lassu; de mély. Általában szellemi tehetségei közt túlnyomó, uralgó az ész; innét van hogy a német, bár a szépművészetben sem maradt el, még is jobb bölcsész, mint művész.

Ritka türelemmel és kitartással fürkészi a szemlélődő német a természet és élet titkait, s mindenütt bámulandó eredményekre jött már. Bizton állíthatni: az alapos miveltség, nevelés és szigorúbb tudományok mezején, elsők közt áll.

Eredetisége ellen már annyiszor felzúdult a világ, különösen az angolok és francziák, hogy szinte a németek sem merik magukat eredetieknek hinni; ¹⁾ pedig sok jeles felfedezéseket tettek már, sok szépet kitaláltak, ²⁾ mivel utóbb épen az angolok és francziák ütének legnagyobb zajt.

Mit a könnyű franczia kitalál, azt tökéletesíti a német; s ha nem volna is a gyakorlati életben olly eredeti mint az angol, annál eredetibb elméleteiben. Mi-

¹⁾ „Seine unvortheilhafte Seite ist sein Hang zum Nachahmen und die geringe Meinung von sich, original sein zu können.“ Kant. Anthropol. 329.

²⁾ Felfedezni = detegere, kitalálni = invenire, felfedezte Columbus a már létező, de ismeretlen Amerikát; kitalálta Fulton a gőzhajót, melly előtte sehol sem létezett.

veltsége későbbkori ugyan, mint az angol vagy francia nemzeté; de azért nem maradt el a pályán. Vagynak ágai az ismereteknek, millyenek általában a szigorúbb philosophiai tudományok, hol első helyen állnak. A festészetben művészei vetélkednek az olaszokkal; a réz- és aczélmetszésben, az angolokkal; a zenében, s ujjabb időkben a szobrászatban is tűntek fel közöttök lángeszű férfiak, kik remekeikben élni fognak. A németek legeredetibb philosophusok, s legjobb színészek.¹⁾

Mindenütt hol rendszeres miveltség van, a tudományokat többnyire német, a gyakorlati életet angol, a politicát és társalgási köröket francia szellem lengi által; e három nemzet az ujjabbkori miveltségben úgy ragyog, mint hajdan a phaenicziek és aegyptomiak, s utóbb a görögök és romaiak. Az angol, az élethez; a német, észhez; a francia, szívhez szól. Az angol, müipari és kereskedelmi-, a német, szellemi-, a francia, political forradalmat idézett elé. — És az olta szakadatlanul hullámzik az emberiség, mintha nagyszerű átalakulás küszöbén állna!

A magasabb osztály kiváltságai, ha valahol, Német-honban szűkre szabvák; de azért ne higgye senki, hogy az elkülönözö korlátok végkép eltűntek, fenmaradtak ezek itt is, valamint mindenütt, mennyire csak lehetö volt. A mód- és rendszerkört (System- und Methoden-sucht) a tudományokból által vitték az életbe, Kant szerint lajtorját állítván fel, mellynek minden fokain elkülönözött tekintélyek állnak; hol a czímeres ur, és a

¹⁾ A németek azt tartják magukról, hogy a tudományoknak „nagy kereskedői:“ Robertson. Kant: Anthropol. 329. Carus: Psychol. II. 146. — Annyi bizonyos, hogy az alapos tudósok száma nagyobb itt, mint bárhol a világon, mit főleg az udvarok, és tudományos intézetek sokaságának kell tulajdonítani.

czímnélküli semmi közt még mindig nagy a különbség, hol végre azt sem kell feledni, hogy a legalantabb fokon állónak neve előtt is legalább ama kedves kis „von“-nak kell ragyogni. A németek Börneként két-félék, olyanok kik már „Hofrathok“ és olyanok, kik akarnak lenni „Hofrathok“ — Kant pedig azt mondja: „In Erfindung der Titel (vom Edlen und Hochedlen, Wohl- und Hochwohl- auch Hochgeborne) unerschöpflich, und so aus blosser Pedanterey knechtisch.“¹⁾

A középosztály szorgalmával jólétet, miveltségével tekintélyt, tudományával tiszteletet vívott ki magának; közülök sokan, az első kormányférfiutól kezdve, az utolsó kézmivesig, mindenütt becsülettel, néha europai hirrel állnak. A mesterségeket, szépművészetet és tudományokat Némethonban feltünőleg a középosztály képviseli. Azonban, a pénzaristocratia Angliát kivéve, sehhol sem tűnik fel olly határozott alakban, sehhol sem uralg annyira, mint itt.

A földmivelő vallásos, ábrándozásra és vakbuzgóságra hajlandó; ujításoknak nem embere; de rendes, takarékos, gazdálkodó. Ha mire vergődik, szegényebb sorsosi ellenében tekintélyt ügyeszik magának szerezni, s pórias büszkesége, melly a félszeg miveltségnek természetes eredménye, hamar durvasággá, sőt embertelenséggé fajul; mi feltalálható ugyan mindenütt, de tán sehhol olly nagy mértékben, mint itt. Lakában tisztaság, rend uralg, és sokkal több kényelem mutatkozik, mint más nemzeteknél.

A német pórnak különösen a schveiczi és tyrolinak életében van valami regényes és idylli, mit jobbadán a természet regényességének, szépségének kell tulajdo-

¹⁾ Anthropologie. 330.

nítani, melly eleve varázserővel hat az idegen szívére, de csak hamar felmerülnek itt is az élet terhei, a nép szenvedélyei, különösen a játék- és ihkór, melly feltűnőleg sajátja a németnek, s a tüzes képzelet meghül a való jegén, a regényes népelet érdektelen mindennapi-ságig sülyed itt is, mint mindenütt a világon.

Némethonban a nők nem bírnak olly nagy befolyással a nyilvános életre, mint egyebütt, de annál elhatározóbb szavok, családi köreikben. Ritka német, ur a háznál; többnyire a szelíd, nyájas külsejű nőnek, (mi különösen sajátja a német hölgynek) kezében van a kormánygyeplő. Társalgásuk szabadabb mint Angolhonban, s többnyire csendesebb, háziasszonyok, mint leányok. Legfényesebb erényeik a háziasság, hűség és anyai kötelességek teljesítése, miről már Tacitus dicséré a germán nőket.¹⁾ A német csak hasonranguak közt érzi magát jól, feltűnik ez mindenütt az életben; de leginkább házassági kötésekben, hol többnyire a helyzetbeli és gazdagsági egyenlőség határoz.

Olasz.

Olaszhon félkörképű magas hegylánczolatától, s két tengertől körülvéve, szelíd éggel, termékenységgel, s a természet minden szépségeivel megáldva, csaknem háromezer éven keresztül színhelye volt a világ legfontosabb eseményeinek.

A hajdani nagyságot nem csak omladványok, maga a nép is hirdeti, melly az elpusztult hatalmas nemzetek

¹⁾ „Sua quemque mater uberibus alit, nec ancillis ac nutricibus delegantur.“ 443.

romjaiból keletkezett, melly minden nagynak és szépnek magvait szívében hordozza, de eldaraboltságában ő is csak rom.

Szép városait, márvány palotáit, gunyhóit sok helyt romokból építi az olasz, s azon falak közt most inség tanyáz, vagy gazdagok kéjelegnek, hol hajdan, tán világhírű kormányférfiak, vagy nemzeteket tapodó hadvezérek laktanak. Az élet és enyészet, a pazar fényezés és nyomor, sehoh sem áll olly közel egymáshoz, mint itt; és ez ellenmondást feltaláljuk e nemzetnek jellemében is. Az eredeti lángész mellett, nyomorú kontár üt zajt; a fényes külsejű urat, egy csapat „lazzaroni“ üzi; az elhírült romai classicus arcziel és elrongyolt öltöny, nemes lelkesedés és szánandó aljasság, erény és bűn, nem ritkán ugyanazon egyénben, meglepő ellentétben tűnik fel.

Az olasz, közép termetű, szabályszerű, erős testalkatu, némellyek szerint a világ legegészségesebb népei egyike.¹⁾ Tüzes fekete szeméből élet és lelkesedés sugárzik, magas homlokán méltóság ül, általában arczkifejezése nemes, sokat ígérő. Éjszaki felduzzadt, gömbölyű, rövid homloku, s bágyadt szemű, mitsem jelentő arczokat ritkán találni itt. A szegény napszámosnak vagy teherhordónak néha olly nemes arczvonalai vannak, hogy az idegen akaratlanul is felsohajt: mi lehetett volna kedvezőbb körülmények közt ez emberből!²⁾

Kedélye az olasznak sajátságos, s igen sokszor cserben hagyja hideg lélektani okoskodásainkat. Élénk, és

1) „Der Körper eines Italiener ist einer der gesunden und stärksten des ganzen Erdbodens.“ Jagemann. Briefe über Italien. I. 164.

2) Winkelmann szerint ha a művésznak classicus főre, hősré vagy Junóra van szüksége, Olaszthonban a legalsóbb néposztálynál is feltalálja azt.

még is mély, érzeményei könnyen fellobbannak, és még is tartósak. Ingerült hevében azt hinnők könnyelmű, indulatos, pedig ő inkább szenvedélyes; de vérenek, kedélyének gyúlékonysága pillanatra sem hagyja el, innét van, hogy még szenvedélyeit is féktelen tüzzel, mondhatni szilaj indulatossággal üzi.

Lelkesedett mindig, mit lármás, szapora beszéde is tanusít; élénk részt vesz mindenben, még a köznép is elragadó tüzzel szónokól. Heves kitörései után, mi igen természetes, testben, lélekben néha végképeni kimerültségig, sőt ájulásig ellankad.

A milly kész szolgálatra, oly bér- és haszonleső, a legparányibb szívességért zaklatni fog annélkül, hogy az adományt valaha eléglené. Árnyoldali közt áll a háttartalan pénzszomj: a genuai csekély bérért több évre eladja magát; a sorsjáték, bank és váltók — — olasz találmányok; a szerencsejáték sehol sem divatozik annyira, sehol sem üzetik oly vad szenvedélylyel mint itt.

Sokan a koldusok roppant seregéből az olasznak bőkezűségét következtetik, nem hiszem, irgalmas ő, de nem adakozó; a koldus ritkán folyamodik itt a fényes urnak nagylelkűségéhez, hanem elég ügyesen vallási szempontból indul ki, s irgalmasságát veszi igénybe.

Az édes mitsemtevés, az ismeretes „dolce far niente“ jelszava csaknem minden osztálynak; a világon sehol sincs annyi lézengő naplopó mint Olaszthonban, kik mindenre szívesen ajánlkoznak, csak munkára nem. Ujabb időkben az illető kormányok rendszabályainak lehet köszönni, hogy a műipar és gazdálkodás sok helyt felvirágzik, hogy a munkátlan, más kegyéből élő néperek száma mindinkább gyérül.

Hetvenkedő az olasz s büszke, különösen multjára és művészetére; mindent hamarabb megbocsát, csak

hajdani nagyságát és művészi elsőségét kétségbe ne vond. Sértést, legyen képzelt vagy való, sohasem feled, pedig ingerlékenysége könnyen talál sértést, s elolthatlan boszúja szintolly könnyen ad tört kezébe, melly ellenét évek után is megtalálja. Hévvvel szeret, boszúval gyűlöl, s szeretete és boszúja tárgyára néha örjongségig féltékeny. Az olasz nem szeszélyből szeret, mint a francia; nem időtöltésből, mint a német; neki kell szeretni, s ha szeret, állhatatosabb mint sokan hiszik.

Szokásaiban még mindig eltér mivelt szomszédaitól, az illedék és társalgás szabályairól saját szerű nézetei vagynak, s ha ehez még hozzá gondoljuk a tüzes vért, meleg éghajlatot, s a bujaszép természetet, sokat menthetőnek találándunk, mit némellyek nagyon is szigorún felelőnek e nemzetnek bűnrovására.

A zajos, nyilvános multságokat egy európai nemzet, még a francziák sem kedvelik annyira, mint az olaszok; hol minden törekvéseik oda irányozvák, hogy fényezés, vagy feltünő viselet által közfigyelmet gerjeszzenek. Sok helyt e zajgó, néha aljas népünnepélyekben magas rangúak is vesznek részt, de többnyire álarczosan jelennek meg; a gazdag álarczot köt itt, hogy szegénynek tartsák, s a szegény, hogy urnak nézék, abban azonban megegyeznek, hogy álarcaikat sokszor titkos terveik kivitelére használják.

Az olasz éles itéletű, elmés, mélyen ható, de nem kitarató; értelme, esze felett mindig lángoló képzelet, mindig érzelő, hullámzó kedély uralg. Nem nagy bölcsész, de annál nagyobb művész. A költészet, zene, szobrászat és festészet sehol sem ragyog annyi s olly utánozhatlan remekekben, mint Olaszthonban.

Érző létszereinek kifejllettsége, lángoló képzelete, érzelmi bensősége, a hajdankori nagyságnak emléke,

maga a szép természet művésznék teremté az olaszt. Lelkesedett minden iránt mi szép és fenséges, s művészi ihletettségében a tiszta emberiség és igaz honfűség szent tüze fel-fellobban; csak az kár, hogy határtalan élvvágya, hogy szenvedélyei lebilincselve tartják.

Művészeit, költőit, eredeti lángész, fellengő képzelet, sokszor érzékfeletti világba ragadja; de nem a higadt philosophiai eszmék, hanem a szép művészet regényes honába. Innét van, hogy a philosophiát, sőt magát a tragoediát vagy komolyabb drámát sem igen pártolják, míg a daljátékok és balettek, hol a külfény érzékiségre, a zene, ének, képzeletre és kedélyre hat, szenvedélylyel kerestetnek.

A magas osztály büszkeségében és kérkedő hetvenkedésében, a spanyol után első helyen áll, szeret uralgani és bámultatni, azért fényűző; arany, ezüst edényekben, ¹⁾ vendégli meg barátait, néha annyi a szolga, hány a vendég, s ha az életben fellép, a czifra szolgálóknak egész seregével kísérteti magát. A hatalmas köztársaságok letűntével sok megváltozott ugyan, de a büszkeség, nagyravágás, fényűzési hajlam megmaradt még azoknál is, kik néven és címeren kívül mit sem öröklének őseiktől. A nagyok családi és nyilvános életében tünnek ugyan fel ellenmondások mindenütt, de annyira tán sehol, mint Olaszthonban.

Van itt, ki őseitől nyert arany, ezüst edényeket bir, és nincs mit ennie, ki Rousseauként: „fényes csarnokokban társalog, s patkány fészekben alszik;“ aranyozott párkányzatu ablakból bámulja az alatt hullámzó

1) Volt idő, midőn magában Genuában kilencz családot leheté számlálni, hol bizonyos ünnepélyek alkalmakor, kizárólag arany edények használtattak. Jagemann. Fragmente. I. 145.

néptömeget, s bár mint szeretne is, még sem mer ki-
lépni palotájából, mert nincs feltűnő gazdag öltönye;
visszavonul, elcsendesedik, hogy koronként annál na-
gyobb zajt üthessen; nélkülöz, hogy élvezhessen; nyo-
morog, hogy néhány pillanatig urat játszhassék, s ekkor
a legnépesebb közhelyeken meteoroként tűnik fel és tű-
nik el, — hogy pazarlását lekoplalhassa!

Némethonban a tudományokat, Olaszthonban a szép
művészetet képviseli a középosztály; azon különbséggel,
hogy míg ott egy része tudománynyal foglalkozik, a má-
sik kezei közt műipar virágzik, miben az olaszok mivel
szomszédaiknál hátrább állnak.

Mindenütt munkásabb e középosztály, és még is
sehol sem vágyik ki köréből annyira, mint itt. A min-
dennapiság nyomasztólag hat a legmindennapibb olaszra
is, neki rendkívüli kell, ha házi boldogságát koczkáz-
tatná is általa; különös nép, mintha itt mindenkinek nagy-
nak, feltűnőnek kellene lenni.

A földmivelők nagyobb része nem áll a jólét azon
fokán, melyre Olaszthonban munka és szorgalom által
olly könnyű volna eljutni. Vallásos, de itt is elégti a
színt, s minél nagyobb gondja van a külszertartásokra,
annál kevesebbet aggódik a vallás lelkével. Dicséretére
legyen mondva e néposztálynak, hogy tüzes, ingerlékeny
vére, s a természet minden áldásai mellett is józanabb,
mérsékeltebb élveiben, mint némelly higgadtabb vérű
nemzetek.

A legalsóbb néposztályban világhírűek a „lazzaron-
nik, gondolierek és brávók.“ A lazzaroni kóbor, koldus
csoport, szemtelenségéről; a gondoliere énekéről, el-
ménczségéről, szövevényes kalandokbani használhatósá-
gáról ismeretes. A brávó órgyilkos, ki csekély bérért,
annélkül hogy tettei okát vagy célját fürkészné, gyil-

kolásra mindig kész. Sajátszerű népsöpredék, mely éghez emeli kezeit akkor, midőn vértől párolognak, s becsületesnek hiszi magát, midőn gyilkol. Urának híve mig zsoldjában van, holnap máshoz szegődik, s előbbi urát legyilkolja. Gyalázatos mesterségében legfeltünőbb az, hogy a vérbért elégli, s a legyilkoltnak pénzét, drágaságait érintlen hagyja; mert ez vétek, becsústen tett lenne!

A gondolierek regényes kora ugy látszik lefolyott már, éltök örömtelenebb, keresetök szegényebb, mint egykoron volt. A brávók aranykora is eltűnt, véért vérrel fizetnek most, nem arannyal, s az olta mindinkább fogynak. Csak a lazzaronik rongyhada tartá fen magát, mert Olaszthonban még mindig lehet alamizsnára számítani, s mivel alamizsnából könnyebb élni, mint munkából, az elsőt választják; rimánkodnak kétségbeesetten uton utfélen, s elég ügyesen zsarolják még szegénytől is élelmöket.

A nőben magasztaltatik a nemes romai arczél, kedély-mélység, érzelmi bensőség, és mindent áldozó, fedő szeretet, mellynek tüzén ama elhirült olasz-féltékenység izzik, néha a gyűlölség és boszúállás minden szörnyeivel. A szövevényes szerelmi kalandok napi renden, a kaczérság és hódítás mestersége fény-fokán áll itt; az olasz nő e részben megszegyeníti a legügyesb franczianőt, ezeknél szeretni játék, amazoknál szükség.

A franczianőnél könnyen fellobban az indulat, könnyen ellebben; Olaszthonban is könnyen felhevül a vér, az indulat szilaj itt is, de az indulat a szü mélyébe száll, mint szenvedély áll elé, s a szenvedély összeforr az étellel. De azért ne higgye senki, hogy könnyelmű nők itt nincsenek, valamint azt sem, hogy fedhetlen, boldog házasságokat, miként némellyek akarnák, itt épen nem

találni. Az újabbkori műveltségnek dicséretére legyen mondva, hogy a híres nőkegyenczek, a „cavaliére servente“ a „cicisbéok“ kora is lefolyott, bár itt ott még mindig jelentkeznek. 1)

Orosz.

A roppant kiterjedésű Oroszbirodalomnak valamint népei külsejökre, jellemökre és műveltségökre nézve nagyon eltérnek egymástól, úgy éghajlata is különféle; de népeinél túlnyomó a sajátyszerű szláv jellem, s éghajlatát általán véve hidegnek, az állati életre jótékony hatásának mondhatni. Schol sincs annyi hosszú életű ember mint itt. 2)

Az orosz, ritka kivétellel, magas termetű, erős, munkabíró testalkatu; érző létszerei közt legkifejlettebb a látás és hallás; azonban vagynak tartományok, hol szerfeletti hideg miatt, érzékeik korán elfásulnak, vagy végkép elhalnak. Homloka rövid, szemei aprók, orra pisze, ajkai, szája keskeny; arcvonalaiban a szelid engedékenységnak és dacznak, az őszinte nyíltságnak és sunnyogó fondorlatnak különös vegyítékét látni nem épen ritka tünemény.

Taghordása és járása mindig jellemző, az urnak egyenes tartásából, bátor, feszes lépteiből, s a szolgának

1) Az olasz féltékenységgel sajátyszerű ellentétben tűnik fel a „Cicisbéok“ kétes szerepe. A Cicisbéo árnyként kíséri a házas nőt, vágyait szemeiből kiolyassa, s kívánatait lovagias udvariassággal teljesíti; kivel hon társalogni, a nyilvános életben fellépni divat, sőt szükség, s kit nejétől féltékenységből elűzni, nevetséges kislelkűség, szégyen volt.

2) Az egész Oroszbirodalomban, Kaukáziát kivéve, 1838 a megholtak közül 1118 élte túl a századik évet; ezek közül 130, 120 évig; 3, 155 évig; 1, 160, s egy másik 165 évig élt.

görbédtt állásából, sunnyogó félénk kullogásából seholl sem olvashatni az uralgó szenvedélyt, a szü ügyesen leplezett titkait olly világosan mint itt.

Félelemből mindent tür, jó remény fejében mindent nélkülöz. Alázatossága, melly az alantabb sorsu orosz-
nak csalhatlan ismérve, hamar hunnyászkodássá; enge-
delmessége, könnyen szolgasággá fajul. Nyugalma, melly
az eléguítség, söt közönyösség bélyegét viseli, a leg-
nyomasztóbb helyzetben sem hagyja el.

Bátor, élszánt, vakmérö katoná, az időnek minden
viszontagságait, az életnek minden terheit eltüri; elle-
neivel s a természettel egyiránt bátran szembe száll;
de szenvedéseiben, nélkülözéseiben sokkal kitaratóbb,
mint munkában. Az orosz többet tud türni, mint tenni.

Kedélye mély, érzeményei, s így, következetesen
indulatai sem lobbannak könnyen fel, kivéve hirtelen
haragát, mellynek ritkán szokott ura lenni; de annál
szenvedélyesebb. Túlnyomó szenvedélyei közt áll a fös-
vényesség, uralgás- és hódításkör; e két utóbbi keletke-
zésétől napjainkig jellemzé e nemzetet. A nagyok nagy-
ban, az alárendeltek kicsinyben játszá az urat, s mig a
hatalmasok hódítanak, foglalgatnak, addig a szegényebb
sorsú csak amugy könnyedén szerzi meg azt, mit eset-
legesen megkivánt. ¹⁾

Minden nemzet kisebb nagyobb mértékben önzö.
Az olasz a multban, a magyar a jövőben; a francia
mindenütt látja ragyogni magát; az angol, kedves „éné-
zsebében, a német gyomrában, a spanyol nyelvén, az
orosz szívében, mélyen szívében hordozza, terveit gon-

1) „Der gemeine Mann ist im höchsten Grade habachtig, geldgierig
— und macht sich nicht viel aus kleinen Diebstählen.“ Berghaus. Län-
der- und Völkerrunde. V. 519.

dosan leplezgeti, simul a körülményekhez, tür, nélkülöz
mindent, csakhogy czélt érhessen; 1) és ha czélját el-
érte, a milly ügyes, használható eszköz volt a porban,
olly hajthajtlan, hatalmaskodó ur a polczon. Ha ki azt
mondaná: példás kivételek vagynak, nem ellenkezem.

Vallásához, nemzetiségéhez a legtúlzóbb vakbuzgó-
sággal ragaszkodik. Jaj annak, ha mindjárt imádott ura
lenne is, ki e kettőt szentségtelen kezekkel érinteni me-
részli; de miként a vakbuzgók ábrándozó hiedelmökben
általában tenni szoktak, úgy az orosz is, különösen a
köznap, külszint hajhasz, beéri a fénynyel, elégli a czifra
nyomort.

Vallását szertartásokban, nemzetiségét fény és ha-
talom hirdetőben gondolja rejleni; ha magasztalt nem-
zeti élete, ha nagysága nem lenne is egyéb hiu ragyog-
ványnál, melly minél fényesebb, annál égetőbb, minél
nagyobb, annál nyomasztóbb.

Azonban valljuk meg, aligha találандunk népet,
melly nemzetiségeért annyit tudna áldozni mint az orosz;
a pór felgyújtja, ha szükséges, nyomorú viskóját, a kéz-
mives szerzeményeit, a kereskedő kincseit szórja lán-
gokba, az ur ragyogó csarnokait dulja fel, — pusztul
itt minden, csak a nemzetiség álljon! Ki nagy áldozatra
kész, az vagy nagyon szeret, vagy nagyravágyó.

Az „aranyvárnak“ Moszkovának el kelle pusztulni,
s az éjszaki óriás mentve lön; a fényes palotáknak ösz-
sze kellett omlani, hogy romjaikkal a nyugati óriást el-
temessék.

Képzetele élénk, legujabb időkben költői szép tehet-
ségének fényes tanujeleit adá; értelme könnyü felfo-

1) Kant szerint: „Polen das Prahlerland, und Russland, das Land
der Tücke.“ — — Menschenkunde. 357.

gásu, ítélete éles, óvatos; de esze nem mély. Az orosz századokig harczolt Európa mivelt nemzetei ellen, s daczolt az európai miveltséggel; de elvégre kitombolta vadságát, s a miveltség és haladás szeretete fellobbant szívében, ámbár mindkettőről sajtászerű nézetei vagynak.

A tudományokat jobbadán külföldiek kezelik, kik a kormánytól s a nemzet tehetősbeitől pazar bőkezűséggel pártoltatnak. Azonban tulajdon fiai közt is tünnek fel jeles férfiak, kik a külföld tudásaival bátran megmérkőzhetnek; a miveltség mindig általánosabb lesz, a szigorúbb tudományok felvirágzanak, csak a philosophia nem. Oroszhon — és philosophia!

Mi a néposztályi különbséget illeti, Oroszhonban csak ur és szolga van; az parancsol, ez engedelmeskedik. Az urnak hatalmát, alattvalói száma szerint mérik itt, mi ugy hiszem eléggé meghatározza az ur és alattvalóközi viszonyokat.

A rangkülönbségi fokozatok és külön néposztályok tiszteletteljes távolban állnak egymástól; a divatozó kül tisztelgést sehol sem tartják meg olly lelkiismeretesen mint itt. A köznép urának kezét, mellét, ruha szegélyét vagy lábát csókolja meg. Ha miért rimánkodik, nyelvéen szünetlen a könyörületet, irgalmat hordozza, s a vett jótétért legmélyebb szolgálatát ajánlja.

A köznép szorgalmatos, takarékos, házánál rendre és tisztaságra ügyel; fürdőre van gondja a legszegényebb pórnak is, ennek olly kevéssé szabad hiányzani lakában, mint nyug- vagy tüzhelyének. Idegenek iránt szíves, de szavára, ígéretére nem igen lehet számot tartani. Árnyoldalai közt áll az alattomoság, hazudás és ihkór: „Er lügt und trinkt gern.“¹⁾

¹⁾ Berghaus. Länder- und Völkerkunde. V. 519.

becsület
 Kedveli a zajos multságokat, nemzeti zenéjében feltűnő az egyhangúság, a változatosság hiánya; de annál elevenebb táncza, kézzel lábbal tombol, s heve keresztül viszi a különben higgadt kedélyű orosz, fellobbant érzelme minden fokozatain.

szociális
gacnel
reboab
 Az orosz nőben dicsértetik a háziasság, szemérem és hűség. Ritka nő elégti itt a természetet, többnyire mesterséges utakon iparkodnak kecséiket kiemelni; a legnyomorúbb sorsú porleánytól kezdve, a bársony öltönyű magas rangu urhölgyig, mindenütt kell lenni pirosítónak és fejerítőnek — —; e nélkül szerencsétlen az orosz nő. Az alsó néposztálynál szomorú a nők sorsa, férjeik vad kegyetlenséggel uralganak felettök, s a legnehezebb munkára kényszerítik őket, mi csalhatlan ismérve e néposztály miveletlenségének.

Spanyol.

Spanyolhont már hajdan, nem csak spanyolok, hanem idegenek is, földi paradicsomnak nevezék. Éghajlata nem annyira változó, mint különféle: midőn Galiciában dideregnek, akkor Andaluziában és Granadában africai hősséggel küzdenek. Éjszaki tartományaiban a pálmafa nem tenyészik, s Murcziában, Valencziában a természet ifju zöldben diszlik mindig, örök tavasz van.

De a különbség e mellett sem olly nagy, vagy rendkívüli, mint Európa más tartományaiban; a jég és hó ritka tünemény, ¹⁾ az éghajlat általában mérsékelt meleg, s a növényi és állati életre egyiránt kedvező befolyásu. Az időjárás állandósága, a hegyek és völ-

¹⁾ 1756 Sevillában hó kezdett szállongani, s a szerzetesek ijedtökben félreverék harangaikat. N. Länder- und Völkerkunde. I. 207.

gyek mindenütt feltalálható változatossága, a hűsítő patakok és források sokasága, s a természet általános szépsége és termékenysége miatt, az éghajlat elhatározó s kevés kivétellel mindenütt ugyanazon befolyással bír itt az emberi természetre; innét van, hogy a spanyoljellem fővonásai mindenütt fellelhetők. Pedig aligha van Európában nemzet, melly az ős ibereken kezdve, a legújabb bevándorlásokig annyi s olly különféle népekből olvadt volna egygyé, mint a spanyol nemzet.

A spanyol közép, szikár termetű, s hasonmértékes, karcsu, erős testalkatu; alacson, lapos homlokával hosszukás hegyes orra csaknem egyenes vonalban nyulik le a beesett halvány, vagy napbarnította arczon. A pilsze orr, mór eredetre mutat, s nem nagy becsben áll. Mélyen fekvő apró szemeiből tűz, élet sugárzik, pillantása setét, néha vad, többnyire barátságatlan, visszataszító; ¹⁾ a szelid, nyájas, igéző arcz, kivált férfiaknál ritka. Duzzadt ajkai élvágyra, ép fogai tartós egészségre, élénk taghordása heves természetre mutat; általában külsején büszkeség, dacz, és ingatlan bátorság tűnik fel.

Uralgó nedvarkata az epés. Csipős, barna vére szünetnélküli forrongásban van, ez oka heves ingerültségének; kedélye nem könnyű, de mély, ez oka féketlen szenvedélyességének. Általában ünnepélyes méltóság, bátorság, honszeretet, tulzó nemzeti büszkeség, elbizott-

¹⁾ „Als ich den ersten Tritt auf spanischen Boden that, und diesen Blick der Spanier, mit der schwarzbraunen widrigen Gesichtsfarbe — bemerkte, und überdiess noch das auffahrende, hitzige Wesen und feindselige Betragen gegen Fremde erfuhr, da glaubte ich in ein Land von Räubern und Mördern, oder feindseligen Wilden gekommen zu sein.“ Spanien, wie es gegenwärtig ist. I. 230. Meglehet kelletténél több mondatik itt; de több utazó tett már hasonló észrevételeket.

ság, gög, lassuság, hideg kimért feszesség és dagály jellemzi, melly beszédében, irodalmában, mindenütt feltünő, s még vigalmaiban sem hagyja el.

A lelkesedett honfiuságot, és szeretetét mindenek, mi nagy és rendkívüli úgy látszik a romaiaktól öröklék, a komolyságot és kitartó bátorságot a góthoktól; a keleti fényüzést, kéjelgés és henyélés hajlamát a mórok-tól. És ezt mind maga az éghajlat és természet is elősegíti.

Idegen, szíves, megelőző fogadtatásra itt számot ne tartson, kit nem ismer, abban nem bizik a spanyol; titkait mással nem közli, vendégének elébe soha nem megy, az udvariasság és idvezlés sima, mitsem jelentő szavait nem ismeri. ¹⁾ Ritkán barátkozik, még ritkábban ajánlja szolgálatát; de szavának embere, s mindig inkább cselekszik, mint ígér. Szeretete hü, forró; féltékenységére örvengő; gyűlölsége, boszúja vad kegyetlen.

Büszkesége sajátzerű ellenmondásai miatt, egyetlen a maga nemében; hetvenkedése sokszor kába, észelleni, és mégis a meggyőződés színét viseli; nevetséges, és még is komoly. Méltósága, határozott hangulata, legképtelenebb túlságaiban sem hagyja el soha a spanyolt.

Nemzetét elsőnek tartja, mit meglehet még neki bocsátani, hiszen ezt mások is teszik; de minden esetre kába elbizottság honát a világon legszebbnek hinni, vagy azt mondani: „hol Madrid mutatkozik, ott a világ elnémul“ — s „a spanyolnak csak nevére is reszketnek a föld minden népei“ — —. Pedig effélék a népnyelvén, sőt magasabb körökben is kivált hajdan, sűrűn

¹⁾ Népesebb városait kivéve, vendéglőre se igen tartson számot az utas, s akkor is többnyire puszta tetővel kell beérnie.

forogtak. Ujabb időkben a sors csapásai, úgy látszik kissé lehangolák e nemzetnek büszkeségét.

Becsületessége közmondás. Ki egyszer jó hírét, nevét könnyelműleg eljásza, azt soha többé, legalább mocsoktalan fényben vissza nem nyeri. Becsületessége sokszor büszkeségének eredménye, s mint ilyen, nem valódi lelki tisztaságra, hanem inkább külsőségekre szorítkozik; azért párviadalt itt is küzdenek, gyakran mint a francziáknál, vérengzön, mint az angoloknál. Azon különbséggel, hogy az angolnak és francziának becsületé, ha kissé felkarczoltatja homlokát, elébbi fényében ragyog; a spanyolnak becsületéről vér sem moshatja le a szennyet. Másutt divatból, Spanyolhonban elolthatlan boszúból küzdenek, egyebütt a vívók kibékülnek, megbarátkoznak, Spanyolhonban nem.

Sértést a spanyol sohasem feled, megszegyenítést boszúlatlanul, a legnyomorultabb napszámos sem tür. Büszkeségében a büntetések nemei közt is különbséget tön, s készebb meghalni, mint olly büntetést, bármi parányit eltérni, melly nem fér meg rangjával, polgári állásával. A spanyol katona legnagyobb gyalázatnak tartja, ha bottal verik, ellenben megbecsülve érzi magát, ha ugyanezt kardlappal teszik.

Őseire egy nemzet sem olly büszke mint a spanyol, különösen góth származására. A xeresi csata után (712) Pelayo góth herczeg egy csapat nemességgel vitézül az ausenai hegyek közé (Aszturiában) menekült. E hős csapatnak utódait napjainkban is legeredetibb góth fajnak tartják, tiszteletben állnak, s kitünő előjogokkal, kiváltságokkal felruházzák.

Közülök a legszegényebb is „illustre Godo“-nak nevezi magát, s a világért sem lépne házassági kötésre idegen fajjal, ha az ajánlott ara gazdag vagy előkelő

lenne is, nehogy magasztalt góth telivérűsége elkorcsosodjék.

Ügyefogyott, nyomorú ember lehet az, kinek Spanyolhonban még csak czíme, vagy ősei sincsenek; képzelet azokat a spanyol ha nincsenek, s mit képzel magáról, annak elismerését oly hangon követeli, melly elenmondást nem igen tűr. Egy szegény, de régi nemes bizonyos alkalommal hosszú czímében többi között következendő szavakkal is élt: „épen oly nemes, mint a király, sőt kissé ennél is nemesebb!“ E miatt kérdőre vonatván, konokul védé czímét; mert ugymond: „én eredeti spanyol vagyok, a király pedig, bár régi ivadék sarjadéka, de csak francia.“

És ha képzelt nemességével ennyire van, mit mondjunk azokról, kiket a sors szeszélye csakugyan kiszemelt a nemtelen tömegből? A spanyol nemes, minél többet képes ősei közül felszámolni, annál büszkébb; minél magasabban áll, annál gögösebben pillant a czímertelen semmire, s emelkedik a nemtelen por fölé — !

Kinek czímere és eldődei vagynak, annak van mindene, s készebb nyomorral küzdeni, mint magát megaláznani, mások kegyéből élni, vagy munka és szorgalom által sorsát javítani; hiszen a spanyol nemes még henye életére is büszke, mert a foglalkozás legyen bármi nemes, szerinte munka, ez pedig szolgát, nemtelent illet. Azonban vagynak körülmények, midőn a munka fáradalmaitól sem borzad vissza, s ritka önmegtagadással nélkülözi a kényelmet — csatatéren, ¹⁾ s a bujdosó kalandor életben, melly iránt különös hajlammal viseltetik.

¹⁾ „Tapfer, listig und ungemein thätig, verachten sie die Künste des Friedens, und weiheten sich ganz den Beschwerlichkeiten und den Gefahren des Krieges.“ Adams. Gesch. v. Spanien. I. 4. Ekként jellemzik többen a hajdani spanyolokat, s a spanyol még mindig jó katona, csatában, kivált hegyek közt még mindig helyén van.

A pazarlás és fös vénység csak kevély vagy élvkóros embereknél gondolható együtt, kik a ragyogás és élvezés néhány perczeért, néha évekig nélkülöznek; visszavonulnak, hogy annál nagyobb fényben ragyoghassanak; kaparnak hogy, pazarolhassanak; nélkülöznek, hogy élvezhessenek. A pazar fényüzést és szennyes fös vénységet, sehol sem látni olly sokszor együtt, néha ugyanazon egyénben, mint Spanyolhonban.

Uralgó szenvedélyei közt áll a játékkór is, nagyja, apraja, ha csak szerét teheti, játszik, olly szenvedélylyel, melly mindent feled, mindent koczkáztat. Mulatni csak ott szeret, hol zajt üthet, figyelmet gerjeszthet, hol a kitüntetés, fitogtatás lehető, mert a szerepeléskór gyengéje itt minden embernek. Honos Spanyolhonban a tánczkór is, de a táncz „Fandango“ vagy „Sequedilla“ legyen; mert a Spanyol, s ez becsületére legyen mondvá, nem szégyenli magát a nemzetinek mindenben elsőséget adni; s csak igy ovhatá meg százados harczaiban, annyi balszerencse közt nemzetiségét, mellynek sajtáságai egy európai nemzetnél sem tűnnek fel olly eredeti alakban mint itt.

Honát elégli, és mindent mi honában van; utazni, utánozni, ujítani nem szeret. Tiszteli őseit és mindent mi az őskorból származik; egy nemzet sem ragaszkodik annyira szokásaihoz, sehol sem olly nehéz a megrögzött előítéleteket kiírtani, mint itt.¹⁾ Vallásban, politicában mindenütt külsőségeket hajhász, mindenütt szokások embere, s ábrádra, vakbugóságra hajlandó.

¹⁾ Spanyolhonnak legnagyobb folyója a Tájó, melly az ország szíven foly keresztül, s Lisabonnál a tengerbe ömlik, még mindig hajókázhatlan! — Valaki szabályozását indítványozá, s a kinevezett bölcs választmánytól válaszul ezt nyéré: ha az isten akarta volna hogy a Tájón hajók járjanak, szabályszerűleg teremti vala.

Erényeik legfényesebbike az igazszólás és józanság; mindkettő általánosan, még a köznépnél is magasztaltatik. A mértékletlen evőt, vagy részeget idegennek, különösen németnek tartja itt mindenki; a hazugot pedig francziának. Fridrik pfalzgróf, egykor Spanyolhonba utazván, néhány napra Cervera városban akart megpihenni; de a németek étvágya annyira megdöbhenté a polgárokat, hogy nem sokára maga a tanács távozásra kéré magas vendégét, nehogy kísérete, melly husz személyből állott, a város minden eleségét fölemészsze!

Képzelete tüzes, merész, s nem izlésnélküli, mit jeles költészete és festészete is tanusít. Értelme könnyű, az elmeél, és észméltség sem hiányzik; de hiányzik a munka hajlama, kitartás, s a tudományok eleven szeretete. Egyetemeik szinte élnek a legrégebb és leg-híresebb czímmel; de azért a philosophiában, természet-tanban, orvos- és egyéb szigorúbb tudományokban még mindig kezdők, sokkal hátrább állnak, mint Európa bár melly miveltenemzete.

A harcmezőn ragyogott már a spanyol, de a nemesebb miveltség mezején még nem szerepelt. Volt idő, midőn egy világrésznek kincsei szivárogtak ide, a nemzet, a hatalom, és dicsőség fényfokára emelkedett, de a tudományos miveltségben nyomnyit sem haladott előre. Mig a mórok ellen küzdött, vasbilincsekben járt, utóbb győzött, hatalmas lőn, minden megváltozott, csak a henyé élet maradt a régi: a vasbilincseket a nemzeti büszkeség, szokásainak, szenvedélyeinek aranybilincsei válták fel.

A spanyol főnemesnek gögös elbizottsága világhírű. Magához hasonlókkal ritkán, alantabb sorsuakkal sohasem társalog. Ragyogó falaktól, s fényes szolgálattól környezve uralg palotájában, s néha elég nevetségesen utá-

nozza a királyi udvart: van saját színháza, testőrei, hajlongó, hizelgő udvaroncza, van ármány és szerelem — van minden, mi kevélységének tömjénez, szeszélyeit kielégíti, meleg vérért meghűti. — A spanyol főnemest falusi jószágain látni ritka tünemény, nem szokott ő, miként más nemzeteknél divatozik, nyaranta soha, csak egy napot sem tölteni a kies természetben, elégli, sőt többre becsüli a városi fényűzést, a természet minden szépségeinél.

A köznép jobbadán nyomorú, mit leginkább henyeségének kell tulajdonítani; s még javában honos köztök a rendetlen háztartás és szennyesség, melly sajáta volt hajdan az egész nemzetnek, de magasabb körökben kezd mindinkább tűnedezni.

A spanyol nő a milly szép, olly hiu és kaczer, a nyilvános multságokat, zajt, tánczot — — határnélkül kedveli, s néha többre becsüli a házi élet csendes örömeinél. A nők sehol sem olly követelők mint itt, sehol sem zsarnokoskodnak férjeik s kedveltjeik felett annyira mint itt. Kivételek ugyan vagynak, de a „Cor-tejo, Anno, Santo“ — czim alatt ismeretes nőkegyenczek miatt még mindig kétes fényben ragyog a nőerény.

NŐ ÉS FÉRFIU.

Ekét szó viszhangzik, mindenütt a világon, nő lobbantja lángra a költőnek képzeletét, nő lelkesíti a prózairót, még a böles sem feledi, okoskodik hidegen, szigorúan, s többnyire kifeledi számításából a szív meleg dobbanásait, az emberi szenvedélyeket. Nőkről irt kevés kivétellel minden író, s még is épen a nők jellemzésében legigaztalanabb a világ: egyik égig emeli, másik kegytelen osztorozza; ez, pusztán szenvedő lényeknek (Passive Wesen-Fichte) vagy eszközöknek tartja, míg a másik férfiak fölé emeli őket, s kezökbe adja a világ kormányát. Honnan ez ingatagság és ellenmondás?

Minden jellemzés, különösen a nő természetét tárgyaló aligha volt és leend más, mint egyes tüneményekből összeszót állítások, mellyek minél magasabbra emelgetnek, minél általánosb értékűeknek mondatnak, annál könnyebb a tévedés; és a világ még is küzd mellettök, egyről sokra, sokról az egészre következtet; mert minden ember szeret ismereteinek tudományos szint adni, — szavait elvekként felállítani. Ritka ember engedi meg általános érvénytelenségét annak, mit némelly külön körülményekben állni tapasztalt.

Azután, kik jellemzik a nőt? jobbadán férfiak, kiket ösztönszerű hajlam engedékenyekké, szeretet hiszékenyekké, szerelem vakokká, csalatott remény, igaztala-

nokká tesz. — Volt idő, midőn a férfiú visszaélt erejével, feledé nőben az embert, a nő rabigába görbedett, s esz-köz lőn zsarnoka kezében; nem csoda, ha alárendeltsége a tetszvágyat, s állatisága, melly szolgálai helyzetben mindig túlnyomó, az élvvágyat éleszté fel szívében: hiuság, tettetés, és néha néha fondorlat lőnek fegyverei, melyekkel a gyengébb nő simítgatá az erősebb férfiú darabosságát, korlátozá kitörő hatalmaskodását, — — enyhítgeté nyomasztó helyzetét. Utóbb változtak az idők, szelidebb miveltség leoldáa nők bilincseit, s magasra emelé őket.

Nemünk ritkán marad meg a középuton, eddig a férfiak, most a nők éltek vissza hatalmokkal, s a világ legnagyobb emberei nem egyszer ingadoztak már az élet pályáján gyermekként, pórázon vezetve gyenge nő-kezekről. Így hanyatlott nemünk koronként egyik túlságból a másikba: a nő ritkán volt helyén, még ritkábban volt az, minek lenni kelle vala; innét van, hogy természetének mibenlétét még mindig kétes homály fedi. Egyébiránt a nő jellemzése, természeti könnyelmősége és félszeg miveltsége miatt mindig nagy feladat.

Véleményem szerint a nőket férfiak nélkül megismerni lehetlen, erős férfiúnak kell állni a gyengébb nő mellett, ha jellemeik titkait leleplezni ohajtjuk. Hiszen e két lény ugy került ki a teremő kezéből, hogy mi egyiknél hiányzik, meglegyen a másiknál; hogy mit az életben nem képes létre hozni a férfiú, azt a nő teremtsse elé. Mintha a kettős természetnek egygyé kellene olvadni, mintha a nemi különbségnek el végre is enyészni kellene — hogy az ember rendeltetésének nagy célját elérhesse.

Kezdetben nő és férfiú egy lény valának, de az egyesített erő, még az isteneket is megreszketteté, azért

Zeusz (Jupiter) haragában e hatalmas lényt szétszabá, s lönek: nő és férfi; Apollon sebeiket ugyan behegeszté, de szívök vérzett, bánatos volt mindig, enni, inni feledének egymásért epedve —. Végre nyomoraikon megindult maga Zeusz is, elküldé vigaszul Eroszt, (Amort) ki szeretettel hálozá körül őket, s az olta hön lobog fel szíveikben a viszonyos szeretet lángja. Így Plátó. E hitregében mély bölcseség rejlik.

Vagynak, kivált némelly túlbölcs nők, kik azt hiszik, hogy a nemi különbség pusztán külsőségekre szorítkozik, hogy a nő, ha szokások és nevelés nem zsarnokoskodnának felette, mindenütt helyén állna. Csalatkoznak, a természet minden külön nemnek kimérte saját hatáskörét, s csak az van helyén, ki a természet intézkedéseit nem zavarja. A nemi különbséget sokkal mélyebben kell az emberi természetben keresni.

Férfiunál már a testalkat is önállásra mutat, erősebb, csontosabb, nagyobb; az arcz és agy, különösen a nagyagy (cerebrum) kifejlettebb; a mell szélesebb, domborúbb; a szív, tüdő, gége (larynx) nagyobb, a gögsip (trachea) tágasabb, a lélekezés erősebb, a hang mélyebb. Az altest aránylag kisebb, járása, valamint általában taghordása kimért, erőteljes; vérkeringésében túlnyomó az üterek (arteriae) működése, érverése lassu, de teljes. A testnek növése, tehetségeinek kifejlése nem történik olly gyorsan, mint nőknél, s több és erősebb tápot kíván.

Mit mennyiségben (quantitas) a természet megtagad, azt közönségesen minőségben (qualitas) szokta pótolni; a nő gyengébb, kisebb, de testalkata finomabb szerkezetű, külsején összhangzó kellem, s a vékonyabb, simább bőr fölepén hullámszerű, a test kerekdedségét kiemelő vonalak ömlenek el. A nő szép, mondá valaki,

a férfiú fenséges. A nő olly kép, melly ragyogó színeivel megigézi a nézőt; a férfiut Humboldtként merész ecset festé, hol nem kellem, hanem erő és szabatosság volt czélja a művésznek. — Nőnél az arcz kisebb, de a koponya hátulsó része, s az agyaes (cerebellum) kifejtettebb, a tagok gömbölyűek de gyengébbek; az izmok vékonyabbak, puhábbak; a mellüreg, szív, tüdő, gége kisebb, a gögsip szűkebb, s mig férfiaknál 16, nőknél közönségesen 18—20 gögsipgyűrű (annuli tracheae) találhatik; ez oka, hogy a nőnek hangja hajlékonyabb, vékonyabb, magasabb. Az altest aránylag nagyobb, a vérkeringés és érverés gyorsabb, puhább; taghordása, járása könnyű, lebegő.

Férfiuban kifelé, nőben visszahat az erő, ott eloszlik, itt központosul; s tán innét van, hogy a férfiú cselekvéseiben sokkal nagyobb, mint szenvedéseiben. A nő többet tud tűrni, mint tenni; s általában szenvedéseiben sokkal béketűrőbb, kitartóbb mint a férfiú, kinél nagyobb az ellenhatás, s így a korlátok is nyomasztóbbak; ki ellenszegül, daczol, s néha épen ez által sieteti vesztét. E részben ugy képzelem magamnak a nőt, mint gyenge virágot, melly a vész elől földig lekonyul s midőn a zivatar elvonult felette, sértetlenül felemelkedik; a férfiú erős tölgy, ellenáll, daczol a viharral, de küzdés közt gallyai hullanak, gyökei szakadoznak, s kidől helyéből.

Maga az életerő is ugy látszik nőknél szívósabb; a nő, ha bizonyos kort túl él, többnyire hosszabb életű szokott lenni. Általában több éltes nőt találunk, mint férfiut; minek okait egy részént az életben is feltaláljuk, a férfiú sokkal több veszélynek van kitéve mint a nő.

Legingatagabb a világ ítélete, midőn a nők szellemi tehetségeit jellemzi: mutassatok, mondják sokan,

lelki tehetséget, erényt, melly kizárólag férfiak tulajdona volna? mutassatok helyzetet, körülményt az életben, még a csatatért sem veszszük ki, hol férfiak mellett nők ne állnának? — a nők, épen annyit érnek mint a férfiak, s a nevelésnek, a férfiak zsarnokságának kell tulajdonítani, hogy a pályán elmaradtak. Mások ellenben általános silánysággal bélyegzik szellemi tehetségeiket, vagy némelly tehetségeket végkép elvitatnak tőlök. És ez mind onnét van, mert nem keresik a nőt maga helyén.

Ott keressük fel a nőt, hova a természet rendelé, és saját körében bizonyosan nem leend kisebb, mint a férfitu nagyszerű törekvéseiben. Hogy is állhatna az életben nő és férfitu együtt, s olly szoros viszonyban, millyent a társas élet igényel, ha testben, lélekben egyiránt erősök volnának; ha a nő gyengeségének öntudatában nem simulna az erősebb férfituhoz, s ha a férfitu kifáradva az élet zajában, sokszerű csalódásaiért nem találna a nő szerető szívéen kárpótlást? És e viszonyos függés, ez alárendeltség szorosabban fűzi össze szíveiket.

Azután ne gondoljuk, hogy a nő alárendeltségében nem bir némi előnyökkel a hatalmaskodó férfitunak ellenében. A természet felruházta a nőt testi kecsekkel, mellyek a férfitu erejét lebilincselik; gyengédséggel, melly az indulatok szilaj kitöréseit fékezi; szelidséggel, melly a fellázadt szenvedélyeket csillapítja; engedékenységgel, melly az akarat szigorúságát mérsékli, és ügyes tapintattal, melly enged, tür, simul, hizeleg, mig a férfitu homlokán fellegek borongnak, s néha épen akkor játsza kezére a kormányt, midön szóval a férfitu felsőbbségét elismeri. És hol ez mind nem használ, van a nőnek még egy fegyvere, melly a legszilárdabb férfitu szívet is meglágyítja — könyüi. A nő többnyire

maga oka, ha a férfit zsarnokoskodik felette. Hány gyenge kéz vezetett már rózsaszínű szalagon — oroszánt!

Maga a természet férfinál az ész, nőnél a szív kiképezésre fordít több gondot. A férfit még akkor is, ha szenvedélyek rabja, többnyire evlől indul ki; a nő, meleg szívének dobbanásait olvassa, — s határoz. Mi férfinál az értelmet serkenti munkára, az nőnél a szívet indítja meg. Mig a férfit künn az életben küzd, s tapodja haladtában az utjába gördülő gátokat, néha kegyelet és részvét nélkül; addig a nő honn, család köreiben védőleg áll, pártol, szívéhez szorít mindent. Általában férfitban az erő mint teremtő és romboló, nőben mint képező és fentartó munkás.

A férfit mindenben inkább hasznot, észszel egyező czélszerűséget; a nő rendet, szívvel egyező kellemes érzemény-összhangzást keres. A férfit szívében a jövő, a nő szívében a jelen él; különösen feltűnik ez az élet korányán, az ifju hamarabb feledi multját mint a lány. A nő ha szenved, a leélt boldog idöket emlegeti, s midön a jelennek terhei könnyüket sajtolnak ki szeméből, siratja multját is; a férfit kislelküségnek tartja, könnyezni a mult felett, és gyávaságnak, összeroskadni a jelennek súlyai alatt, — szíve a jövőben keres reményt, vigaszt: a nő hamarabb kétségbe esik mint a férfit. Különös, a férfit jó-, a nő bal sorsban túlzó, az az, a férfit jó kedvében hamarabb feledi, sérti az illedék határait mint a nő. Lavaterként a nő mosolyog, midön a férfit nevet, és nevet, midön a férfit hahotáz; a férfit néma, midön a nő könnyez, a férfit könnyez, midön a nő kesereg, és kesereg, midön a nő kétségbe esik.

Említém már, hogy a férfit jövőjével, a nő inkább multjával foglalkozik; és ne csodáljuk hogy a nő multját olly hiven örzi szívében, hiszen a lefolyt ifjuság

többnyire egyetlen mindene. A nőnek ifjusága általában dúsabb örömben, mint a figyermeké, kire vagy az életben, vagy a tanodában évek hosszú során többnyire olly súlyosan nehezednek a nevelés terhei. A nő, hamarabb végzi nevelési pályáját, visszavonúl az apai ház körébe, foglalkozik multjával, jelenével, s ha néha felmerül is lelkében a jövőnek képe, és ha a képpel egy egy örömsugár vonul is keresztül szívéen, öröme ritkán tiszta; mert aggalommal néz azon egyetlen lépésnek elébe, melly még hátra van életében, melly határoz boldogsága felett. Az ifjunak jövője nem olly korlátozott, szívében egy világ él, feledi könnyen multját, s türt bajaiért mintegy kárpótlást keres a jövőben, melly olly szépen mosolyog keresztül reményein.

Fonák nevelés, körülmények, maguk a nők, sokszor nővé képezék már a férfiut; de arra kevés példa van, hogy a nő férfiuvá lett volna: a nő hivebb a természethez mint a férfiu. És a férfiut még is könnyebb kitanulni mint a nőt; mert ez, mint gyengébb rész, titkait gondosan örzi, mig amaz bizván erejében, nem igen szokta leplezni lelkületét. — Minél több titka van a nőnek, annál kandibb, s minél gondosabban örzi ön titkait, annál hűtlenebbül kezeli egyebek titkait; mert könnyelműségében nem igen szokta tettei, szavai eredményeit méregetni. Szereti a titkokat, hogy rajtok ujakat cserélhessen; mert a nőnek világa családi körökre, és világának legfontosabb eseményei családi titkokra szorítvák. Hol az ember, ki világának szük határait ne ohajtaná tágítani?

Minden embernek van hatásköre, s ha nincs, képviseli magának; mert világának, hol ő uralg, kell lenni, s minél kisebb az önalkotta világ, annál hatalmasabb királya, minél szűkebb a hatáskör, a zaj és hatalmasko-

dás annál nagyobb. Ez oka, hogy a nő, kivált ha férj-nél van, nem kedveli annyira a házi csendet mint a férfit, ki munkaköréből fáradtan tér vissza övéi körébe; s itt béket, nyugalmat keres; nem úgy a nő, künn, a nyilvános életben hallgatnia kell, azért nem hallgat homn; ott, a ház küszöbén túl nem jutott neki szerep, azért szerepel a küszöbön innen. És a férj, nehogy nyugal-mát kockáztassa, vagy ellenszegülve végkép elriaszsa, enged nejének. Csalatkoznak kik azt hiszik, hogy a férfit mindig kislelküsből enged a nőnek, mindig gyávaság-ból türi hatalmaskodását.

Honnan van, hogy az életben többnyire a férfit uralg, s a nő kormányoz? A nő indulatos, a férfit szenvedélyes; amannál az érzemények és indulatok hév-vel lobbannak fel, de a fellázadt vér hamar meghül, s az indulatok tüze lelohad; a férfit élvvágya, miként utóbb még érintendem, szenvedélyei pillanatra sem hagy-ják el; s ime, ezen alapszik a nő hatalma. Ha a nő ismeri a férfit gyengéit és szenvedélyeit, s ha elég ügyes, ezekre hatni, s amazokat eszközül használni, ré-szén a győzelem.

És a férfit, a földi király, annélkül hogy tudná, a gyenge nő sima kezében játszószer, s ha néha néha ki-sikamlík is, ügyes tapintat, könnyü felfogás, éles ítélet, hizelgés, könyök — — ismert nő-fegyverek, csak ha-mar lebilincselik. A férfitnak van aztán határozata, de nincs akarata; uralg a háznál, vagy tán magasabb pol-czon is, de parancsa csak viszhangja a nő kívánatának, néha szeszélyének; s a milly ügyesen intézi a nő kor-mányát, olly ügyesen mentegeti a férfit alárendeltsé-gét: engedékenységet, nagylelküségnek; szolgálati kész-ségét, férfit kötelelőségnek nevezi, pedig rabja szenved-élyeinek, — élvvágyának!

Aligha csalatkozunk, midőn azt állítjuk: hogy nők voltak titkos rugói a világ legfontosabb eseményeinek. Már az első nőnek jutott szerep, és ez időtől napjainkig számos példáit felhozhatnók a fontos nő-szerepelésnek. Trója falait, nő miatt rombolák szét; Carthágó falait nő építé; a híres actiumi csata Cleopatra műve volt; Roma nagysága és enyészte felett nő határozott: Augustus nagy reményü unokáinak megkellett halni, hogy Tiberius juthasson a világ legnagyobb trónjára, és vele ama kéjelgő zsarnokok, kik a romai birodalom enyészttét sietteték, — és ez Liviának, Augustus harmadik nejének műve volt — — — —. Hát ujjabb időkben? — Pedig bizonyos, hogy a szövevényes nő-kormány titkainak tán épen legparányibb részét birja a világ. Hány férfiú lett már nők által nagygyá, és hány férfiú maradt el már nők miatt a pályán! „O quam multis, ne maximi cives haberentur, hoc offecit, quod mariti minores erant.“¹⁾

Popeként uralgás- és élvkór jellemzi a nőt. Véleményem szerint, tökéletesíthető lényre szükségkép kellemetlenül kell hatni minden alárendeltségnek; nem csoda, ha nő, férfiú egyiránt, mindenik maga utján és körében hatni, s korlátoltsága bilincsein tágítani törekszik. De ha higgadt kebellet körültekintünk, ámbár a nők befolyását az életre elvitatni nem lehet, végre még is azt tapasztalandjuk, hogy férfiaknál sokkal túlnyomóbb az uralgási vágy, hogy a férfiak többször éltek és élnek vissza erejükkel mint a nők.

A nő, szívre akar hatni, szíveket hódítani; a férfiú szellemi vagy anyagi felsőbbiséget törekszik mások felett kivívni. És ha czéljaikat elérik, a nő épen úgy mint a férfiú, hordja magasztalt ihletettségében szenved-

¹⁾ Plinius in panegy. Trajani.

délyeinek bilincseit. A férfit hódít, mert erős; a nő, hogy erős legyen. A férfit diadalának, a nő hatalmának örvend. A férfit győzelme, legalább képzeletében boldogítja, a nő ha győz, többnyire szívvilágát dúlja fel, s nyugalma, boldogsága romjain üli diadalait. Bár mit mondjanak is az újabb időben elhírült „nő- emancipatio“ hősei, a nők hatni, nem uralgani teremtvék.

Ki a nőt szolgálai alárendeltségbe helyezi, oly kevéssé ismeri az emberi természetet, mint az, ki a nyilvános élet küzdelmeiben ugyanazon fokra emeli őket, mellyen a férfiak állnak. Mint ember, a nő épen annyi tiszteletet igényel mint a férfi, s fel van szinte ruházva annyi testi és lelki erővel, mennyi céljának elérésére kívántatik; de ismétlem, valamint a férfi, úgy a nő is csak maga helyén felelhet meg rendeltetésének.

Nem pusztá szokás, vagy a férfiak zsarnoksága, bár ez utóbbiak sokszor visszaéltek hatalmokkal, hanem maga a természet zárta ki a nőt a nyilvános élet zajából. A természet nőre bizá nemünk fentartását, nevelését; tehát meg kellett óvni ösztönszerű félelem, gyengeség és gyengédség által mindentől, mi e nagy célok elérését késleltetné, vagy tán épen lehetlenné tenné.

És ne keressünk a nőben pusztán anyát, s kizárólag tán csak nemző anyát, a természetnek más céljai is voltak; mert nemünk fentartása mellett, az emberiségnek magasabb míveltségét, különösen a szív kiképezését is nőre bizá. Lesznek tán, kik állításomat érzelgő „Kniggeanismusnak“ nevezendik; de ki tudja; mennyi függ a szív kiképezésétől különösen az élet korányán, tehát akkor, midőn anyáinkra vagyunk hagyatva, ki ismeri az emberi míveltség kifejlésének történetét, aligha fog szavaimban kétkedni.

A férfit szenvedélyei üzik, ragadják ki az életbe,

s hogy sivár tüzelmében czélját végkép el ne téveszsze, hogy küzdés közt szívében a rokonszenv, kegyelés és tiszta emberi szeretet szent tüze el ne hamvadjon, a nő vissza-visszavonja a családi élet csendes körébe, hideg szívét fel-felmelegíti, s gyengédséggel, szelidséggel, engedékenységgel fékezi szenvedélyeinek vad kitöréseit. A férfiú végre is nőktől tanulá, hogy nem csak a világ zajában, hanem honn, a családi élet körében is lehet boldogságot élvezni.

A „Kabbalah“ naphoz hasonlítja a férfiut, földhöz és holdhoz a nőt; a nap ragyog fenségében, de sugarai égetnek, a hold és föld szeliden tükrözi vissza fényét; s hogy a nap pályáját a végetlen mindenségben el ne téveszsze, a föld és hold szünet nélkül körüljárja. A nő, a „Talmud“ szerint erős falként környezi a férfiut. A nő koronája a férfiunak.

A férfiú szilárd jellemének, kitartó munkásságának, s túlnyomó szellemi tehetségeinek kell tulajdonítani azt, mi nagyszerű, s a nő kedélyességének és gyengédségének, mi miveltségünkben szelid, emberi. Hiába keresünk olly népnél miveltséget, hol rabigában sínlik a nő; ellenben hol a nőben elismerik az embert, hol azon helyet foglalja el, melly neki a természettől rendeltetett, ott a vadság mindinkább szelidül, s a nép kifejtekezve durvaságából, halad a miveltség pályáján.

Maga a természet sem akarta, hogy a nő rabja legyen a férfiunak, azért gyengédséget és szemérmet ott szívébe, melly a nőt visszatartja a magát ajánló hódolástól; az erősebb férfiunak kell hódolni és keresni a gyengébb nőt, neki, az erősnek kell e részben a gyenge nőnek felsőségét elismerni. És a férfiak a természet ez intézkedését általánosan elismerik; mert nincs köztök, ki szorosabb összeköttetést ohajtana olly nővel,

melly sértve, tapodva a gyengédséget és szemérmet, megelőzőleg s keresve hódol választottjának.

Minél tisztább fényben ragyog nőnél a gyengédség és szemérem, annál mélyebb a férfinak hódolata, és bensőbb, ingatlanabb szeretete. A férfiú szívében sokszor meghült már a szeretet csak azért, mert a nő szeretete túlságos, magát végkép feledő, odaengedő volt; a nő lángoló, de kába szeretetével ekként öntudatlanul is elaljasodik a férfiú szemében, kinek szívéből a tisztelettel, többnyire visszaidézhetlenül ellebben a szeretet is.

Vajha az életben figyelemre méltatnák e lélektani igazságot, tán nem lenne, kivált miveltebbek közt annyi szerencsétlen házasság. A szegény nő sokszor túlságos szeretetével eljátszva férjének szívét, minden utat megkísért elébbi hajlamának visszanyerésére: szívét feltárja, lelke legtitkosabb gondolatait leleplezi, s többnyire épen ez által veszti értékéből; férjének ellenében nincs akarat, megelőzi minden vágyait, nélküle élni sem tud —; hasztalan, a férj szíve mindig hidegebb lesz; mert a szerető, de gyenge nő, terhére van a férfinak, ki nejében nem csak részvevő, hanem vigasztaló szívet is keres, ki nem örömet látja, ha neje mindenben alatta áll, ki végre nem akar kerestetni, hanem keresni, nem akar meghódítani, hanem meghódítani. — A férj ne lássa nejében öldöklő angyalát szabadságának, mert ez szétrombolja szívében a szeretet oltárát.

Nőknél a világ közönségesen túlnyomónak, sőt uralgónak mondja az élvvágyat; és a világnak igaza van, ha az élvvágyat magasabb szempontból veszi, ha tudniillik a miveltebb társalgás élveit: zenét, tánczot, színeszetet — érti; mert e nemét az élvvágyanak csakugyan feltaláljuk, ritka kivétellel, minden nőben. Mit egyébként ingerlékeny véréből, könnyű kedélyéből, fél-

szeg vagy fölepes miveltségéből, s a nőnem ismeretes három gyengéjéből: kandiság-, hiuság- és tetszvágyból könnyű megmagyarázni. ¹⁾

Nehezebb palczát törni a nőnem felett, midőn pusztán állati élvek jönnek kérdésbe. Az állatiságnak ingereit lángoló vérében, vágyait meleg szívében hordozza nemi különbség nélkül minden ember. Az inger, vágyat; ez, kívánatot idéz elé, s a kívánat annál hamarabb lesz határozottá, tetté, minél bátrabb, erősebb az ember, minél tágasabb hatásköre. Ezek következtében, ha a hevesebb természetű nőnél többször jelentkeznének is állati ingerek, a férfinál bizonyosan határozottabban ébrednek fel; s mi ott kívánattá, itt többnyire tetté lesz. Bár mint okoskodjunk is elméletileg a férfiak nagy lelkiségéről, melly felemeli magához a gyenge nőt, valljuk meg, a nők hatalma, végre — — még is csak a férfiak élvvágán alapszik.

Igaz, a nő szemérme romjain mélyebben süllyed, mint a férfiu; de ezt többnyire elhanyagolt nevelésnek, mostoha körülményeknek, vagy tán épen a férfiaknak kell tulajdonítani, kik visszaélve a nő gyengeségével eszközül használják, kik a megúnt eszközt végre is elölik maguktól, és tehetlenségére és állatiságára hagyják. Azután ne feledjük a nő gyengeségét, melly nem képes a fellázadt állatiság ingereit leküzdeni; indulatoságát, melly eloltja az ész szavát; s végre azt, hogy nőben az erő, állatiság, minden inkább visszahat, s így többet foglalkozik magával és vágyaival, mint a férfiu, kit szenvedélyei kiűznek az élet zajába.

¹⁾ A hiuság és tetszvágy később korban sem igen hagyja el a nőt, innét van, hogy a férfiak általában jobban megegyeznek maguk közt, mint a nők.

A nőt nem annyira elvek, mint félelem és szemérem tartja féken; értékét szépsége, becsét szemérem határozza meg. A közvéleménynek nincs ugy alávetve senki, mint a nő: becsülete, állása az életben, minden attól függ, miként itél felőle a világ; pedig a világ ítéllete többnyire ingatag, sokszor igaztalan. Férfiunál azt kérdezi a világ miért, nőnél mit cselekszik? ezeknél külszínre, azoknál a tett indokaira, céljaira vonatkozik ítéllete. A férfiú, szándékának tisztaságával, céljaival mentegeti tetteit; a nőnek, hahogy cselekvése sértené külsőleg az illedelmet vagy szemérmét, nincs mentsége, a világ gyengesége miatt tán megbocsátja botlását, de sohasem feledi. A férfiú csak egyszer hisz a nőnek. — A házas élet kigúnyolását mért veszik rossz neven a nők, még azok is, kiknek tán már nincs is házasságra reményök? mert minél inkább ritkulnak a házasságok, annál biztosb következményt vonhatni a nők elaljasodására.

A nő képzelete élénk, hamar fellobban, s közönségesen uralg az értelem felett, a férfiú képzelete működéseiben higgadtabb, kitartóbb, merészebb; s míg ott mint visszaidéző, vagy utánzó (*imaginatio*), itt mint teremtmő költői tehetség (*phantasia*) mutatkozik. Az emberek nagyobb része könnyen feledi a valót, szívesen álmodik, örömet mereng a képzelet szárnyain, azon különbséggel, hogy a férfiut jövője, a nőt többnyire multja ringatja édes álomba. A férfiú bátran pillant a jövőbe, a nőt bal sejtelmek aggasztják; ennél a mult, amannál a jövő intézi a jelent. A férfiú szeméből olvashatod mit teend, a nő szeméből mit tett; ennek szívében viszhangzik a mult, amannak szívében felhangzik a jövő.

Nőknél az emle fogékony, de nem olly hü, mint

férfiaknál; kivéve a szív dolgait. Egykori kellemes vagy kellemetlen érzeményeiket ritkán feledik a nők, azért hálájokra számot tarthatsz, de boszujoktól is félhetsz, melly annál vészesb, minél tehetlenebbek; mert a tehetlenek boszúja kiszámított, és a kiszámított boszúterv mély, kiírthatlan, kegyetlen. Mindent könnyen feled a nő, csak hiúságát meg ne sértsd, csak évei számát szemére ne lobbantsd, ezt sohasem bocsátja meg. Megvallja gyengéit, feltárja előtted csalatott szíve ellebbent reményeit, még hiúságát sem titkolja; de évei számát mélyen, mélyen rejti szívébe, s legmeghittebbei előtt is gondosan leplezi. Fiatalságát még szépségénél is többre becsüli; mert szépsége, legyen bár mi ígésző, általános elismerést sohasem nyer, de fiatalsága elvitathatlan.

Korlátolt hatáskörük miatt, a nők szeretnek apróságokkal bibelödni; innét van, hogy sokszor feledik a főeseményt, s a legparányibb mellékletekre, tehát épen arra, mit a férfiak figyelemre sem méltatnak, élénken emlélnék vissza. Vagynak férfiak is, kikről ugyan ezt el lehet mondani: a hirhajhászok és sima kérgű hizelgők. Nyelvek tanulásában a nők néha bámulatos ügyességet, könnyüséget tanusítanak, s tán innét van, hogy szavak hiával soha sincsenek; egyébiránt nőknél a „szóbőség“ tökéletesen megegyez a „böbeszéd“ hajlamával.

Nőnél az értelem könnyű felfogású, de nyomadék és tartósság nélkül; azaz, nem hat vissza olly erélylyel a ható tárgyakra mint a férfiú. A külvilág benyomásai férfiúnál az értelmet, nőnél az érzelmet serkentik munkára; innét van, hogy a férfiú a tünemények lényegét, a nő külszínét fürkészi. A nőnek valamint felfogása, ugy ítélete és következtetése is gyors, s néha épen ezért elhamarkodott. Elmélyedést, hosszú, fáradalmas kutatást igénylő szellemi működéseket nem kedvelnek; és ime

ez oka, hogy az ismeretek mezején nem állnak azon a polczon, mellyen különben tán állhatnának. Hogy azonban itt sem maradtak el végkép, számos példa tanúsítja. ¹⁾

Férfiunál a fogalmak, itéletek tárgyilagoss (objectivi), nőnél alanyi értékűek (subjectivi valoris); azaz, fogalom képezéseiben, itéleteiben a férfi a ható tárgyra, a nő, a hatásszülte érzeményre figyel, s e szerint intézi cselekvését. A férfi okoskodik, a nő érzeleg; ez összeilleszti, amaz szétválasztja a tárgyakat: a férfi ismerete alapos, elvont (abstracta), a nőé fölepes, összetes (concreta).

És mivel férfiunál minden inkább észre, és nőnél minden inkább szívre hat, könnyű megmagyarázni, mért élénk, zajgó és annyira változó a nő érzeményeiben és indulataiban. A férfi fájdalma kínos lelki harc, a nő szenvedés; ott cselekvőleg, itt szenvedőleg tűnik fel az akarat. A férfi fájdalma az észen keresztül hat a szívre, s érzékenyen sebzi azt, a seb mély, s nem könnyen heged bé; a nő fájdalma kizárólag szívre, vagy csak szívéen keresztül hat az észre; innét van, hogy keserve, öröme egyiránt zajgó, de rövid. ²⁾

A női kedélyben néha meglepő ellentétben merül fel kicsinyben a nagy, s erőtlenségben az erő. Állításomat pusztá szójátéknak hinnők, ha az élet nem igazolná szavaimat. Mennyit képes a nő korlátozott, szűk hatáskörében néha eléidézni, mennyit tűr könnyű és ingerlékeny vére, mennyit nélkülöz gyengesége, mennyit feled sebzett, de szerető szíve, és az elhatározó pilla-

¹⁾ Nem rég Ferri Leopold gróf, hölgy-könyvtárát hagyott maga után, melly 30,000 kötettel bír! — A pesti hirlap erre azt jegyzé meg: „Mennyi harisnyát lehetett volna kötni ezen művek iratása ideje alatt.“ (1847, 846.)

²⁾ L. Lélektani mutatványomat. 15. l.

nathan, hányszor lépett már fel szerettei mellett olly elszántsággal és erélylyel, melly a legbátrabb férfit szívet is megrendíté — —! Ki nem lát itt erőt az erőtlenségben, s magában a kétségbeesésben ingatlan elszántságot?

Társalgása a nőnek könnyű, fesztelen, elméssége meglepő, tapintata ügyes, esze találékony, melly a legbonyoltabb viszonyokban, többnyire könnyebben feltalálja magát, mint a férfit. Honnan e tulajdonok? A nő felfogása könnyű, élénk, ítélete gyors, vérmes nedvalkatánál fogva, világa korlátozott, s lelke nem annyira a jövővel, mint a jelennel és külszínnel foglalkozik; innét van, hogy hamar, könnyen határoz. A férfit ellenben okoskodik, fontolgat, méregeti az eszközöket, fürkészi az eredményeket; nem csoda, ha ítéleteiben, következtetéseiben s így határozataiban is lassu, óvakodó. Hol azt sem kell feledni, hogy a nő gyengeségének öntudatában a férfinak védelmére, nagylelkűségére számot tart, mi határozatait, társalgását szinte könnyíti. És végre is, van valami a végnélkül idomítható női szívben, mi minden alakot könnyen felvesz; vagynak a női szívnek megmagyarázhatlan sejtelmek, előérzetei, mellyek a legszövevényesb ügyeken hihetlen könnyűséggel keresztül hatnak, mellyek az élet tömkelegében sokszor biztos ka-laúzul szolgálnak az erős, szellemi tehetségét néha nagyon is túlbecsülő férfinak.

Akaratát a nőnek, épen úgy mint kedélyét a legcsekélyebb bényomás megingatja, felvesz gyenge viasz-ként minden alakot, de az alakok, érzeményei lánghevénél szintolly könnyen összeolvadnak, s nyom nélkül enyésznek; e részben tán leggyengébbek a nők, köztök az akarat-szilárdság ritka tünemény, és ez így van mindenütt, hol nem annyira ész, mint szív határoz. A nő

erénye feltűnő, mert külsőségekre szorítkozik, ingatag, mert szívből származik, mert míg érzelme meleg, értelme többnyire hideg.

A nő közelebb áll a természethez mint a férfi, és nő maradjon hű a természethez, mert erényei legfényesebbike az egyszerűség, őszinteség és szemérem. A férfi csak úgy felel meg rendeltetésének, ha természeti szilajságát fékezi, ha az élet és szenvedélyek csatáiban ingatlanul áll, ha jó- és balsorsban egyiránt előrenyomul, s ha öngyőzelmén kezdi meg az ellene tornyosulását leküzdését. A férfi nyers erőt öröklött a természettől, s ezt kell nemesítenie; a nő szelidséget, gyengédséget, szemérmet, és ezt kell hiven őriznie.

A nő vallásosabb mint a férfi, mert a vallásnak alapja szeretet, félelem, és e kettő szívből fakad. A férfi míg nem sujtják mostoha körülmények, bizván erejében, hamar feledi az istent; a nő gyengeségének öntudatában, valamint alant a földön, úgy fenn az égben is támaszt keres. De a férfi vallása tisztább, a nőt képzelgése, és egyoldalú miveltége hamar ábrándozóvá teszi, általában vak buzgóságra és babonára hajlandóbb; mert mindenütt, hol e két szó nő és férfi viszhangzik, igaz maradand: kikben legkevesebb a lélek, legtöbb lelket látnak.

ÉLETKOROK.

Kettős természetünknel fogva két világban, anyagiban és szellemiben élünk; mindkettő épen úgy, mint természetünkben test és lélek legszorosabb, legbensőbb viszonyban áll: egyiknek tünetényeit a másik nélkül megmagyarázni lehetlen. Az ember lelki fenségének következtében uralg ugyan az anyagi világ felett, s mintegy önmagából kiindulva, szellemi világot alkot magának; de ez minden önállása és eredetisége mellett, végre még is csak az anyagi világtól kölcsönzi színezetét; mert a millyen a külvilágnak hatása lelkünkre, közönségesen olyan a léleknek visszahatása a külvilágra.

A test műszere a léleknek, általa van közvetett összeköttetése a világgal, miből azt kell következtetnünk, hogy a testnek koronkénti növekedése és kifejlése, szükségkép határoz a lélek kifejlése és működése felett. Az életkorok leírása, az emberi természet fokonkénti kifejlésének története. — Kell tehát az életben felmerülni koronként oly tünetényeknek, mellyek vagy változást, vagy tökéletes átalakulást idéznek elé természetünkben. E tünetények, ugyanannyi korszakot képeznek az emberi életben, s ha nem lehet is közöttök szorosan el-

különöző határvonalakat húzni, még is bizonyos évekhez csatolják.

Minden életkornak vagynak jellemző sajátosságai, de végre azért még is összefolynak. Az élet és tüneményei szakadatlan lánczot képeznek, hol a mult, határoz a jelen felett, s ez alapja a jövőnek; észrevétlenül meggyünk által egyik korszakból a másikba: a jelenben még mindig viszhangzik a mult, s már is hirdeti előre a jövőt.

A gyermeknek tapasztalatlansága, együgyősége, őszintesége, s a házikör elölgülése kezd lassudan tünedezni, szívében vágyak fejledeznek, s észrevétlenül mint ifju lép fel szilaj indulataival, szép reményeivel. Az ifju örömmel lengi át csalódásait; de évek folytával vérenek gyors forgása mérsékeltbb lesz, tüzes képzelete meghül, ábránd világa elenyészik, akarata szilárdul, indulatait szenvedélyek váltják fel, s öntudatlanul mint — férfit áll a küzdhomokon. A férfit cselekszik, vív céljai mellett, lelkében a jövő él; de küzdés közt az erő észrevétlenül fogy, a test ellankad, az élet s véle a küzdelmek és diadalok öröme — — minden lejár. A férfit minekelötte sejténé, mint — agg, a gyermekkor gyengéivel, és tehetlenségeivel ingadoz pályáján, közeledik végfeloszlásához, meghal többnyire annélkül, hogy kitüzött céljai közül tökéletesen csak egyet is elért volna.

Ismerettani szempontból (metaphysice) két korszakot különböztethetni meg: a növekedés és hanyatlás korát. Az első a születéssel vagy tán fogantással kezdődik, s a test tökéletes kifejllettségeig terjed; innét a testnek enyészteig a második. Az elsőben a növekedés, felvirulás és érettség; a másodikban a hanyatlás, elvirulás és széteszlás képeznek külön életkori fokozatokat.

Lélektanilag, tudósok és nem tudósok, az év négy szakai szerint (tavasz, nyár, ősz, tél,) közönségesen

négy életkort; a gyermekség, ifjúság, férfúság és öregség korát különböztetik meg.¹⁾

Ki figyelemmel kíséri az emberi természet koronkénti kifejlését, tapasztalandja, hogy a hetes szám fontosan szerepel életünkben; már Solon, Hippocrates, Linné és mások tévék ezen észrevételt.

Hét életkort különböztetek meg. Az életműsítés korát, (organisatio) ezt tán magzat-, vagy czikaéletnek lehetne nevezni, hol az alakuló testben a fejlődő nedv-, ideg- és izomrendszer működése túlnyomó; a gyermekséget, hol érzékiség és állatiság; az ifjúságot, hol érzelem,²⁾ indulat és képzelet; a férfúságot, hol szenvedély és értelem; az öregséget, hol higgadtabb értelmesség és észmélység; a vénséget, hol ismét képzelet uralg; végre az aggságot, hol a szaporodó testi bajok miatt a lélek mindinkább visszavonul, elhal a külvilágnak s végre a használhatlan műszert elhagyja.³⁾

Az életkorok, mint már említém, bizonyos évekhez csatolvák; sőt minden hetedik év, külön korszakot látszik képezni életünkben. Minél közelebb áll az ember

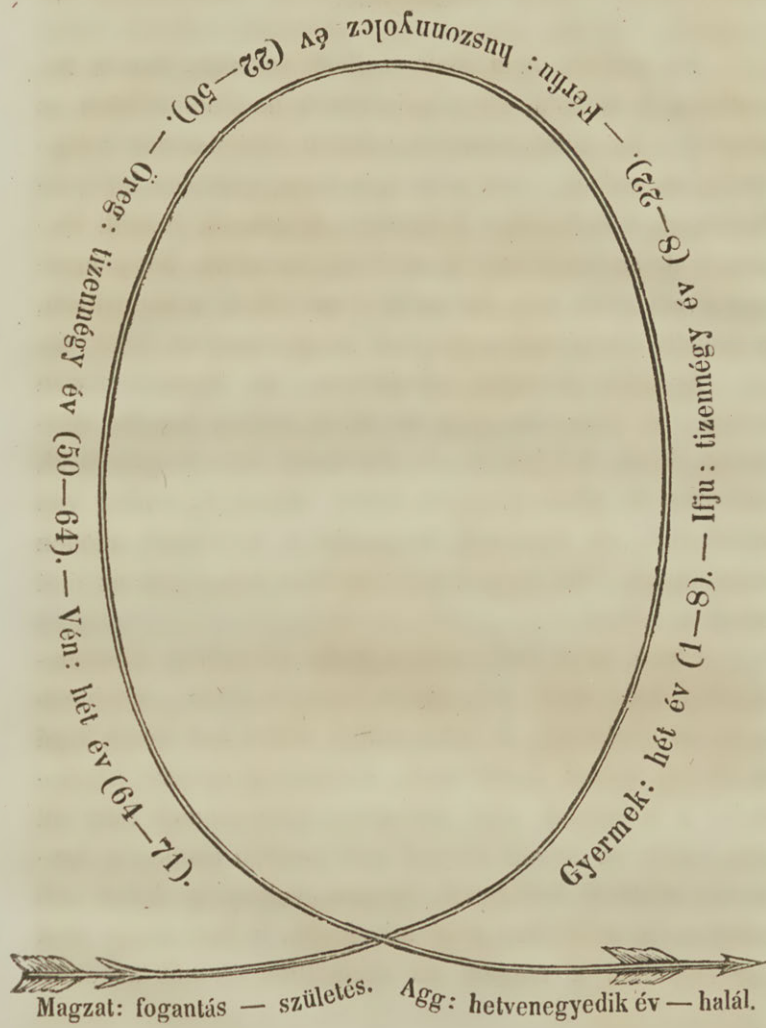
¹⁾ Ovidius. Metamorph. Lib. 15. v. 199—213.

²⁾ L. „Mutatvány a tapasztalati lélektan köréből“ című munkámat. 9. és 57. lap.

³⁾ Magzat, gyermek, felváltva ugyanazon értelemben használtanak; véleményem szerint az ember, magzat születése előtt, azután pedig élte első korszakában gyermek. Gyermekség, annyi mint életkor (Kindheit); gyermekesség = gyermeki tettek (Kinderrey); férfi = mas; férfiú = vir; férfúság = életkor; férfúság = férfihoz illő tett. — Ki megkülönböztetéseimet nem elégli, gondolja meg hogy e részben kezdők vagyunk; tökéletes, vagy csak jó philosophiai műszavaink akkor lesznek, ha a philosophiát tanodáinkban magyarul tanítandjuk, mi hogy minél előbb megtörténjék, szivemből ohajtom!

fogantásához, vagy halálához, annál rövidebbek az életkorok. A magzatság vagy czikaélet, kilencz hóig tart; a gyermekség, hét évig; az ifjuság tizennégy évig; a férfiuság, huszonnyolcz évig; az öregség, tizennégy évig; a vénség, hat évig; az aggság, bizonytalan időig.

Láthatni innét, hogy az emberi élet ugyanazon fokozatokban növekedik, a melly fokozatokban hanyatlik. A második életkor, egy hetedet foglal magában, a harmadik kettőt, a negyedik négyet, az ötödik ismét kettőt, a hatodik egyet; az első nem haladja meg az évet, az utolsó a hét évet ritkán éli túl

Magzat.

Az embert nem csak szellemi fensége, hanem fogantása, testalkata, sőt állati élete is megkülönbözteti az állattól. Az állat nemzése pusztán ösztönszerűleg történik, az ember, nem esetleges lény, nemzése lélekronkságot, s önfeledést feltételez. A nemzők feledik önmagukat, személyességek mintegy összefoly, hogy egygyéolvadt énök egy harmadik személyben, a magzatban, a leendő érzéki-eszes lényben központosuljon.

Az állat bizonyos éghajlathoz, és tápszerhez van kötve. A természet csak magát az embert bocsátá szabadon, ki az égő homok- és dermesztő hófuvatagok közt, szárazon és vizen egyiránt felleli lakhelyét; ember van mindenütt, és tápszerűl használja a természet minden adományait. Az emberi természetben feltaláljuk az élet minden nemeit.

Eleve, mint határozatlan alaku életműtlen (inorganicum) lény tűnik fel, de e korszak rövid, rövidebb mint az állatoknál. A határozatlan alaku test korán kezd idomulni, részei fejledeznek, öszhangzó egészet képeznek, s a magzat mint életműves (organicum) lény áll elé, melly az anyagi elemek nem pusztán esetleges öszszeütközéséből keletkezik, hanem valamely belső erő rendszeres működése által növekedik.¹⁾ Így megy által észrevétlenül a magzat az életműtlen életből az élet-

¹⁾ Leggyorsabban, s aránylag legtöbbet nő az ember születése előtt; általában minél rövidebb az életkor, annál észrevehetőbb a test növekedése és hanyatlása. Az élet első évében, 4—6 hüvelket tesz a test növevése; az elsőől a hetedik évig, 21 hüvelket; a hetedikől tizenötig, 12 hüvelket; a tizenötödiktől huszadikig, 10 hüvelket. A test nehézsége az első hét évben 33 fonttal növekedik, a tizenötödik évig 25 fonttal, a huszonkettedikig 65 fonttal. Lindemann. Lehre v. Menschen. 430.

műves-tenyészélethe, mindkettőnek korszaka rövid, mert a magzatban csak hamar jelentkeznek önkényes mozgások, s vélők az állati élet lobban fel.

Mikor költözik lélek a magzatba? E kérdés megfejtése sok lélektanárt kifárasztott már, íveket, könyveket irtak, és vagyunk ott, hol voltunk, a természetnek e titka még mindig megfejthetlen rejtvény előttünk. Feleletem, lehetőségig rövid lesz. Mihelyt a test megszűnik használható műszer lenni, azonnal elhagyja a lélek, tehát akkor költözik lélek a magzatba, midőn a fejlődő, alakuló test használható műszer kezd lenni. Mi véleményem szerint akkor történik, midőn a magzat az életműtlen élethől, által megy az életműves életbe; mert életműves élet belső, rendszeresen működő erő nélkül nem is gondolható. Lássuk a magzatnak szellemi életét.

Sokan a magzattól elvitatják a szellemi életet, azon egyszerű okból, mert később korban nincs róla tudomásunk; de hiszen gyermekségünk törekvéseit sem birjuk öntudatilag, az élet első koránya vagy éppen nem, vagy csak homályosan dereng előttünk, s azért még sem jutott még senkinek eszébe, a gyermektől megtagadni a szellemi életet.

A magzat lelkes lény, hol lélek van, ott kell lenni szellemi életnek is, ez pedig működés és hatás nélkül nem gondolható. — Ugy látszik a természet minél több gondot fordít a test növesztésére, annál kisebb fokozatokban fejlenek a lelki tehetségek. Némellyek szerint a lélek e korszakban álom-éber helyzetben van,¹⁾ melytán hasonló a delejes (magneticus) állapothoz.

Véleményem szerint, az anya- és magzatközi szoros, benső viszonynak következtében bizton állíthatni:

¹⁾ Troxler. — Lindemann. Menschenkunde.

hogy mindennek mi az anyára hat, kell szükségkép hatni a méhében rejlő magzatra is. Az anyának indultai, szenvedélyei hullámzásba hozzák a magzatnak szellemi életét, sőt később korban is fel-felmerülnek, s többnyire határoznak a születendő embernek lelkülete, jelleme felett.

Valóban szomorú, midőn a gyermek a rossznak nem csak lehetőségét, hanem úgy szólva kifejtett hajlamát hozza magával a világra. Vajha ezt figyelemre méltatnák az anyák, kiknek minél kisebb szerep jutott az életben, annál fontosabban szerepelnek az emberi természet kifejlésztésében, nemesítésében. A nevelés nem a születéssel, hanem fogantással kezdődik.

Gyermekség.

E kor, a születéssel kezdődik, s tart hét éven keresztül. A gyermek nyöszörgéssel, hangos sikoltással üdvözli a világot; arczán a türelmetlenség és elkeseredés vonalai látszanak, mintha röstelné tehetlenségét; nyujtogatja tagjait, mintha lerázni akarná tehetlensége bilincseit.

Az élet első korszakában nincs az embernél tehetlenebb lény, és nincs, mellynek tehetlensége oly soká tartana. Az ember kezdetben gyenge, függő, hogy utóbb annál erősebb, függetlenebb legyen. Idegen segély, gondos anyai ápolás nélkül nem élhet; és még is ő az, ki éltének már első felvirultában nyöszörög, nyujtogatja tagjait, s ellenszegül a gyengéd anyai ápolásnak, s alélt erőködéssel iparkodik, bár öntudatlanul, a nyomasztó alárendeltség alól menekülni. Valljon e törekvés nem előképe-e a feszitelen szabadság szeretetének?

Az állati étellel felébrednek az ösztönök, ezek általában, emberben egyiránt pótolják az értelmet, s annál uralgóbbak, minél túlnyomóbb az állatiság. A magzatot, anyja lélekezése élteté; gyermeknél a tüdő és szívó edények fejledeznek, s a léget ösztönszerűleg már maga is beszívja és kibocsátja. A lélekezés első állati működése, ezt a tápszert és álmot ösztöne követi; tápot, anyjának emlőit keresi a gyermek, s ha ebbeli vágyai kielégítvék, alszik, minek az állati életre jótékony hatása van.

Az eddigi álmot-éber életet, most éber-álmot élet váltja fel, s az ébredő lélekkel kezd fejtekezni a külvilág iránti fogékonyság. Minél hosszabb az álom, annál nagyobb fokozatokban fejlődik ki az állatiság; minél rövidebb, annál gyorsabban fejlenek a szellemi tehetségek.

Határozatlanból megy által minden a világon határozottba; a természetnek ez örök törvényét az anyagi és szellemi világban egyiránt feltaláljuk. A külvilág hat a gyermek lelkére, de a lélek még nem hat vissza. — Szemei nyitvák, de hiába keresünk bennök érdeket, vagy határozott vágyakat; a ható tárgyakra és színekre mereszti szemeit, de nem követi, nem keresi azokat. A felmerülő tünemények, s hatásszülte érzemények összefolynak, — a kellemes és kellemetlenközti határvonal még mindig ingatag.

Ugyanazon tárgynak folytonos, vagy kelleténél élénkebb hatása fárasztólag, kellemetlenül hat a gyermeknek szokatlan, gyenge idegzetére; e helyzetet a tárgyak és tünemények változatossága koronként megszünteti, mi szükségkép kellemesen hat kedélyére. Minél többször történik ez érzemény csere, a gyermek szívében, annál határozottabban merül fel a kellemes és

kellemetlenközti különbség: követi a kellemes hatású tárgyakat, utóbb keresi, s el-elmereng felettök.

A harmadik és negyedik hóban kezd figyelni a hangokra, s kiáltásában néha néha a magánhangzók ösztönszerű utánzása jelentkezik. A tapintás létszere, különösen a végtagokban, szinte kezd fejledezni; a kellemes és kellemetlen iránti fogékonyság határozottabb lesz. Szíve némelly tárgyak közelében hangosabban dobog, vére gyorsabban szökdécsel, arcán az öröm és kedvetlenség jelei mutatkoznak, szemeibe immár könnyük is tolulnak, vagy mosolyog, de még nem nevet; mert ez utóbbi érzeményeiben némi állandóságot s vágyaiban határozottságot feltételez.

Ötödik hóban az izlés és szaglás létszerei ébrednek, az érzékiség szunnyadó kora mindinkább tűnik, — a gyermek tizenégy órai álommal már beéri. Az éber-érzékiséggel lelki tehetségei is gyorsabban, de csak fokon- és koronként fejledeznek. Mindenek előtt a képzelet kezd homályosan derengni lelkében, s véle az emle (memoria) is jelentkezik; a gyermek tudja mi hatott érzékeire néhány pillanat előtt, keresi a tárgyakat vagy unatkozik, — neki élet, zaj, csengő, csillogó tárgyak kellenek.

Hatodik és hetedik hóban tagjait határozottabban, szabadabban hordozza, mit eddig szemmel kísért, azt immár kézzel is keresi; mit eddig megkülönböztetett, azt már meg is ismeri. Képzelete, emléje fogékonyabb: a hangról, anyjára, dajkájára ismer. A nyolczadik és kilenczedik hóval, összetett hangok, — mássalhangzók, sőt szótagok kiejtését is megkísérti; egyes tagok mozgatását sem elégli már, hanem egész testét iparkodik mozgásba hozni, csúszik magára hagyatva a földön, kéz-

zel, lábbal ügyeszik előre nyomulni, — siet bizonyos kiszemelt tárgy után, vágyai határozottabbak.

A fogakkal, uj korszak nyílik a gyermeknek. Több és erősebb tápot kíván, a tárgyakat magához vonja, ajkaihoz viszi, sajátává tenni, átalakítani, s mintegy öngyarapodására törekszik használni mindent.

A tizenkettődik és tizennyolczadik hó közt megkísérti a felállást, s másoktól vezetve az ösztönszerű lépdelést. Félni, fogodni csak akkor kezd, ha már elesett; s minél többször történik ez, annál óvatosbb, sőt néha súlyos esés következtében, időre a járással fel is hagy, s csak hosszabb idő után kísérti ismét meg a lépdelést, eleve másoktól vezetve, utóbb önmagától, a körülálló tárgyakat kiterjesztett kezekkel keresve.

Kedélye, érzeményeinek hullámozása, különösen öröme eddigelé csendes volt, most minden elevenebb színt ölt magára, érzeményei élénkebbek, öröme zajgóbb. Az arcizmok, gége, rekeszideg, tüdő és könyvedények kifejlésével jelentkezik a nevetés és sírás. Ha vágyai teljesülnek, szeméből, mellyekből eddig mitsem lehet kiolvasni, elégség, öröm sugárzik, mosolygása derültebb, határozottabb, s eleve tompa, utóbb élénk hang lebben el ajkairól, — a gyermek nevet; de még nem hahotáz. Könyüi, mellyek eddig pusztán ösztönszerűleg, állati nyöszörgés közt todulának szemébe, most mint-ha öntudatilag birná helyzetét, fájdalomtól kisajtolva sürbben hullanak, — a gyermek sír; de még nem zokog.

Ez időbe esik a szólás is, a gyermeknek pelypége (Lallen) mindig határozottabb lesz, s nem csak egyes szótagokat, hanem már szókat is kezd ejtegetni. A testi és szellemi tehetségek soha olly hamar, s olly nagy fokozatokban nem fejlenek, mint e korszakban, alig gagyogott a gyermek néhány szót, s már szavak

összeillesztését is megkísérte, — a második évben kezd beszélni; mert a gyermeket szaporodó szükségei, függése, őszintesége és nyíltsága hatalmasan ösztönzi érzeményeinek és vágyainak közlésére.

A gyermek beszédében figyelemre méltó a logikai rend, és következetesség; egyszerűn szólal itt fel a természet, melly mindig legrövidebb uton működik. A nálunk magyaroknál későbbben divattá vált mély- és magashangu ragozás közt nem tesz különbséget, ő csak egy nemét ismeri a ragoknak, s ezeket változatlanul csatolja a szóhoz, nem mondja: kezemmel, késemmel, hanem kezemvel, késemvel. Az ige-hajlításban rendhagyást szinte nem ismer, mi leginkább feltűnik a hiányos igékben, mellyek különféle törzsökökből veszik ragasztásait: esztem, isztam mondja a gyermek, ettem, ittam helyett: vagy ehes, ihas — — — Általában a rendhagyásokat és kivételeket csak később, hosszú gyakorlat után tanulja meg, szokásból. Olyan a gyermeknek nyelve, millyen lehetett kezdetben minden nemzeté.

A harmadik és negyedik évben, a mindinkább fejlődő test mellett, a lélek sem marad el. A képzelet fel-fellobban, s néha a kandiság is jelentkezik, melly meg van ugyan némelly állatfajokban is; de a gyermekben utánzással, és nemével az értelmesb tudvágynak párosul. Alig villan fel lelkében az értelem (intellectus) első szikrája, már is látni, tudni óhajt mindent, s nem csak a hangokat, hanem az arczkifejezést és taghordozást is utánozza. Az ötödik és hatodik évben, még nem fejlődött ki esze (ratio), az ok és okozat viszonyait még nem ismeri, s már is, mintha magasabb rendeltetése derengne lelkében, a látottak hasznát, célját, sőt tulajdonait is kérdezi.

Az élet első felvirultával már munkás az ember-

ben az önzés, sajátítás és átalakítás ösztöne. Mit a gyermek lát azt megkívánja, s ha kívánsága nem teljesül, nyugtalanodik, sir, jajong — —; de azért ne gondolja senki, hogy az óhajtott tárgyat elégtli, hogy vele beéri, alig bírja, már meg is únja, s szétrombolni ügyekszik, mintha erejét akarná megkísérteni, vagy hogy ismét uj alakban láthassa.

Hogy is lehetne érzeményeihez, kívánataihoz hű a gyermek? kinek érzékisége olly fogékony, idegei olly lágyak, szíve olly puha, s vére olly lángoló. A világ ezer színben ragyog előtte, uj, váratlan meglepő minden mi környezi, és a gyermek legyen hű vágyaihoz, s ingatlan törekvéseiben!

Változik szünet nélkül, ¹⁾ mert változó körüle minden; megkíván, sajátának hisz mindent, mert idegen akaratot, jogot nem ismer; vágyai törekvései olyanok, mintha tehetlenségének következtében tudná: hogy sokra fel van jogosítva. — Változékonyságánál fogva végnélkül idomítható a gyermek; felvesz minden színt és alakot, felfog minden bényomást, a visszahatás élénk de nyomadék és tartósság nélkül.

Valljon millyen kedélye? Nincs itt nyugalom, érzemény-szünet vagy öszhangzás soha; a legsajátszerűbb érzemények merülnek fel- és el perczenként, uj minden tárgy, és minden érzemény uj. Legelébb is a félelem jelentkezik, de csak első fokozataiban, — mint ijedelem: a gyermek remeg, és nem tudja miért, elrezgi ijedelmét, és nem tudja hogyan; nem borzad, nem irtózik, nem esik kétségbe soha; nem szomorog, mert nincs multja; nem remél, mert nincs jövője.

¹⁾ — — — — — iram

Colligit ac ponit temere et mutatur in horas.

(Horatius. De arte poet. v. 156.)

Könnyű képzelete csak a jelent lengi körül, ide irányozvák vágyai, innét indulnak ki törekvései.¹⁾ Ritkán indulatos, sohasem szenvedélyes. Hasonló a sziklák közt csörgedező erecskéhez, melly mindig habzik, és nem forr, nem zúdul fel soha; hasonló a víz fölepéhez, melly mindent visszatükröz, mellynek színén a legcsekélyebb szellő is lendít hullámokat; de a képek a hullámocskák inganak, változnak mindig, s nyom nélkül enyésznek el.

A játszi gyermekség bájos körében
Csókoljuk a jelenlét angyalát;

— — — — —
Mély sírok halmain mosolygva állunk,
S legkissebb tárgyban nyílt eget találunk.²⁾

Lássuk a gyermekségnek azon korszakát (hetedik év), melly úgy tekintendő, mint küszöbe a jövő kornak, — az ifjuságnak. A gyermek eddig úgy szólva vak eszköze volt érzékiségének, ösztöneinek; most ébred az eszes-öntudat, lelkében kezd homályosan derengni a jövő eszméje, s a pusztán állati ösztönök mindinkább háttérbe szorúlnak.

Minél kevesebbet ígér a jövő, annál többet várunk a jelentől; kinek jövője nincs, az kizárólag a jelenben él. Alkalmazzuk ez állítást a gyermekre, mig jövőről fogalma sem volt, eléglé a jelent, s kizárólag csak ebben élt: vágyaiban határt, felfüggesztést, elhalasztást nem türt. Még most sem ismeri ugyan a jövő jelentő-

¹⁾ Ez oka, hogy az elmezavarodás gyermekeknél ritka tünet; mert ezt bár kivételek vagynak, többnyire a mult vagy jövő szüli. A Cretin, vagy Cagot gyermeknek szeméből több élet sugárzik, mint nyomorú szülőiéből; a bárgyuság és butaság csak utóbbad jelentkezik, s jobbadán elhanyagolt nevelésnek, a lég- és éghajlat kártékony befolyásainak szomorú eredménye.

²⁾ Kisfaludy K. 1843. 25. 1.

ségét, azért nem is aggasztja, de sejti, s minél határozottabban merül fel lelkében, a jelenre vonatkozó vágyak annál korlátozottabbak, sőt néha fel is függeszti azokat. Az ember jelenét, csak a jövő kedvéért áldozhatja fel.

Azon pillanatban, mellyben a gyermek lelkében felmerül a jövőnek határozatlan képe, kezd multjára is, bár homályosan visszaemlélni; szívében szomor és remény éled. Vissza-visszaidézi néhány óra- vagy napelőtti kellemes érzeményeit, az egykori boldog helyzetekbe bele gondolja magát, ismétli azokat, s minél többet foglalgozik a multtal, annál hamarabb állnak elé a szokások, melyek mindig mélyebb gyökeret vernek; s határoznak későbbi cselekvése, jelleme felett.

Minden mi öröme hevíté egykor szívünket, mi kedves volt gyermek éveinkben, elenyészik, még emléke is feledésbe merül e kornak! — csak a szokások szövődnek gyermek éveinkből öntudatlanul keresztül az élet minden korain, s kellemesen viszhangzanak szívünkben, mint egyetlen emlékei gyermekségünknek, melly minél távolabb esik, annál vonzóbb, annál kellemesben mosolyg vissza reánk.

Sokan midőn egyeseket vagy népeket látnak küzdeni szokásaik mellett, szánandólag mosolyognak hiu törekvéseik felett; — nem ismerik ezek az emberi természetet. A szokások néha egyetlen hagyományai az ős apáknak, feledhetlen emlékei a hajdan kornak, mellyek épen azért, mivel századokat éltek keresztül, összeforrtak a nemzet jellemével, s minden látszatos parányiságuk mellett is, alkotó részeit képezik a nemzetiségnek, mellynek szeretetét csak mély sülyedés, bűnös elfajultság fojthatja el.

A szomor és minden mi e korban zavarhatná a gyermeket, rövid ideig tart, setét fellegecskék ezek,

mellyek ritkán és gyorsan vonulnak által az élet korányán, s legfelebb pillanatokig zavarhatják a gyermek jó kedvét. Hogy is lehetne aggodalma tartós, midőn testi és lelki tehetségei perczenként fejlenek, növekednek, midőn tapasztalásának és törekvéseinek mindig tágasb kör nyilik, ¹⁾ minek öntudat nélkül is, miként ez a gyermeknél történik, kellemes hatásának kell lenni a kedélyre. Ez oka a gyermek folytonos derűtségének, vigságának.

Minél több kellemetlenség éri a gyermeket, ijedelmé annál határozottabb lesz, s végre mint félelem áll elé. A félelem első vallása a gyermeknek, neki jogról, kötelességről, áldozatról, tökélyről — —, s így következetesen engedelmességről, háláról, hódolatról és tiszteletről nincs még tiszta fogalma; de szükségei, kellemetlen helyzetei megtaníták félni, s csak ez képes egy magasabb lénynek lételét a gyermekkel elhíttetni, csak félelemmel bírhatni őt a kültisztelet és hódolat megadására. Tettei helyeslését ugyan kezdi már óhajtani, de a jót és rosszat még mindig csak szokásból — félelemből — vagy ösztönszerűleg különbözteti meg.

Honnét van, hogy a gyermekek szeretik magukat ijesztegetni, vagy rémletes mesékkel ijesztetni?

A gyermek félelme sajátyszerű, eleven képzeletében a múlt, jelen és jövő sokszor mintegy összefoly: ez oka, hogy a multtól is fél. A rémletes mese, melly hőseit a lefolyt időkből veszi, megdöbbeníti ugyan szívéét, de simul övéihez, dajkájának vagy anyjának közelében veszélyen túl gondolja magát, s csak hamar elrezgi félelmét — sőt, biztos helyzete örömeit öntudatlanul is kétszeresen élvezvén, a félelem után jobban érzi ma-

¹⁾ „Neki az élet végtelennek tetszik, a messzi enyészet, mint hitetlen elvitatott rém, a távol láthatlanságába hunyik el.“ (Jósika.)

gát, mint előtte. Ime ez az, mi a mesét kedvessé teszi, melly rendkívülisége miatt is bir némi vonzerővel.

De ne feledjük, a félelem csak addig hat kelleme-
sen, míg a multra vonatkozik; míg így hangzik a me-
se: volt hajdan, vagy messze-messze innét nem tudom
mi vasgyúró — — addig a gyermek, legyen bár az
esemény borzasztó, figyel, s remegve is jól érzi magát;
de fordítsd meg a mesét, mondd: a rém közel, küszö-
bön áll, s a gyermek félelmében üvöltni fog.

E korban az állításág, s így következetesen az ön-
fentartás ösztöne túlnyomó; a gyermek mindenütt ma-
gát keresi, vágyait csak magaért függeszti fel; okokkal
hiába harczolsz ellene, ő csak félni és remélni tud.
Ijeszsz reá, vagy ígérj neki, s elcsendesedik; de önfe-
ledést, áldozatot tőle ne kívánj, — hogy is feledhetné
az magát, ki csak magát ismeri.

Kívánataiban még mindig lángoló képzelet, szív,
nem ész határoz; a tárgyak megítélésében és összeha-
sonlításában még mindig gyenge, járatlan: azért a cse-
rét, kijátszást, csalatást nem igen veszi észre, s néha
mással, sőt ellenkezőjével is beéri annak, miért csak
imént epedve sovárgott.

A gyermeket önzése, szaporodó ismeretei, növe-
kedő ereje elbizottá, kérkedővé teszi; már a négy, öt
éves gyermek fiatalabb vérei felett némi felsőbbséget
igényel. Kísértsd meg, magasztald társai valamelyikét,
bizonyosan azt mondandja „ezt én is tudom,“ vagy tán
épen „ezt jobban tudom.“ — Jelentkezik immár a ve-
télkedés is, melly hamar irigységgé fajul, de nem ka-
jársággá; ¹⁾ jövőre vonatkozó tervei nincsenek, kár-
vagy nem fertőzteté még meg a gyermek tiszta szívét;

¹⁾ L. Lélektani mutatóványomat. 73. 1.

hiszen még azok bűnhődését vagy szenvedését is megkönnyezi, kikkel tán néhány pillanat előtt czivódott.

Különös, a gyermek nem érti még e szót „kell,” s már daczol; nem ismeri a szabadságot, s a korlátokat csak kénytetve tűri s annál makranczosabb, minél szűkebb határok közé szorítatik cselekvése; mit nevelőknek sohasem kellene feledni. Különösen általános törvényektől kell, mennyire csak lehet, óvakodni; mert a gyermek nem képes még az általánost minden egyes esetre alkalmazni, s így nyomasztó bilincsek közt szenved, és félve remegve használja szabadságát még akkor is, midőn cselekvése törvényszerű. De erkölcsi szempontból is ajánlható a határozott törvény, valamint gyermeknek, úgy mindazoknak, kik idegen segélyre szorulnak, s csak másoktól vezetve felelhetnek meg rendeltetésöknek.

Az utánzással feléled a gyermek szívében, a játék hajlama, melly koronként változik, s valamint ereje, tehetségei, általában vágyai, úgy a játék hajlama is mindig határozottabb lesz. Eleve a csillámló tárgy pusztá szemlélését is elégli, utóbb érinti azt, hajtogatja, hangoztatja; mert az ébredő élet a gyermeket mindinkább az élethez vonja. A csend terhére van, az életnélküli tárgyak mellett unatkozik: neki zaj, élet, változatosság, — s végre játszótárs kell. Azonban játszótársát szint-úgy mint játszós szereit, csak eszközül használja. Nem barátkozik társaival, mert még nincsenek titkai, nincs jövője!

A különmemű, de azonkorú gyermekeknél figyelemre méltó, hogy nőnél a testi és szellemi tehetségek hamarabb kifejlenek, mint figyermeknél. A fiu nagyobb, erősebb, de tehellenebb; a lány gyengébb de ügyesebb. A fiu önző, szilaj, szétromboló; a lány engedékeny,

szelid, takarékos. A fiu társaságban vad, hallgatag, külsejére nem sokat ad; a lány simul, még idegenekhez is, bőbeszédű, s a hiuság és piperezés már a legzsengebb korban jelentkezik.

Gyermekek közt a nemi különbség még játékaikban is feltűnik: a fiunak ostor, dob, fegyver, ló kell; a lány főző eszközökben s czifra bábokban lel örömet. A figyermek, játékaiban harczias, a lány, házias; ez gondosan őriz, takargat, amaz szétrombol mindent. A lány kevesebbel beéri, s játékaiban kitartóbb, rendezebb; a fiunak több kell, hamar unatkozik, s rendetlenül halmozza, szórja össze vissza játszószerzeit.

Mi a gyermek szellemi tehetségeit illeti, eddig kizárólag könnyű képzelete uralgott, hitegeté játékaival, s ragadá elv és cél nélkül; utóbb az ébredő figyelem korlátozza, s a tapasztalás némileg rendszerezi képzeletét. — A figyelemmel szilárdul az emlékezet, felfogása könnyű, élénk, fogalomképezése határozottabb, az értelem fel-felmerül, s a gyermek immár ítél is; de ítélete fölepes, csak szükségeire, élvezeteire, általában a legközelebbi tárgyakra szorítkozik.

Azon pillanatban, mellyben a gyermek lelkében kezd, bár homályosan derengni a jövő eszméje, felébred az ész: megkülönbözteti az erkölcsi jót a rossztól, következtet — —. A gyermek nyolczadik évében,¹⁾ mint ifju lép fel az életben.

¹⁾ Az általános szabály alól vagynak számos, néha csodálatos kivételek. — Heineken (sz. Lübeckben 1721) tizennégy hónapos korában tudta a bibliaitörténetet, (?) második évében beszélt latinul, jeleskedett a történet- és földleírásban, sőt a boncztudományban is, (?) — — öt éves korában meghalt. — Varatiers (sz. Schwabachban 1721) éltének tizenharmadik évében mint író lépett fel, 14. tudorrá lett, 18. megöszült, 19. meghalt. — Praun hazánkfia (sz. Nagyszombatban 1811), két éves korában olvasott,

Ifjuság.

Az ifjúságot, ámbár a fejlődési fokozatok itt is, mint mindenütt az életben, csaknem felsorozhatlanok, könnyebb átpillantás végett, két korszakra osztom: a serdülő (8—15) és felserdült ifju korszakára (16—22).

Az első korszakban, mindenek előtt feltünő, hogy a növés kisebb fokozatokban történik, mint eddig; de azért az ifjunak külseje még nem ölt maradandó alakot, a hajnak színe, az arcvonalzat, a szem- fő- taghordás és testtartás még mindig változnak. A fogak hulladoznak, helyöket ujak, erősebbek pótolják; a serdülő ifju erősebb tápot kíván.

Már a gyermeknél fel-felmerült az értelem, de valamint ott, úgy itt is, sőt az ifjuság második korszakában is még mindig tulnyomó a képzelet. Az értelem felett, érzelem; a fejledező ész felett, képzelet uralg; melly vissza-visszaidézi az egykori képeket, vagy ujakat varázsól elé, hitegeti, ringatja az álmodót, és az ifju olly szépen álmodik, hogy szinte fél az ébredéstől. A gyermek a multat és jövőt csak sejté, az ifjunak van már multja, melly érzelmére, szívére; van jövője, melly képzeletére hat. Multja határozza el jelenét; s ettől függ jövője!

A serdülő ifjut naponta növekedő ereje elbizottá, vérének könnyűsége és tapasztalatlansága könnyelművé teszi; a multat hamar feledi, a jövő nem aggasztja. Ö

negyedik évében a hegedüt jelesen játszá, nyilvános hangversenyekben hallatá magát, hatodik évében műutazást tett — —. A csoda-gyermekek száma napjainkban mindinkább szaporodik, a túlfeszített, erőtetett kora érettség, már a közéletben sem ritka tünetény, pedig nevelőknek és szülőknek nem kellene feledni, hogy a melegházi gyümölcs sohasem olly izes, mint mit a természet növel; kora érettség, kora hervadással jár!

még mindig a jelenben él, s mivel minden inkább szívére hat mint eszére, könnyen hisz, könnyen ad mindent; minél hiszékenyebb, annál őszintébb.

A gyermekek kevés kivétellel hasonlók egymáshoz. Az ifjuság első korszakában már egyéni sajátságok is jelentkeznek, de jelleme még mindig kétes, s a természet és nevelés, a nedvokat kifejlése, és éghajlat, tápszerek — — — hatása közt ingadoz.

Emlékezete nem annyira hű, mint fogékony. Az ifjut hajlékonysága és fogékonyága végnélkül idomíthatóvá teszi; felvesz minden alakot, elhisz, utánoz, megtanul mindent, jót, rosszat, érdekest, érdektelent annélkül, hogy a tanultak alkalmazása vagy haszna legkevesbbé is aggasztaná. — Ismerete zavart, összefüggésnélküli, ítélete többnyire fölepes, következtetése elhamarkodott.

E korszak legfontosabb az emberi életben. Minden attól függ: a nevelés hová irányozza a serdülő ifjut, mint használja a természettől olly sokfélekép ajánkozó alkalmakat, miként járul a fejledező tehetségek kiképezéséhez.

Az ifju szíve lágy viaszként minden bényomást élénken felfog; érzeményei hévvel lobbannak fel, könnyen indulatokká fajulnak, és fellázadt indulatai űzik szünetlen czél és határ nélkül. Szenvedélyek e korban ritkán jelentkeznek, mert az ifju ingatag, perczenként változó, vágyaival, törekvéseivel többnyire csak a jelentlengi körül.

Félelme rövid, melly az aggály és rettegés fokozatain néha rémulésig emelkedik, de az ifju nem borzad, nem esik kétségbe,¹⁾ mert merész reménye a legkétesebb esetben sem hagyja el soha. Azután azt se feledjük

¹⁾ L. Lélektani mutatványomat. 62. l.

hogy az ifju nem önálló, hogy függésének és gyengeségének következtében idegen védelemre még mindig tart számot.

Haraga tomboló, de nem vészes; boszút ritkán forral, vagy ha még is, boszúja közönségesen elhamarkodott, s önmagát ostorozza. — Öröme zajgó, s egy azon indulatok közül, mellyek ha néha-néha lehangoltatnak is, végkép sohasem távoznak szívéből; nem szomorog, mert könnyelmű; nem bánkódik, mert bajaiban mindig másokat okul. A testben lélekben naponta növekedő ifju veszteségét hamar feledi.

A különmemű gyermekek, mint már említém, némileg ugyan eltérnek egymástól; de még mindig megférnek, társalognak együtt, vagynak közös játékaik. A serdülés korában másként van minden, fejledező jellemeikben az ellentét határozottabban áll elé, s a különmemű egyének csak hamar, mintegy visszariadva távoznak egymástól; elnémul időre a természet szava, hogy utóbb annál hangosabban viszhangozzék szíveikben. — A lánynak gyengédségét, félelmét, engedékenységét, az ifju gyávaságnak tartja; a lány viszont az ifju szilaj tombolásait durva vadságnak mondja, s az egyetértés, közlekedés köztök végkép megszakad. És ez így van néhány évig, és ez így jól van; csak az kár, hogy a szülők és nevelők gondatlansága, a természetnek e célszerű intézkedését sokszor zavarja.

A tizenötödik év körül felserdül az ifju, feje visszahajlik, melle domborodik és szélesedik, a tüdő tágul, a hangműszerek erősödnek: az ifju szava mély, a lányé csengő, teljes; a test és taghordás, a járás még mindig könnyű, de szabatosb; a haj maradandó színt, s az arc jellemző alakot ölt; a lélekezés mély, a vérkeringés gyors és határozottabb, rendesebb mint eddig.

Az ifjúnak eddigi kényszerített, úgy szólva gépi tanulása, immár okszerű lesz; a gyermeki könnyű hit ellebben, az ifju kezd kételkedni, s a mondottak vagy történetek okait kezdi kutatni. Összehasonlít, ítél, szemlélődik, következtet; a pusztá ismeret vágyait már nem elégíti ki, neki tudomány, rendszeres ismeret kell. Lelkében az igaznak, szépnek és jónak eszméi mindig háttározottabban merülnek fel, szívének új világ nyílik: vágyai, törekvései, minden új, magasabb irányt vesz.

Megjegyzendő azonban, hogy az ifjunak világa még igen eltér a valótól; ezt sokszzerű csalódásai eléggé tanúsítják. Az értelem és ész működése rendszeresb ugyan, de a képzelet uralg, az ifju még mindig játéka képleteinek, feledi a valót, s küzd ábrándai mellett. A serdülő ifju, néha már gondolt jövőjére is, de jobbadán még is csak a jelenben élt; most tágul szíve, a múlt és jelen mindinkább háttérbe szorul, s a jövő ragyog a felserdült ifju lelkében; ide ragadják a képzelet szárnyain vágyai, innét indulnak ki törekvései, ábrándainak és ábrándaiban él, s képzelt jövőjének sokszor feláldozza a való jelent s néha jövőjét is!

„A bimbó fejledez, s reményvirága

Egy új élet meleg karjába dül,

A zsenge kornak tiszta boldogsága

Szép álmok özönébe szenderül,

Szorult mellünknek ébredő világa

Fenlángol s új világokat kerül;“ — — (Kisfaludy K.)

Képzelt, önalkotta világában, szép tulajdonokkal felékítve uralg az ifju, s rendezgeti teremtményeit. Hol van az ifju ki tehetségeit, ismereteit túl ne becsülné? Innét merész képzelete fényes jövővel ne hitegetne? Innét van, hogy dús reményü szívére, ihletett lelkére, lángoló képzeletére csak a regényesnek és rendkívülinek van hatása.

Szánandólag nézi a kiábrándultak mindennapi küzdelmeit, neki megfoghatlan, hogyan áldozhatja fel szabadságát, kényelmét, nyugalmát, jobb meggyőződését az emberek nagyobb része pusztá — kenyérért! És ez igen természetes, az ifjura eddig az élet csak rózsaszínben mosolygott, árnyoldalait, terheit oly kevéssé isméri, mint önmagát. Gond, aggály, bú eddig legfeljebb csak futóban érinté szívét, s ha néha-néha fellázadt is elégedetlenségében kedélye, fényes jövője, hamar szétoszlatá borúit: széles a világ, a teendők sora hosszú, ha itt elhagyott a szerencse, fog mosolyogni amott! Így vigasztalja az ifjut könnyelműsége, tovább lebben, s kibékül sorsával.

Sokan tán azt mondandják: az ifjuság nem mindig oly fellengő, regényes, millyennek lenni irám! — Fájdalom úgy van, vagynak testi és lelki szegények, kiket a bölcsőtől sírig csak nyomor környez; vagynak, kik mostoha körülmények miatt már zsenge korukban az élet terhei alatt görnyedeznek, kiket az önkiképezés, és kenyérkeresés gondjai kinos bilincsek közé szorítanak.

Hát a nevelés? — hány nevelő feledi növendékének korát, s szerfeletti szigorúsággal az ifju láng hevét nem fékezi, hanem eloltja, az önhiedelmet és bizalmat maga iránt nem irányozza, hanem elfójtja, — és az ifju vagy fondor cselszövő, vagy sima hizelgő, vagy konok daczoló lesz. Sok férfiu, midőn vissza-pillant lefolyt ifju éveire, elkeseredve sohajt fel: mi vagyok! s mi leheték vala jobb kezek között! Büszkék vagyunk kifejlett, jól irányzott tehetségeinkre, elveinkre — —, balgaság, ezer szerencsénk, hogy jó kezekre juthatánk.

Szomorú, örömtelen ifjuság ritkán szokott jót szülni; minden kornak vagynak jellemző sajátságai, mellyek el nem maradnak, ugrás a természetben nincs, végig

kell futni a pályát mindenkinek. A magyar közmondás-ként: legalább is egyszer élteben megjárja mindenki a bolondját! és ha már ennek meg kell lenni, úgy hiszem jobb ha maga idején történik. Szomorú tapasztalásból tudjuk, hogy sokan később korban szokták mintegy pótolni, mit gyermek, vagy ifju éveikben elmulasztának. Kinek volt rosszul rendezett, de még is szigorú nevelő intézetekből kikerült ifjakkal dolga, szavaim igazságáról nem fog kétkedni.

Az ifju értelme e korban kifejtettebb, felfogása, ítélete, következtetése gyorsabb, de még egyoldalú, elhamarkodott; kezd ugyan kétkedni, kezdi az események okait kutatni, de a munkába csak hamar beleún; a képzelet még mindig túlszárnyalja rendszeresb, magasabb szellemi működéseit. Ki figyelemmel kíséré az ifjak vitatkozásait, tapasztalható, hogy ítéleteik, állításaik többnyire általánosak, mi rendszeres miveltség hiányának, fölelenségnek, tapasztalatlanságnak eredménye szokott lenni.

A tekintély még mindig nyomós ok az ifjunál, nem mintha különös tisztelettel viseltetnék a tapasztalás, vagy érett megfontolás iránt, hanem mivel könnyelmű és türelmetlen, mivel kerüli az elmélkedés, szigorúbb gondolkodás és okoskodás fáradsalmait. — Ha czélt tűz ki magának, az ellene tornyosuló gátok, vagy az eszközök választása nem aggasztja, mindig a legrövidebb utat választja, a fontolva haladást gyűlöli, s túlbuzdult hevében gyávasággal bélyegzi.

Vallásban, politicában, bár kivételek vagynak, többnyire túlzó, s csak akkor tér a középutra, ha reményei tüze lelohad, ha képzelete, meleg szíve kissé meghül, ha kitombolta magát. Minél kedvezőbb körülmények közt él az ifju, minél függetlenebb, annál túlzóbb; sze-

rencsétlen körülmények, élelmi gondok súlyai alatt, hamar kijózanodik.

Eddig unalomból, időtöltésből játszott, s játékaiban fellobbant indulatai szerepeltek; most játéka komolyabb színt ölt, törekvéseiben száguldó szenvedélyek jelentkeznek. Eddig mulatsága zajgó, tomboló volt, neki baj- és örömtársak kellettek, mert tervei a legközelebbi tárgyakra, a jelenre szorítkoztak; most csendesebb, visszavonultabb, céljait a jövőbe helyezi, és céljait csak megihitteivel közli.

Az ifju elbizott, mert nem ismeri önmagát és a világot; pazarló, mert könnyelmű; hiszékeny, őszinte, mert tapasztalatlan; bátor, mert ereje még mindig növekedik; elszánt, mert sokat, mindent remél. Az embernek e korban: bátorság, elszántság, haladás a jelszava; az ifjut nevezheted bár minek, csak félénknek, gyávának ne mondd, ezt nem tűri. Ha kitűzött, véleménye szerint magas célja mellett küzd, könnyelműleg mindenét, még éltét is kockáztatja; mert vagyona értékét olly kevéssé képes felfogni, mint élte becsét, mert ábránd világban él, s általában függetlenebb mint a férfit, s így könnyebben vesz búcsut a valótól, mellyet nem ismer, melly nem tartja lebilincselve; kivált ha tette áldozatként ragyog lángoló képzeletében, ha az utókor hálájára, magasztalására, halhatlan névre tarthat számot.

Az ifjunak vetélkedése határozottabban áll elé mint eddig, s könnyen irigységgé, sőt néha már kajánsággá is fajul; valamint önállásutáni törekvése, daczoló féktelenséggé; tetszvágya hiusággá, kérkedéssé, kevélységgé — —. A kevélység nemei közül legritkábban jelentkezik az ugy nevezett aristocratiai gög; az ember e korban többnyire hévvel karolja fel a világot, minden-

kit magához emelni ügyekszik, törekvésének szelleme cosmopolitici. A milly hevesen küzdend, tán nem sokára higgadt férfit korában Ciceróként „pro domo sua,” oly buzgó népboldogító jelenleg.

E kornak uralgó szenvedélyei közé tartozik a szabadságkór, melly annál túlzóbb, minél korlátozottabb volt eddigelé az ifjunak élete, hatásköre; az erőszakosan elfojtott láng kitörése mindig vészes. A nevelés szigorú szabályai, a gyermek- és ifjúkori feddés, büntetések még igen eleven színekben állnak a felserdült ifju lelke előtt; azért kerüli a függést, gyűlöli a korlátokat, megveti a szolgaságot, s küzd lelkesedéssel az alárendeltség minden nemei ellen. A szabadság nagyszerű képekben ragyog tapasztalatlan, hiszékeny lelkében, s oly tervekre készíti, mellyek kivihetlenségét csak érettebb korban, szomorú csalódások, néha csak mostoha csapások után ismeri el.

Az ifju midőn szabadságért buzog, áldozóbb, önfeledebb mint a férfit; neki a szabadságról fellengőbb képletei vannak. És ez igen természetes, az ifju független, nála még mindig inkább indulat határoz, nem szenvedély; a férfit szívében tán már egy kedves lény, vagy család, vagy szenvedélyei tartják lekötve; küzd szabadságért, de magát, övéit ritkán feleli. Az ifju küzdelmeiben elméleti-, a férfit, gyakorlati szempontból indul ki.

Az ember társas lény, társ nélkül pusztá az élet, kietlen. Kell lenni oly lénynek, melly vágyainkat lebilincseli, oly lénynek, legyen az élők vagy holtak országából, földi vagy földöntúli, mellyel szoros összekötetés után eped a szív; és ha nincs rokon szív, ha nincs valaki, kell lenni valaminek, mi érzelmünket koronként felmelegíti, mi szívünket elfoglalva, s némileg leküzdi ama nyomasztó szorongást, és nyughatalansá-

got, melly a ki nem elégített társasulási ösztönből szükségkép következik.

Hol az ember, ki baráti rokon szívet ne ohajtana maga körül? A társasulási, barátkozási hajlam még azok szívében sem hamvad el, kik elszigetelve a világ zajától, csendes visszavonultságban élnek; és ha nincs eszes lény, állatokhoz simulnak, vagy lelketlen tárgyak tartják lekötve vágyaikat, miként gyermekeknél történni szokott. — Kinek nincs világa, hatásköre, barátja, képzelet az; s képzelt világában, az élet örömeit és kínait egyiránt felleli, képzelt hatásköre munkára serkenti, vagy csüggeszti, — képzelt lényeket szorít meleg szívéhez, és jobban érzi magát. Az emberek kisebb nagyobb mértékben képzeleteik játéka!

A gyermek eleve lelketlen tárgyakkal is beérte, utóbb az ébredő étellel, vágyai mindinkább az élethez vonták; a serdülő ifju magához hasonlót keresett, kerülve a különemüeket. E korban másként van minden, a felserdült különemüek szívében kezd öntudatlanul, homályosan fejledezni a nemi ösztön: simulnak, hajlanak egymáshoz annélkül, hogy eleve tudnák miért, s ha néha felmerülne is világosabban a nemi ösztön, a romlatlan ifju kezdetben magának sem meri megvallani szíve titkát.¹⁾

A fejledező nemi ösztönnel aggály, megmagyarázhatlan szorongás, félelem, remény, öröm, szomor szállja

¹⁾ Hogy kivételek vagynak, néha már a legzsengébb korban, szomorú tapasztalásból tudjuk. A nevelésben igen sok függ attól, miként fejlesztetik ki, és hová irányoztatik a nemi ösztön; mert ez az ifjut komoly, tehetségeit és tartozásait ismerő férfivá képezi, olly férfivá, ki a közjót szíven hordozza, s ez által övéi- és önboldogságán sikerrel működik; vagy a korára nézve már férfit, könnyelmű, szilaj ifjává teszi, ki tehetségeit nem ismerve, méltóságát feledve, aljas kicsapongásokkal sietteti ön- és övei romlását.

meg felváltva az ifjunak vagy lánynak szívét; határozat és határozatlanság közt hullámszanak, akarnak mindent és semmit. — E rejtélyes, fontos korszaka az életnek rövid, mert a nemi ösztön mindig határozottabb alakot ölt, s az ifju ki eddig lepkeként szállongott, most választ, s lángoló képzelete, indulatai, vágyai — — minden a választottnak eszményi képében központosul, — az ifju szerelmes. Szeretet e korban ritkán jelentkezik.

A szerelem első fellobbanásával, az életre új korszak nyílik. Az ifju, kit eddig vágyai sivár üzelemmel ragadának, ki olly sokat, mindent kívánt, most olly kevéssel beéri; az ifju, ki eddig olly hön buzgott szabadság mellett, ki eddig korlátokat nem tűrt, most engedékeny, s bilincsek után sovárog; az ifju, ki eddig zajt, a világ küzdelmeit keresé, kinek képzeletét nagyszerű tervek lobbanták lánggra, most visszavonul, s a csendes magányt keresi; választottjának egy pillantása felér mindennel mi eddig kedves volt szívének, ennek kedvéért fékezi indulatait, lemond mindenről, feled mindent. Mit a nevelés évek hosszú során nem tehetett meg, most egy pillanat műve!

Nőknél hamarabb kifejlik a nemi ösztön, s eleve mint tetszvágy jelentkezik. Igaz, hogy a tetszvágy néha már zsenge korban is feltűnik, de nem a természet, többnyire hiu anyák műve ez, s utánzása a gyermeket környező példáknak; hol azt sem szabad feledni, hogy a tetszvágy, hahogy jelentkezett is eddig, határozatlanul tűnt fel, mellynek czélját vagy épen nem ismeré a lány, vagy csak homályosan derengett tiszta szívében.

Felserdült lánynál más alakot ölt a tetszvágy, mi eddig határozatlanul, homályosan merült fel koronként szívében, most különemüekre vonatkozólag, mindinkább fejtekezik, s végre határozottan bizonyos kiszemelt egyén-

ben központosul. A lány kellemes taghordással, nyájas, megelőző, könnyű modorral, s izletes öltözettel iparkodik kecsseit kiemelni, igézni, hódítani, szíveket lebilincselni; ez oka, hogy szépsége, kecssei, öltözete — felett olly gondosan, féltékenyen örködik, hogy a tánczot olly szenvedélylyel kedveli, lengő helyzetben akarja magát mutatni, mi sokkal érdekesb, vonzóbb.

Ha valaha, e korban kell a nőt éber figyelemmel kísérni, mert a tetszvágy könnyen hiuságot, ez kaczer-ságot szül, a kaczeróság eloltja szívében a szemérmét, s a szemérmével a tiszta, szende ártatlanság is ellebben — visszaidézhetlenül. Közönségesen azt hiszik, hogy az ifju e korban több figyelmet igényel, mint a nő; én ellenkező véleményben vagyok. Az ifjut fondor világ környezi ugyan, hol a barátság álarcza alatt kajánság, az ártatlanság leple alatt szemtelenség közelít tapasztalatlanság szívéhez, hol minden élvel kínálkozik; de az ifjut szigorúbb tanulmányok, jövőre vonatkozó tervek, sőt maga a mindig zajgó, hullámzó világ is elfoglalja; míg a lány csendes visszavonultságban lángoló képzeletére, s meleg szívére van hagyatva. Keveset foglalkozik a külvilággal, de annál többet érzeményeivel és ösztöneivel; nem csoda, ha érzeményei heves indulatokká, s ösztönei csendes, de annál vészesb szenvedélyekké fajulnak.

Az ifju esztét, a lány szívét képezi; a lánynál minden inkább szívre hat, az ifjunál értelemre. Ez oka, hogy az ifju, ha hogy mostoha körülmények elragadnának is, ritkán sülyed olly mélyen, hogy a' szívében ejtett seb orvosolható ne lenne; de rabold el a lánynak szemérmét, mérgezd meg, ha csak leheletteddel is ártatlanságát — s feldúltad szívvilágát, a seb orvosolhatlan!

Férfiság.

A testnek tökéletes kifejttségével a felserdült ifjuból, férfiú lesz. E kor a bölcsesség-fogak jelentkezésével kezdődik, huszonkettődik évben, s az állandó hajszín változásával, vagy a hajak őszülésével végződik ötvenedik évben.

Az anyagi ember e korban, ha úgy szabad szólni, be van fejezve; annál több gondot fordít a természet, sőt maga az ember is szellemi tehetségeinek, különösen jellemének kiképezésére. A test legfelebb kiterjedtségben növekedik, s ezentúl csak ápolást, az életerő fentartást igényel; a vér sűrűbb, az érverés teljes, a vérkeringés rendesebb, a véredények duzzadtak, az izmok keményednek, a mell eddig domborodott, most szélesedik, a koponya, agy és innét szállongó idegzet tökéletesen kifejlett.

Az értelem érettebb, az ítézés józanabb, óvatosb, a következtetés rendszeresb; a képzelet még mindig tüzes, de hevét a túlnyomó értelmesség mindinkább lehangolja. Az ifjunak eddigi képzelt világát, a hideg való szétoszlata: az ábrándok és érzelgés kora lefolyott, kezdődik a szenvedélyek kora. A férfiú honának, vagy családnak él; hir- vagy hódításkór ragadják ki az élet zajába, vagy fősvénység és élvkór tartják gyáva bilincsek közt.

A társasulási ösztön e korban határozottabb, az ifju hévvel karólt fel mindenkit, a férfiú, barátai számát mindig szűkebb körre szorítja; az ifjut őszinteség, hiúság jellemzé, a férfiút tapasztaltsága, csalódásai óvakodóvá teszik; az ifju tapasztalatlansága miatt mindent a jövőtől várt, jövőben élt; a férfiúnak vagynak

ugyan messze ható tervei, de tudja hogy a jövő kétes, azért a jelenben keres biztosítást, s minél többször csatlódik, minél fondorabb az őt környező világ, annál kevesebbet remél, annál inkább simul a jelenhez.

A határozottabb társasulási, és tökéletesen kifejlett nemző ösztön nőszülésre, s ez hivatal- és kenyérkeresésre serkenti a férfiut. Uj, fontos pálya nyílik itt az embernek, melly határoz jövője felett. Általában a férfiu nőszülés után, önállásából, hatalmából mindig vesz; a nő ellenben mint asszony, mindig nyer: bátrabb, önállóbb, elbizottabb, ügyesebb, uralgóbb lesz. Az erősebb férfiu, a gyengébb nőhöz simul; a gyenge nő felemelkedik az erősebb férfiuhoz.

A férfiukor második hetedében (29—36), a testnek nem csak növése, hanem a testi erőnek növekedése is be van fejezve; az arczon maradandó, jellemző vonalak tűnnek fel, a taghordás erőteljes, határozott. A kedély csendesebb, de az érzemények annál mélyebbek és tartósabbak; ez oka, hogy a szilaj indulatosság mindinkább tűnik, s a szenvedélyek hatalma szilárdul. A világ- és önismeret, eloltja az ifjúkori elbizottságot, s feléleszti a férfiu szívében az önbizalmat: az ember minél kevesebbet bizik másokban, annál többet vár önmagától. — Tapasztalásának, higgadtabb képzeletének és érettebb megfontolásának kell tulajdonítani, hogy a férfiu e korban hidegvérü, elszánt, hogy inkább kedveli azt, mi értelemre és akaratra, mint mi érzelemre és képzeletre hat. — A nő e korban, bár kivételek vagnak, háziasabb, türelmesebb, engedékenyebb mind eddig s minél hídegebb a világ zaja, és minden iránt, mi eddig szívét lánggra lobbantá, annál melegebben karolja fel családat, s intézi csendes visszavonultságában házi körének belviszonyait.

A harmadik hetedben (36—43), közelg az élet dele. Az emésztés és életerő immár tökéletes egyensúlyban van, a testi és szellemi tehetségek a kifejllettség legmagasb. fokát elérték,¹⁾ s ezentúl mindinkább hanyatlanak; és még is épen most, a hanyatlás korában legtöbbet és legnagyobb dolgokat képes a férfiú végre hajtani. Tehetősége legnagyobb a közelgő gyengeség küszöbén, anyagi és szellemi hatása legfényesebb eredményekben akkor ragyog, midőn ereje hanyatlani kezd. Az élet e korban hasonló a nap melegéhez, melly legnagyobb dél után két óra körül, tehát akkor, midőn a nap hanyatlóban van. A férfiú még mindig többet foglalkozik a külvilággal, mint önmagával; szerez, gyűjt, nyomul előre, törekvéseiben szünet nincs: a nyugalmat elmarádásnak, a megállapodást, szégyenítő hátrálásnak tartja. Kedélyét, érzemény-öszhangzás és mélység, szellemi működéseit, alaposság jellemzi. Követeléseit, reményeit lehangolá az élet, melly sokszor meghiusítá törekvéseit; minél szigorúbb a férfiú e korszakban maga iránt, annál engedékenyebb mások iránt.

A negyedik hetedben (43 — 50), Linnéként az „aratás“ korszakában, a megemésztett tápszer mennyisége, felülmulja a felhasznált életerőt; a sejtszövet (textus cellulosus) kezd lankadozni, a nyirkoszövet (tela lymphatica) tágul, s a nyirkosság túlnyomó lesz; ez oka, hogy a kövéredés közönségesen e korban jelentkezik. A bőr és izmok keményednek, a lélekzés erőteljes, az idegzet rugékonysága, s vele az érzékenység is alább száll, a járás csendesebb, de szilárdabb, az álom éberebb és rövidebb. — Az emlékezet hűtlenebb, de az

¹⁾ Midőn a kifejllettség legmagasb. fokáról szólok, kizárólag tehetségeinket értem, nem pedig az emberi műveltség lehető legmagasb. fokát.

ítélet áthatóbb; a férfiú ha nem vonul is vissza a világ zajából, még sem feledi önmagát, kezdi belvilágát rendszerezni, lelkében ingatlan elvek merülnek fel, s maradandó jellemmel, munka- tapasztalás- és értelmi műveltségszülte tulajdonokkal lép fel az életben, mellyek becse és értéke felett határoznak épen azért, mert nem természet ajándékai. — Az életerőnek észrevehető languozásával a férfiú nem csak belvilágát, hanem szerzeményeit is kezdi rendezgetni, szívében a nyugalom hajlama s fáradalmai gyümölcsének élvezése mindig határozottabban jelentkezik. A nő e korban rendtartó, gazdálkodó, kevesebbel beéri, s ha eddig nem élt is legjobb egyetértésben családi körével, most kibékül sorsával, simul férjéhez és mindazokhoz, kiket szilaj indulatosságával, vagy szenvedélyes ingerültségével tán eddig elriasztott magától.

Öregség.

Legigaztalanabb a világ e kornak jellemzésében, mert az öregséget többnyire összezavarja a vénséggel vagy aggsággal, s úgy tekinti mint általános gyengeség, vagy tán épen tehetlenség korát. Lássuk e tárgyat közelebbről.

Mindenek előtt a gyengeséget megkülönböztetem a tehetlenségtől, ez tartós, amaz koronkénti; a tehetlenség, a hatásnak és működésnek még csak lehetőségét is kizárja; a gyengeség csak akadályozza. Gyengeségek tűnnek fel minden korban, mert ezek szükségképeni eredményei véges természetünknek; mutatkoznak egyes tehetségekre vagy személyekre vonatkozó tehetlenségek is: p. o. az öregnek emléje nem csak

gyengébb, hanem tehellenebb is mint eddig; de azon pillanattól, mellyben a lélek mintegy kifejtekezik szunynyadásából, az élet vég enyészteig, egy korra sem lehet általános szellemi tehetlenséget ruházni.

A test és lélek, és minden tehetségeiknek összhangzó egysége az, mire az emberek teremtvék; maga a természet részletenként pótolni szokta a részletes tehetlenségeket: hol hiányzik a látás, többnyire túlnyomó, élénk a tapintás és hallás. És ez így van mindenütt, összhangzó egységgé kell olvadni végre is mindennek, e törvény áll az anyagi és szellemi világban egyiránt. A czélul kitűzött testi- és szellemi tehetségek összhangzó működése, csak a különemű erők (vires) és tehetségek (facultates) viszonyos alárendelésével eszközölhető, mi külsőleg gyengeségre mutat, de közlelebről tekintve, nem kevés lelki erőt feltételez; ime ez, és a léleknek hatalma az állatiság felett, adja e kornak a gyengeség és tehetlenség színezetét. — Az öreg fékezi kitörő indulatait, korlátozza vagy leküzdí szenvedélyeit, és gyengének tartjuk; ha cselekszik, az eszközök választásában körültekintő, óvatos, hol sikert okosan nem remélhet, ott nem működik, és tehetlennnek mondjuk. — Igaz hogy a testi erő évek hosszú során mintegy elhasználva, kezd enyészni; de ez nem történik olly hamar, nem olly gyors fokozatokban mint a világ közönségesen hiszi; hol azt sem kell feledni, hogy a tapasztalás és folytonos gyakorlatszülte könnyűség és ügyesség, többnyire meglepőleg pótolja a már lehangolt, vagy hanyatló testi erőt. ¹⁾

¹⁾ Sok nagy férfiú épen akkor volt legnagyobb, midőn az életerő már hanyatlóban volt; p. o. Pláto, Pithagoras, Socrates, Cátó, Seneca — Ujabb időkben Hobbes, Leibnitz, Kant, Büttner, Hannemann — — Raphael és Rubens legremekébb műveiket öregségökben hozák létre.

Tekintsük az öregséget úgy, mint azon korszakát az emberi létnek, hol sokszerű tapasztalás, fáradalmasan gyűjtött ismeretek, az élet csapásai és örömei végre is kifejleszték, megérlelék a szellemi tehetségeket; hol az ember leküzdve, alárendelve állatiságát, mintegy kitisztul az anyagiság salakjából, s mindinkább megközelíti a szellemit, rendeltetésének vég czélját.

Tudom hogy az élet sokszor ellenkezőt tanusít, vagynak férfiak, kik a legvirágzóbb korban töredékenyek, kik, annélkül hogy az érett kor gyümölcseit valaha élveznék, annélkül hogy öregek lettek volna, elagának; de ez nem a természet műve, nem rendes folyama az emberi életnek, hanem mostoha körülmények, vagy elfecsérelt életerő, természetelleni élvezés szomorú következménye. — Ki sokat él, nem él soká, vagy csak szomorú öregségre tarthat számot; ez oka, hogy épen a műveltek közt találunk legtöbb gyenge, tehetlen öreget. Kinek van alkalmá magát mivelní, annak van tévedni is; használtatik minden eszköz, minden út, az ismeretek minden ága, s az élvek minden neme megkísérte-tik, — mennyi tévedés lehetó itt? — Innét van, hogy férfiak közt általában több töredékeny öreg találtatik, mint nők között. A nők félnek az öregségtől, használnak minden eszközt gyengéik leplezésére, nem akarnak előregedni, azért nem is könnyen öregednek el; a férfiu ellenben, kifáradva az élet küzdelmeiben, magát s a világot elhanyagolja, s ekként néha öntudatlanul is siettetí előregedését.

Valamint az eddig felhozott életkorokban, úgy az öregségben, vénségben, és aggságban is vagynak külön korszakok, ugyanannyi fokozatok, mellyeken az életerő lehangoltatik, s a test mindinkább enyészve, vég feloszlásához közeledik.

Az öregségnek első korszakát az 50 évtől — 57 számítom. A haj szürkül, az emésztés gyengül, az izmok kitartó ereje, s az érző létszerek élénksége lassudan enyészik, a testnek felső része kezd száradni, s a vér és egyéb nedvek mindinkább az alsó részekbe szivárognak. Az itéletet érettség, az észet mélység, a kedélyt mélaság jellemzi; az emle hűtlenebb, hol azonban megjegyzendő, hogy minél hamarabb feledi az öreg a jelen eseményeit, annál hivebben emlíel néha vissza a multa; mert a jelennek mintegy elhalva, többnyire csak multjával foglalkozik. Feltűnő az is, hogy a különemű egyének minél tovább haladnak az életben, annál inkább közelednek egymáshoz: a férfiu szelidebb, függőbb lesz, a nő önállóbb, erélyesebb; sőt még külsőleg is észrevehető a közeledés: a férfiu szava gyengébb, a nő erősebb, ajkain szakál-szőrök mutatkoznak, arczkifejezése, taghordása, járása — minden némi férfiaságot ölt magára. Mintha a nemi különbségnek végre is el kellene tűnni, hogy nemünk rendeltetését elérhesse.

Az öregség második, vagy is utolsó hetedében, (57—64) a hajak fejednek, hulladoznak, a dobhártya (tympaum) rugékonyságát, a szemgolyó, a nedvek kipárolgása miatt, domboruságát veszti el; innét van, hogy az öregek e korszakban többnyire nehéz hallásuak és messzelátók. A bőr redősödik, barnul, a vér sűrűsödik, az álom mindig éberebb, rövidebb, az emésztés gyengébb, az idegzet fásultabb; s tán ez utóbbinak kell tulajdonítani, hogy az öregek, még a nőket sem kivéve, szeretik a szeszes italokat, fűszeres étkeket, mindent, mi a hideg vért felmelegíti, s az életerőt felizgatja.

A haladás e korszakban, bár kivételek vagynak, megszűnt. Az öreg elégli, mit évek hosszú során gyűjtött, kedvencz ismereteivel, tárgyaival foglalkozik ugyan

még, de kísérleteket tenni, újat tanulni, nincs már kedve; egyrészt mert tünedező életereje a hosszú, kitartó munka fáradalmaival nem igen bírja, másrészt, mert szívében ha valaha, most éled fel hathatósan a rendszeres tudás vágya. Az öreg jó és balsorstól hányatva, fölepes és alapos tudás közt hullámozva, végre is meggyőződött az emberi törekvések hiúságáról, s az alapos ismeret, a tudomány becséről és értékéről. — A miveltleneket, különösen a nőket e korban önzés, titkolódás, aggodás és apró tárgyakkali bibelődés jellemzi.

Általános gyengéje e kornak, a tapasztalás és életbölcsestégeli kérkedés. Mindent megbocsát az öreg, csak tapasztalását, s erre alapított bölcs következtetéseit kétségtbe ne vond. — És az életbölcsestéget, ügyes tapasztatott, a körülmények helyes felfogását, a tárgyak és események józan megítélését nem lehet e kortól elvitatni, bár mennyire ellenkezzék is az öregnek félénk, körültekintő ítélete, az ifju elbizottságával, s a férfiu erélyes elszántságával. Az öreget hosszú tapasztalás, meghiusult reményei, sokszerü csalódásai megtaníták: mikor és mennyit lehet remélni a világtól; az érzelmek és indulatok, az ösztönök és szenvedélyek tüze elhamvadt; ez oka, hogy az öreg nem könnyen csalódik, legalább nem olly könnyen mint a tapasztalatlan ifju, vagy az erejét túlbecsülő férfiu.

Vénség.

E korban (64—71) a nemző tehetség, melly nőknél elébb enyészik, a férfiu is elhagyja, s véle a már eddig is tünedező önállás, elszántság és küzdviág végkép eltünik. A fogak ingadoznak, az arcz keskenyedik,

az orr és állcsontok előre nyomulnak, a test teljessége, kövérsége szemlátomást vész, s a bőr fölepén a redők sűrűdnek. A nedvek s a test melege tűnik, a vérerek (venae) puhulnak, az üterek (arteriae) kérgesednek, az idegek keményednek, minek következtében az érző létszerek (organa sensoria), különösen a lát- és hall-ideg (opticus-auditorius) érzékenysége mindinkább lehangoltatik. Az emésztés, étvágy, és kipárolgás csekély; a végtagok vékonyodnak, s az izmok elvesztve rugékonyságukat, elerőtlenednek; innét a reszketegség, görbedtség és ingatag járás. Az álom már csak szendergés.

A tünedező állati étellel, az ember mindinkább elhal a külvilágnak, a lélek sem használhatván kellőleg elfásult érző létszereit, magába száll, s nyugalom, háborítlan csend után sovárg; a zaj, maga, a körüle virító élet, melly még jobban érezteti véle töredékenységét, néha már terhére van. Emléje hűtlenebb, itéleteiben, következtetéseiiben hiányzik az önhittség és bátorság, mi természetes eredménye a szaporodó gyengeségeknek, s immár tehetlenségeknek is.

Különös, minél határozatlanabb e korban az értelem és ész működése, annál határozottabb, túlnyomóbb a képzelet; az ember ismét ábrándozó, játéka képzeletének épen úgy, mint egykor gyermek éveiben. A jövőben sir setétlik, a jelennek terhei, a hanyatló élet miatt súlyosodnak; ez oka, hogy a vén, képzelete szárnyain vissza siet multjába, az élet tavaszát idézi vissza:

„S szelid malasztal a távol ködéből

Sugárzik át a szép emlékezet — —.

(Kisfaludy K.)

s hogy a jövőt és jelent feledhesse, még egyszer keresztül éli multját, el-elmereng gyermek évein, s ma-

gasztalja a lefolyt időket; nem csoda, hiszen itt élte le javát életének, s vigaszul szolgál zaklatott szívének, ha az ifjabb sarjadék multját irigylendőnek találja. Dicséri e kidölt ivadékok, ¹⁾ mert végre ő is csak ezek közé sorolandó; nem barátja az ujításnak, mert nem akar már tanulni; ostromozza a divatot, mert nevetségessé teszi a multat; remegve használja javait, pénzét; mert nem bízik a jelenbe, s fél a jövőtől.

A vén, ha beteges, többnyire mogorva, csüggeteg, türelmetlen és bizalmatlan; ellenben ha (mennyre e korban kívánható) ép, akkor nyájas, leereszkedő, átnéző, vidám, beszédes, néha gyermekesen csevegő, pajzánkodó. Egyébiránt e korban végzi az emberek nagyobb része földi pályáját; mert az egymást nyomban követő betegségeknek nem képes többé a töredékeny, gyenge test, a hanyatló életerő ellenállni.

Aggság.

A hetvenegyedik évvel, közelg az élet alkonya; a haj és fogak kihullnak, a bőr mindig barnább, töpördöltebb, s a test szárazabb lesz, a fokenként elhaló idegzettel az érző létszerek is enyésznek, s a kérge-sedő izmokkal, némelly tagok használhatása végkép megszűnik. Az érverés és lélekezés lassú, a testnek melegsége csekélyebb mint eddig, s az ember kihullott fogai és gyenge emésztő tehetsége miatt, ismét gyermeki tápszerre szorul, ismét gyermek lesz; s valamint egy-

¹⁾ „Difficilis, querulus, laudator temporis acti
Se puero, censor, castigatoreque minorum.“

(Horatius. De arte poetica.)

kor az élet reggelén, úgy most az élet alkonyán is idegen segélyre van szüksége, s csak gondos kezektől ápolva, folytathatja életét.

Az elhaló állati étellel, a lélek működései gátolják ugyan, de a lélek még mindig ép. Igaz hogy az agg, ítéleteiben és következtetéseiben lassubb, óvatosabb mint eddig volt, s hogy a képzelet sokszor túlszárnyalja értelmét, eszét; de vagynak még mindig pillanatok, melyekben meglepő erélyességgel és könnyűséggel hatól keresztül a legszövevényesb ügyeken. ¹⁾

Minél közelebb áll az ember végfeloszlásához, annál tisztábban lobban fel szívében az általános emberi szeretet; hön karolja fel az emberiség ügyét, s lelkesedésében boldogabb ivadékok, jobb világot óhajtna alapítani. Innét van, hogy az emberek elaggott korukban olly szívesen oktatják az ifjakat, hogy olly örömet adnak, ön szomorú botlásaikra és csalódásaikra hivatkozva tanácsot, hogy olly nagylelküleg áldozzák fel sokan földi javaikat népboldogító intézetek alapítására.

Azonban valljuk meg, az önzés, melly olly sokszor szerepelt keresztül az életen, ennek végfellobbanásában sem hagyja el az embert. Az emberiség ügyét felkarolja az agg, tette áldozatként ragyog ihletett szívében, nem is sejtván, mennyire szerepel áldozataiban az önszeretet, névörökítés. Mit egyébként vétkül e kornak nem lehet tulajdonítani, hiszen az elválás fájdalmait csak azon gondolat enyhíti: hogy élni fogunk az utókor hálás emlékében. E gondolatnak olly nagy hatalma van az ember felett, hogy sokan még akkor is, ha az emlék tán nem lenne épen hálás, élni óhajtnak az utókor emlékezetében.

¹⁾ Megjegyzendő, hogy az örültség e korban ritka tünetény.

E korban az ember kezdi feledni multját, s mindinkább kibékül jövőjével. Ha tehellenségére, ha meg-hiusult reményeire és szeretteire gondol, elkomorodik ugyan; de ha a síri csend, a béke és nyugalom, melly után annyira sovárogo, ha az utókornak hálás emléke, s a testi bajoktól szabadulás merül fel képzetében, akkor setét borúin egy egy örömsugár vonúl keresztül, — lelke a töredékeny, tehetlen hüvelbül menekülni ohajt, s néha elragadtatva néz elébe átalakulásának, ismétli születésének vagy felébredésének.

„Az ember soha sincs végórájában.“ (Lauvergne)
A halál ujraszületés, az elaggott ember gyermekké lesz, hogy a jövő életben újra ifjadjék. — Azon kérdés: hol és miként folytatandjuk tökéletesedésünket? sok bölcsét kifárasztott már. Vagynak, kik midőn felpillantanak az ég fényes boltozatára, hajlandók hinni, hogy ott a ragyogó csillagokban kezdendjük meg új pályánkat:

„Die Sterne sind vielleicht ein Sitz verklärter Geister,
Wie hier das Laster herrscht, ist dort die Tugend Meister!“

(Haller.)

Béfejezésül álljon itt még néhány szó a halálozásról és népesedésről. Legtöbb ember hal meg az élet első évében, utóbb a halálozás gyérül; tizenötödik évben a serdülés korszakában ismét sürűbben jelentkeznek, ugy szinte a harminczadik év körül is. — Száz egyénből legfelebb tíz éri el a hetvenedik évet. Mérsékelt munka, lelki nyugalom, elégülés azon eszközök, melylyek az élet fonalát hosszúra nyújtják. Törpék, lelki szegények, s korán érettek vagy örültek ritkán hosszú életűek. Figyelemre méltó, hogy azok, kik a világ zajából hirtelen visszavonulnak, s a munkás élet köréből nyugalomra szállnak, többnyire hamar elhalnak.

Mi a népesedést illeti, még mindig növekedik, s hihető, növekedni fog mindaddig, míg a világnak minden lakható része népes leend; ekkor a halálozás és születés tán egyensúlyba jövend, vagy amaz tán ezt meg is haladandja. Jelenleg 125 közül, legfelebb 100 hal meg s miként némelyek állítják, minden pillanatban 51 születik, s az emberiség minden pillanatban 11 szaporodik. Különös, mondhatni gondos intézkedése a természetnek, hogy rendkívüli halálozás után, többnyire rendkívüli a szaporodás is. Így volt az 1243 a tatárdulás után hazánkban, így volt 1350 Némethonban; s újabb időkben feltűnő Franciaországnak népesedése is, különösen a forradalom, s Napoleonnak népeketölő harczai után.

4 lap 27 sor	ketleténél	—	ketleténél
29 „ 2 „	nyilvános	—	nyilvános
32 „ 27 „	kicsinlő	—	kicsinlő
40 „ 24 „	mint	—	mind
42 „ 20 „	Lekgevesebbet	—	Legkevesebbet
53 „ 15 „	visszük	—	viszszük
56 „ 28 „	szolgai	—	szolgálati
68 „ 24 „	mozdulás	—	mozdulása
72 „ 29 „	ut	—	at
84 „ 5 „	nézünk	—	nézzünk
120 „ 11 „	többe	—	többet
124 „ 23 „	felbiggyezett	—	felbiggyesztett
130 „ 15 „	bétségbeesésig	—	kétségbeesésig

16

DEBRECENI MAGYAR KIRÁLYI
 TISZA ISTVÁN EMLÉKEZETEM
 KÖNYVTÁRA
 4133 / 1937
 Napodnapi naplószám.

